

KÜRESEL İKTİSAT POLİTİKALARI VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

Mehmet Zeki Ak

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR iii

TABLolar LİSTESİ IV

ÖZET V

SUMMARY VI

GİRİŞ I

1.KÜRESELLEŞME 4

1.1. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI VE KAPSAMI.....	4
1.2.KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI.....	6
1.3.KÜRESELLEŞMENİN BAŞLANGICI.....	10
1.4.KÜRESELLEŞMEDEN FARKLI BEKLENTİLER.....	11
1.5.KÜRESELLEŞMENİN DİNAMİKLERİ.....	13
1.6.KÜRESEL TEZLER.....	16

**2.NEOLİBERAL İKTİSAT POLİTİKALARININ KÜRESEL İKTİSAT POLİTİKALARINA
DÖNÜŞÜMÜ 23**

2.1.1929 EKONOMİK BUNALIMI VE KLASİK EKONOMİ.....	23
2.2.KEYNEZYEN İKTİSAT.....	24
2.2.1.Keynezyen İktisat ve Refah Devleti.....	25
2.3.PETROL KRİZLERİ VE KEYNEZYEN İKTİSADIN SONU.....	27

2.4.NEO-LİBERALİZMİN DOĞUŞU	30
2.5.NEO-LİBERALİZMİN TEORİK TEMELLERİ.....	31
2.5.1.Neo-Avusturya Okulu Ve Hayek'in Liberalizm Anlayışı.....	31
2.5.2.Chicago Okulu ve Friedman'ın Liberalizm Anlayışı.....	34
2.5.3.Virginia Okulu ve Buchanan'ın Liberalizm Anlayışı	36
2.6.NEO-LİBERAL İKTİSAT POLİTİKASI ÖNERİLERİ	39
2.7.NEO-LİBERAL POLİTİKALARIN KÜRESEL İKTİSAT POLİTİKALARINA DÖNÜŞÜMÜ ...	42
3. KÜRESELLEŞME VE TÜRKİYE EKONOMİSİ 48	
3.1. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE VİZYON DEĞİŞİKLİĞİ	48
3.2.KÜRESELLEŞEMEYE GEÇİŞİ HAZIRLAYAN ŞARTLAR :İTHAL İKAMECİ KALKINMA VE EKONOMİK KRİZ.....	51
3.3.DIŞA AÇIK BÜYÜMEYE GEÇİŞ	55
3.3.1 1980-1989: Mal Hareketlerinde Serbestleşme.....	57
3.3.2. 1989 Sonrası: Finansal Serbestleşme	63
3.4.KÜRESELLEŞME VE SONUÇLARI	66
3.4.1KAMU EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER	66
3.4.1.2.Özelleştirme.....	72
3.5.DIŞ TİCARET GELİŞMELERİ.....	77
3.6.DIŞ BORÇLAR	83
3.7.YABANCI ÖZEL SERMAYE YATIRIMLARI	89
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	103
ÖZGEÇMİŞ	108

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
ABD	: Amerika Birleřik Devletleri
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DM	: Dövize evrilebilir Mevduat
DB	: Dünya Bankası
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GO	: Gelişmekte Olan lke

GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ISO	: İstanbul Sanayi Odası
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülleri
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TL	: Türk Lirası
YUP	: Yapısal Uyum Programı
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

TABLolar LİSTESİ

TABLO 1:KONSOLİDE BÜTÇE HARCAMA KALEMLERİNİN GSMH ORANLARI (%)	67
TABLO 2:KONSOLİDE BÜTÇE GELİRLERİNİN GSMH ORANI (%)	68
TABLO 3: TÜRKİYE’DE KAMU GELİR_GİDER DENGESİ.....	70
TABLO 4:1986-2000 DÖNEMİ GERÇEKLEŞTİRİLEN ÖZELLEŞTİRMELER	75
TABLO 5:ÖZELLEŞTİRME İÇİN HARCAMALAR	76
TABLO 6:DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ, İHRACAT VE İTHALATIN GSMH İÇİNDEKİ PAYI	78
TABLO 7:İHRACATIN VE İTHALATIN ÜRÜN BİLEŞİMİ.....	80

TABLO 8: TÜRKİYE’İN DIŞ BORÇLARI VE VADE YAPILARI.....	85
TABLO 9:TOPLAM DIŞ BORÇ/GSMH.....	87
TABLO 10: 1980-2000 DÖNEMİNDE YABANCI SERMAYE	92
TABLO 11: İZİN VERİLEN YABANCI SERMAYENİN SEKTÖREL DAĞILIMI.....	93

ÖZET

1980’li yılların özellikle ikinci yarısından itibaren dünyada önemli sosyal, politik, teknolojik ve ekonomik değişiklikler oldu. Bu değişiklikler içinde en önemlisi ve tartışılanı küreselleşmedir.

Küreselleşme, uluslararası ticaretin yaygınlaşması, emek ve sermaye hareketlerinin artması, ülkeler arasındaki ideolojik kutuplaşmaların sona ermesi, teknolojideki hızlı değişim sonucunda ülkelerin gerek ekonomik, gerekse siyasal ve sosyo-kültürel açıdan birbirlerine yakınlaşmaları olarak tanımlanabilir. Küreselleşme kendisini ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel olmak üzere üç farklı alanda göstermektedir. Ekonomik açıdan küreselleşme özellikle 1980’li yıllarda önem kazanmıştır. Ekonomik anlamda küreselleşme, ülkeler arasında sermayenin, malların ve emeğin dolaşımını zorlaştıran engellerin

azaltılarak dünya ekonomisinin serbestleştirilmesi ve dünyanın ekonomik bir bütün oluşturma sürecinin hızlandırılmasıdır.

Geçen 20 yıl içinde ulusal ve uluslararası düzeyde, dünya ekonomisinde, küreselleşme doğrultusunda önemli değişiklikler gözlenmektedir. Birçok ülkenin ekonomik politikaları yapısal reform üzerine yoğunlaşmıştır. Bu reformların amacı temelde yaşanan ekonomik sıkıntıların aşılmasına yöneliktir. Bu amaçla kişi ve kuruluşların faaliyetlerini arttırma, devletin düzenleme ve kontrollerini azaltma yoluna gidilmiştir. Özelleştirme, üretim, emek ve finans piyasalarının düzenlenmesi, vergi reformları, kamu sektörünün verimliliğinin arttırılması ve faaliyetlerinin sınırlandırılması gibi birçok alanda, liberalleşme eğilimi gözlenmiş, sonuçta ekonomiler daha serbest, daha açık hale gelmiştir.

Dünyadaki bu gelişmelere paralel olarak, Türkiye ekonomisinde de hızlı bir dönüşüm yaşanmıştır. 1962-1980 yılları arasında izlenen ithal ikamesi politikası, Türkiye’de 1980’den itibaren yerini ihracata dönük büyüme politikasına bırakmıştır. Türkiye 1980-1989 yılları arasında öncelikle mal piyasalarını dış pazarlara açarak dünya ekonomisine entegre olmaya çalışmıştır. 1989 yılına gelindiğinde Türkiye sermaye hareketleri üzerindeki tüm kısıtlamaları kaldırarak, kambiyo rejimini tamamiyle serbestleşmiştir. Böylece Türkiye ekonomisi dünya pazarlarına entegrasyon ve küreselleşme sürecinde yeni bir dönemeci gerçekleştirdi.

Türkiye’nin 1980 serbestleşme ve yapısal değişim programının temel amaçlarından birincisi dışa açık bir ekonomiye geçişi sağlamaktı. Bu amaçla dış ticaret serbestleştirildi ve yabancı sermaye girişini özendirici tedbirler alındı. Programın ikinci amacı ise kamu kesiminin iktisadi faaliyet alanına daraltılmaktı. Bu amacı gerçekleştirmek için kamu harcamalarının azaltılması ve kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi hedeflenmişti.

1980 sonrası uygulamaya konulan bu politikalar içinde dış ticaretin serbestleştirilmesi politikası, bu dönemde en kararlı uygulanan politika olmuştur. Türkiye’nin bu dönem içinde dış ticaretin yapısal değişimi ve serbestleşmeyi gerçekleştirebildiği söylenebilir. 1980 yapısal reform programının ilk boyutunda belli bir başarı elde eden Türkiye, kamu kesimi boyutunda başarısızlığa uğramıştır.

SUMMARY

The world economy has changed profoundly over the last twenty years, particularly after the second half of 1980s, following a substantial political, social and technological transformation. These changes lead us to a very popular concern, the debate of globalisation. During this period, the world has become more integrated economically, politically and socio-culturally as a result of advances in communication and information technologies, reduced trade barriers and increase in international trade and factor mobility, reduced barriers to foreign investment and end of cold war.

During the last two decades more and more countries based their economic policies on structural reforms. The common aim of these reforms is basically to overcome the inadequate economic conditions. To achieve this, private entrepreneurship is encouraged while reducing the state controls and regulations. There has been a considerable tendency towards liberalisation, such as privatisation, reducing the share of public sector in production and tax reforms. Thus, economies become relatively much liberal and open.

The Turkish economy has experienced a rapid transition parallel with the trend mentioned above. The import substitution policy of 1962-1980 is replaced by the export oriented growth policy in 1980. During the period 1980-1989, Turkey has tried to be integrated to the world economy by primarily opening its production market to foreigners. In 1989, Turkey has removed all the restrictions on capital movement, and liberalised the foreign exchange market hence, improved the process of globalisation and integrating the Turkish economy to the world markets.

The first goal of Turkey's "liberalisation and structural transition reform programme" in 1980 was to establish the conditions for an open economy. For this to be achieved the international trade is liberalised and the inflow of foreign investment is encouraged. The second one was to limit the role of public sector in the economy. Hence, the programme focused on privatisation of public institutions and on reducing the government expenditures.

Amongst these policies applied after 1980, trade liberalisation policy was applied more decisively. It could be said that during this period Turkey has accomplished the trade liberalisation and the structural reform of foreign trade. However, it has failed in transforming the public sector.

GİRİŞ

XX. yüzyılın son çeyreğinde, dünyadaki ekonomik ve siyasi dengelerde bir değişim ve yeniden yapılanma süreci başlamıştır. 1970'lerin başından itibaren dünya ekonomisinde yüksek işsizlik düzeyi, sürekli enflasyon, büyüme ve verimlilik oranlarında önemli düşüşler şeklinde bir ekonomik kriz ortaya çıkmıştır. Bir taraftan büyüme oranları

düŖer, işsizlik artarken, diğer yandan da fiyatların yükselmesi, iktisat literatüründe yeri olmayan bir Ŗeydi ve bu yeni süreç “stagflasyon” olarak adlandırıldı. Dünya ekonomisinde ortaya çıkan bu genel ekonomik krize karşı devreye sokulan keynesyen ekonomi politikalarının krizi çözmekte başarısız kalması, ekonomi politikaları alanında bir karşı devrimi hazırladı. Neo-liberal denilen bu harekete göre, ekonomik krizin sebebi devletin ekonomiye aşırı derecede müdahale etmesiydi. Aşırı kaynak kullanıyordu, üstelik kaynakları israf ediyordu. Neo-liberal iktisatçılar bu ekonomik krizin aşılabilmesi için devletin ekonomiye müdahalesinin en aza indirilmesi, piyasanın serbestçe işleyişini engelleyen nedenlerin ortadan kaldırılması, vergilerin azaltılması ve KİT’lerin özelleştirilmesini gerektiğini belirttiler.

Ekonomik alanda ortaya çıkan bu gelişmenin yanında aynı yıllarda tüm dünyayı etkileyen siyasal bir gelişme ortaya çıktı. 1985 yılında SSCB’de Gorbaçov’un iktidara gelmesinden sonra aşırı merkezi planlamaya dayalı sosyalist ekonomik düzenden vazgeçilip serbest piyasa modeline dayalı kapitalist ekonomik düzene geçilmesi kararı alınmıştı. Dünyadaki ideolojik bölünmüşlüğün ortadan kaldırılıp iki kutuplu dünya düzeninden vazgeçilmesi olarak yorumlanabilecek bu karar, siyasal ve ekonomik boyutları itibarı ile tüm dünyayı etkileyen ve ilgilendiren sonuçlar yarattı. İki kutuplu dünya düzeninin varlığına dayalı olarak geliştirilmiş olan askeri ittifakların, ekonomik ve siyasal organizasyonların varlık nedenleri tartışılmaya başlandı. Eski düzen yıkılırken yeni dünya düzeni tartışmaları ve bu düzenin nasıl olacağı sorunu ve sorusu ortaya çıktı.

Kapitalist dünyadaki “liberalizasyon”, sosyalist dünyadaki “demokratikleşme (glasnost)” ve yeniden yapılanma (perestroika)” politikalarının giderek yaygınlaşması sonucunda tek kutuplu ve tek ideolojili bir dünya oluşmaya başladı. Ekonomiler hızla liberalleşti, uluslararası ticaret önem kazandı, ekonomide kamu sektörünün ağırlığı azalıp özelleştirmeler yaygınlaştı, dışa kapalı olan piyasaların dışa açılması ile birlikte ulusal ekonomilerin ve pazarların dünya ekonomisine entegrasyonu süreci hız kazandı.

Soğuk savaşın bitmesi, demokratikleşme ve serbestleşme eğilimlerinin hakim olmaya başlaması, dünyada İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan siyasi ve ekonomik dengelerin değişmesi sonucu ortaya çıkan bu olgu küreselleşme olarak adlandırılmıştır.

Küreselleşme kavramı ve beraberinde getirdiği sorunlar gerek akademik, gerekse siyasi çevreler tarafından tartışılmaktadır. Küreselleşme taraftarları, küreselleşmenin doğal ve kaçınılmaz bir sosyo-ekonomik süreç olduğunu ve bu süreci dikkate almayan politikaların başarısızlığa uğrayacağını iddia etmektedirler. Küreselleşme karşıtları ise, bu gelişmeyi emperyalizmin yeni bir biçimi olarak karşı koyulması gereken bir süreç olarak değerlendirmektedirler.

Şurası bir gerçektir ki, küreselleşme sürecinden gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler farklı şekilde etkilenmektedir. Gelişmiş ülkeler kendi durumlarını korumak ve dünya ekonomisi üzerindeki hakimiyetlerini sürdürebilmenin gayretini verirken, gelişmekte olan ülkeler dünya üretiminden daha fazla pay almanın çabasını göstermektedirler.

1980'li yıllar devletlerin geleneksel sistem ve alışkanlıklardan hızla uzaklaştığı, hükümetlerin küresel dünyaya ayak uydurmak için gerekli ekonomik düzenlemeleri yaptığı bir dönem olmuştur. Bunun için içe dönük politikalarından uzaklaşırken, ekonomilerini dışa açmaya yönelik yapısal uyum programlarına yönelmişlerdir.

Birçok gelişmekte olan ülkenin küresel dünya ekonomisine entegrasyon yönünde başlattıkları yeni yapılanmalar, Türkiye'yi de doğrudan etkilemiştir. Türkiye, 1977-1980 yılları arasında yaşadığı ağır ekonomik darboğazlar ve krizler sonrasında, 24 Ocak 1980'den itibaren eski ekonomik ve politik tercihlerinde değişiklik yapma yoluna giderek küresel ekonomiye entegre olma kararı almıştır.

Bu çalışmanın amacı tüm bu tartışmalar ışığında, küreselleşme sürecine dahil olmak isteyen Türkiye'nin bu yönde ortaya koyduğu çabaları ve bu çabaların sonuçlarını değerlendirmektir

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde küreselleşme ve küresel sürecin ortaya çıkışı üzerinde durulmuş, sonra küreselleşme olgusuna farklı yaklaşımlar değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde İkinci Dünya Savaşı'ndan 1980'li yıllara kadar dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler incelenmiştir. Bu dönemde hakim olan keynesyen iktisat politikalarının yerini neo-liberal iktisat politikalarına bırakması ve dünya ülkelerinin neo-liberal iktisat politikalarına yönelme nedenleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra ise neo-liberal iktisadi düşünce okullarının genel çerçevesi, günümüz ekonomisine bakış açıları ve çözüm önerileri anlatılmıştır. Neo-liberalizm, küreselleşme ve yapısal uyum politikaları arasındaki ilişki ortaya konularak neo-liberal iktisat politikalarının küresel iktisat politikalarına dönüşümü izah edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde, Türkiye'nin 1980 sonrası küreselleşme sürecine uyum sağlamak amacıyla yaptığı politika değişiklikleri üzerinde durulmuştur. İlk olarak kamu kesiminin iktisadi faaliyet alanını daraltmak amacıyla kamu harcamalarının azaltılması ve kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi çabalarının sonuçları değerlendirilmiştir. İkinci olarak ise ekonominin dışa açılması ve dış ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla yapılan değişiklikler ve bu süreç sonunda dış ticaretin yapısal değişimi incelenmiştir.

1.KÜRESELLEŞME

1.1. Küreselleşmenin Tanımı Ve Kapsamı

Küreselleşme kavramının ortaya çıkışında “**küresel köy**” tasvirinin önemli bir rolü vardır. “**Küresel**” kavramı ilk defa, Mc Luhan'ın, “Küresel Patlamalar (1960)” adlı kitabında, yaşanan değişimi ifade etmek için “**Küresel Köy**” (global köy) terimini kullanmasıyla literatüre girdi (Tutar, 2000:21). Mc Luhan eserinde bir yandan medya,

öte yandan dünya çapında bir kitlesel tüketim üzerinde duruyor ve bize dünyanın nasıl küçülmekte ve birbirine yaklaşmakta olduğunu anlatıyordu (Tanyol, 1994: 14). McLuhan'a göre dünya, insanların birbirleri ile yoğun iletişimi nedeniyle, herkesin birbirinden haberdar olabileceği bir köy ortamına dönüşmektedir. Tıpkı kabile toplumunun üyeleri gibi küresel köyün üyeleri de birbirinden haberdardır ve birbirlerine bağımlıdırlar. Aradaki tek fark küresel köyün mekansal olarak tüm dünyayı kaplamasıdır (Eşkinat, 1998:53). Dünyanın “küresel köy” haline geldiği görüşü, ülkeler arasındaki sınırların öneminin giderek azaldığını ve böylece yerkürenin uzak köşelerinde yaşayan farklı insan grupları arasındaki ilişkilerin sınırlara takılmadan oldukça yoğun ve hızlı bir şekilde gerçekleştiğini dile getirir.

Küreselleşme kavramı 1980'lere doğru Harvard, Stanford, Columbia gibi prestijli Amerikan işletme okullarında kullanılmaya başlandı ve yine bu çevrelerden çıkmış bazı iktisatçılar tarafından popülerize edildi. Hemen aynı yıllarda uluslararası iktisadi kuruluşların yayınlarında ve raporlarında yer almaya başladı (Timur, 1996:7). Kavramın kendisi eski olmakla birlikte, ancak 1990'lı yıllarda uluslararası ekonomik, politik, sosyal ve siyasal süreçleri tanımlamak amacıyla, akademik dile girdi. Özellikle Ronald Robertso'nun Globalleşme kitabı, terime kavramsal bir içerik kazandırdı. 1990'lı yıllarda kavram, gittikçe yaygın bir biçimde toplumsal değişim kuramlarını açıklamada anahtar bir kavram olarak kullanılmaya başlandı (Eşkinat, 1998:60).

Yıllardır üzerinde konuşulmasına karşın, küreselleşmenin henüz üzerinde herkesin anlaştığı bir tanımla bulunmamaktadır. Bu kavrama, kullananlar tarafından farklı anlamlar yüklendiği ve farklı önemler atfedildiği görülmektedir. Küreselleşme kavramının içerdiği anlama ilişkin tartışmalarda iki ana yaklaşım belirlemek mümkündür.

i- Küreselleşme olgusunun doğal ve dönüşü olmayan bir sosyo-ekonomik süreç teşkil ettiğini ve bu süreci dikkate almayan politikaların ister istemez başarısızlığa mahkum olacağını savunan “**liberal**” yaklaşımlar ilk grubu oluşturmaktadır.

Bu bakış açısına göre küreselleşmeyi “ülkelerin sahip olduğu maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler etrafında oluşmuş bulunan birikimlerin, ulusal sınırların ötesine geçerek dünyanın bütün bölgelerine yayılması ve sonuç itibariyle ulusal farklılıklardan uyumlu bir bütün ortaya konmasının mümkün kılınması” (DPT, 1995:1) şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu tanıma göre, küreselleşme ülkeler arasında fiziksel ve ekonomik egemenliklerin törpülenmesi; farklı toplumsal kültürlerin ve inançların daha yakından tanınması, ülkeler arasındaki her türlü ilişkinin yaygınlaşması ve yoğunlaşması, ideolojik ayrımlara dayalı kutupların ortadan kalkması sonucunu doğuran kaçınılmaz bir süreç anlamını taşımaktadır.

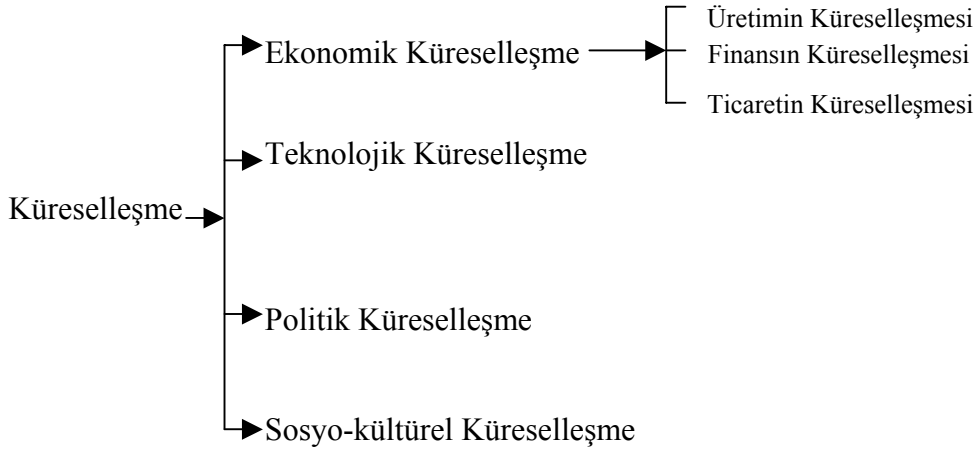
Bu yaklaşımın savunularına göre küresel dünya ekonomisine entegre olmak, az gelişmiş ülkelere ileri teknolojilerin aktarılmasını hızlandıracak, sermaye bu bölgelere kolayca akacak ve batılı ileri sanayi toplumlarıyla ekonomi, siyasal ve kültürel bir yakınlaşma yaşanacaktır. Küreselleşme sürecine uyum gösteren ülkelerin bu yolla gecikmiş kalkınmalarını gerçekleştirecekleri, kendi bölgelerinde önemli siyasal ve kültürel nüfuz imkanlarına sahip olacakları ve göreceli güç ilişkilerini kullanarak dünya ekonomisinin işleyişinden “ulusal” çıkar sağlayabilecekleri söylenmektedir (Eser , 1995:6).

ii- Yukarıdaki liberal görüşe reaksiyon olarak gelişen “**Marksist**” yaklaşımlar olarak adlandırılabilir. İkinci yaklaşıma göre, küreselleşme denilen süreç, dünya ekonomisinde ilk kez yaşanan bir gelişme olmadığı gibi, tarihi görelilik perspektifinden bakıldığında önemi ve sonucu itibarıyla da bir yenilik arz etmemektedir. Bu grupta yer alan düşünürler küreselleşmeyi emperyalizmin yeni biçimi olarak karşı koyulacak bir süreç olarak değerlendirmektedirler. Küreselleşme Soğuk Savaş döneminden sonra, kapitalizmin zaferini yeni bir açılımla dünya geneline yaymasıdır. Uluslararası sermayenin egemenliği kayıtsız şartsız hale gelmekte ve dünya ölçeğinde tekelleşmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşımı savunanlara göre küreselleşmeyi emperyalizmin yeni yüzü olarak tanımlamak mümkündür. Küreselleşmeyi bu şekilde algılayan marksist geleneğin sürdürücüleri, küreselleşmeyi kapitalist sistemin kendini devam ettirebilmesi için daha çok üretmek ve daha çok mal ve hizmet satmak ihtiyacını karşılamak amacıyla dünya pazarlarını serbestleştirilmesi ve sınırlarını kaldırması

(İktisat, 1999:8) yani kapitalizmin tüm dünyaya egemen olması şeklinde tanımlamaktadır.

1.2.Küreselleşmenin Boyutları

Dünyada ortaya çıkan küreselleşme eğilimlerini toplumsal hayatın dört farklı alanında izlemek mümkündür. Bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz :

i-Ekonomik Küreselleşme: Ekonomik küreselleşmeyi “ülkeler arasında üretim, ticaret ve sermaye hareketlerinin sınır ötesi hareketlerini zorlaştıran yasal engellerin azaltılarak dünya ekonomisinin serbestleştirilmesi ve dünyanın tek bir pazar haline gelmesi” (Bahçekapılı, 1994: 66) şeklinde tanımlamak mümkündür.

Ekonomik küreselleşme kendini üretim, finans, ve ticaret olmak üzere üç farklı alanda göstermektedir. Üretimin küreselleşmesi, şirketlerin sınır ötesi sabit sermaye yatırımı, sınır ötesi finansal yatırım ve fason imalat uygulamaları ile üretim faaliyetlerini kendi ülkeleri dışına yaymalarıdır (DPT, 1995: 212). Üretimin küreselleşmesi ile ÇUŞ¹’ların (çok uluslu şirket) ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemi artmış, mal ve hizmet ticaretinin önündeki kısıtlamalar kaldırılarak, dünya ticaretinde ciddi bir liberalizasyon ve genişleme sağlanmıştır.

¹ **Çokuluslu Şirket:** Bir ana merkez ile ona bağlı çeşitli ülkelerde üretimde bulunan ve ana merkezin denetimi altındaki şubelerin oluşturdukları bir bütündür. Milliyet ve rejim farkı tanımazlar. Faaliyetleri gelişmiş ve az gelişmiş bütün ülkelere yayılmaktadır. Yıllık satış veya üretim hacimleri bir çok ülkenin milli gelirinden bile daha büyüktür. Bu şirketler bir bütün olarak dünya çapındaki faaliyetlerinden sağladıkları kârlarını maksimize etmeye çalışırlar. Dolayısıyla, üretim ve yatırım faaliyetleri çoğu kez içinde faaliyette buldukları ülkeden bağımsızdır. (Seyidoğlu, Halil; Uluslararası İktisat, 1998:726)

Küreselleşmenin motoru olan ÇUŞ' lar, zaman, mekan, ulusal sınır, dil, gelenek, ideolojik farklılıkları dikkate almadan, sadece kâr amacıyla üretimlerini tüm dünyaya yaymışlardır. ÇUŞ'lar, kendi ülkelerinde ücret artışları emeğin verim artışını aştığında, üretimlerini ücretlerin düşük olduğu ülkelere kaydırmaktadırlar. ÇUŞ'lar kendi ülkelerindeki çevre koruma mevzuatının maliyet arttırıcı etkisinden kaçınmak için üretim faaliyetlerini çevre koruma mevzuatı daha gevşek olan ülkelere taşımaktadırlar. ÇUŞ'lar, pazarı hedeflenen ülkelerin himayeci tedbirlerini aşarak pazarlarına nüfuz edebilmek için üretim faaliyetlerini pazarı hedeflenen ülkelere ya da üçüncü ülkelere aktarmaktadırlar (DPT, 1995: 213). ÇUŞ'lar, farklı ülkelerde yaptıkları üretim aracılığıyla tüm dünyayı birbirine bağlı hale getirmektedirler.

Finansal küreselleşme ise, sermayenin herhangi bir ülke, bölge yada coğrafi sınırlar içerisinde faaliyette bulunmasını engelleyecek bir düzenlemenin olmaması, sermayenin küreselleşmesinin önündeki her türlü engelin kaldırıldığı ve uluslararası sermaye hareketlerinin kolayca gerçekleştiği bir süreci ifade etmektedir. Finansal sermayenin ulusal sınırları aşan hareketliliği sonucu küresel bir sermaye ağı ortaya çıkmıştır. Finansal küreselleşmenin başlıca özellikleri olarak, faiz oranlarının idari kararlar dışında serbest piyasa koşullarına göre oluşması; finans piyasalarındaki çeşitli kontrol ve sınırlamaların kaldırılarak sermaye giriş ve çıkışlarının kolaylaştırılması, para ve kambiyo rejimlerinin serbestleştirilmesi, finansal araçların çeşitlendirilmesi (futures, options, swap vb.) ve kurumsal yatırımcıların ortaya çıkmasını sayabiliriz (Eser, 1995: 12).

Sermayenin küreselleşmesi iki değişik biçimde olmaktadır. Birincisi, finans sermayesi yani mali piyasalar arasında hareket eden parasal sermaye; ikincisi, makine-teknoloji, teknolojik bilgi biçiminde gittiği ülkelerde yatırıma, fabrikaya, şirkete dönüşen dolaysız yabancı sermaye (Kazgan , 1997a: 120).

Ticari küreselleşme, mal ve hizmet ticaretinin önündeki sınırların giderek ortadan kalkması sonucunda, küresel ticaret ağının ortaya çıkmasıdır (Gözen, 1997:78). Gerek ülkelerin kendi ihtiyaçlarından kaynaklansın gerekse çok uluslu şirketlerin üretim ağının

bir gereksinimi olarak ortaya çıksın, dünya ülkeleri arasındaki ticaret giderek yaygınlaşmaktadır. Öyleki, ticaret ağının genişlemesi sonucunda, “küresel piyasadan” söz edilmektedir.

ii.Teknolojik Küreselleşme : Teknolojik küreselleşme, teknolojik gelişmelerin artışı ve yayılmasıdır. Teknolojik gelişmelerin artması üretimin, sermayenin ve finansal pazarların küreselleşmesini kolaylaştırmıştır.

Çağımızda teknoloji, rekabet gücünü belirleyen en önemli etmen olarak öne çıkmaktadır. Hızlı teknolojik yenilikler üretimin artmasına ve çeşitlenmesine, kitle iletişim ve kitle taşımacılığına olanak sağlamakta; ülkeler arasındaki fiziksel uzaklıklar, kültür ve bilgiye erişim olanaklarındaki farklılıklar giderek ortadan kalkmaktadır. Bu yaklaşma ülkeler arasındaki mal, hizmet, bilgi ve kaynak akışını hızlandırırken, tüketici tercihlerinde benzeşmeyi de, beraberinde getirmekte ve küreselleşme güçlenmektedir.

iii.Politik küreselleşme : Politik küreselleşme, iktisadi ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak devletin yavaş yavaş otoritesinin azalması ve sınırları olmayan bir dünyanın ortaya çıkmasıdır (Bozkurt , 1998: 48).

Küreselleşme sürecinde ulus-devlet, yetkilerinin birçoğunu bir taraftan uluslararası kuruluşlarla diğer taraftan da yerel otoriteyle paylaşmak zorunda kalmaktadır. Devletin kontrolü dışında kalan transnasyonal ve çokuluslu şirketler ve kuruluşlar, politik ve ekonomik yapıda söz sahibi olmaya başlamıştır. Bir zamanlar ulus-devletin sorumluluk alanı içinde yer alan savunma, ekonomik yönetim gibi pek çok alan artık büyük ölçüde Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (Worldbank), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Kuzey Atlantik Paktı (NATO) ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası kuruluşlar yada bölgesel düzeydeki siyasi ve ekonomik birlikler (Avrupa Konseyi, Avrupa Merkez Bankası) temelinde koordine edilmektedir (Aktan, 2001:108).

Küreselleşme ile birlikte ülkelerin sınırları içindeki ekonomik faaliyetler, uluslararası piyasalara entegre olmuş ve onlar tarafından yönlendirilir hale gelmiştir. Küreselleşme

ile birlikte ulusal ekonomiler bütünleşmekte ve küresel bir ekonomi ve piyasa oluşmaktadır. Küresel ekonomi, şirketlerin ve piyasaların üretim faktörlerini, devlet müdahalesi olmadan, en avantajlı şekilde kullanılmasına olanak tanımaktadır. Küresel piyasalar ulus devlet tarafından kontrol edilemeyen piyasa güçlerinin hakimiyeti altına girmiştir. Ulusal politika ve politik tercihler bu piyasa güçleri tarafından etkisiz hale getirilmektedir. Bu piyasa güçlerinin başlıca aktörleri de hiçbir ulus devlete bağlı olmayan ve küresel piyasa avantajına göre konumlanan ulusötesi firmalardır. Küreselleşme sürecinde ulusötesi firmalar hem ekonomik hem de siyasi karar almada daha etkin hale gelmektedir. Örneğin uluslararası arenada faaliyet gösteren General Motors, Shell, Microsoft gibi firmalar çoğu hükümetten daha büyük ve güçlü hale gelmiştir (Hirst ve Thomson, 1998:209).

iv.Sosyo-kültürel küreselleşme : Sosyal anlamda küreselleşme, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi değerlerin uluslararası toplumun evrensel yönetim normu olarak ortaya çıkması (Davidson, 1999:86) ve etnik ayrımcılık, örgütlü suçlar, göç hareketleri ve çevre kirlenmesi gibi sorunların “uluslararası toplumun ortak sorunları” olarak kabul edilmesi şeklinde kendisini göstermektedir.

Kültürel anlamda ise küreselleşme, iletişim devrimi sonucunda dünyadaki bireylerin birbirlerinin hayat tarzlarından, zevklerinden ve tüketim eğilimlerinden haberdar olması anlamına gelmektedir (Yıldırım, 2000:74).

1.3.Küreselleşmenin Başlangıcı

Küreselleşme ile ilgili teorik tartışmalarda en çok üzerinde durulan konulardan birisi küreselleşmenin ne zaman başlamış olduğudur.

Hirst ve Thomson’a göre, küreselleşmeyi ülkeler arasında büyük ve artan bir ticaret akışı ile sermaye yatırımının gerçekleştiği açık bir uluslararası ekonomi diye tanımlarsak, bu tarz bir işleyiş, uluslararası ticari faaliyetlerin tarihi bakımından yeni değildir. Gerçek anlamda bütünleşmiş bir dünya ticaret sistemi, 19. yüzyılın ikinci

yarısından itibaren vardır. 1870-1914 arası dünya ekonomisi büyük ölçüde uluslararasılaşmış bir ekonomiydi. Mevcut uluslararası ekonomi, bazı yönleriyle, 1870-1914 yılları arasında hüküm süren rejimden daha az açıktı ve daha az bütünleşmişti. Denizaltı telgraf kabloları 1860'lardan beri kıtalararası piyasaları birbirine bağlamaktadır. Binlerce mil uzaklıktaki yerlerle günlük ticareti ve fiyat belirlemeyi olanaklı kılan bu kablolar, günümüzün elektronik ticaretinden çok daha büyük bir yenilikti. Chicago ile Londra yada Melbourne ile Manchester arasında anında iletişim kurmak mümkün hale gelmişti. Bono piyasaları da birbirlerine sıkı sıkıya bağlanmış, - hem portfolyo hem doğrudan yatırım biçiminde - büyük çaplı uluslararası para akışı bu dönemde hızla artmıştı (Hirst ve Thomson, 1998: 8-27).

Bazı yazarlara göre küreselleşme, XV. ve XVI. yüzyıllarda Avrupa'da kapitalizmin özellikle dinamik bir boyutu ve yayılma eğiliminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bir üretim tarzı olarak kapitalizm, sürekli bir genişleme ve yayılma dinamiğine sahiptir. Bu niteliği itibarıyla da, evrensellik eğilimini bünyesinde barındırmaktadır. Soruna bu tarz yaklaşıldığında, küreselleşmenin yeni ve orijinal bir şey olmadığı söylenebilir. Kapitalist üretimin özünde var olan bir eğilimin gerçekleşmesi olarak görülebilir. Bu görüşte olanlara göre küreselleşme, 16.yüzyıldan günümüze üç dalga halinde ortaya çıkmıştır. Kapitalizmin bundan 350-400 yıl kadar önce, Kuzey Batı Avrupa'da ortaya çıkması ve coğrafi keşifler 1.Küreselleşme dalgası olarak adlandırılabilir. Bazı Avrupa kentlerindeki teknik gelişmeler (denizcilik ve yön bulma teknikleri gibi) ile bunların ticarete uygulanması sonucu kapitalizmin Avrupa kıtası dışındaki alanlara ulaşmasını mümkün kılmıştır. Yeni topraklar, toplumlar ve kaynaklara ulaşılması kapitalist sistemin yayılmasına neden olmuştur. Küreselleşme dalgasının ikinci basamağını da Birinci Sanayi Devrimi oluşturmuştur. XIX. yüzyılın son üçte birlik kısmında ortaya çıkan ikinci sanayi devrimi de küreselleşmenin üçüncü dalgasını oluşturmuştur (Kazgan, 1997a. 16-17 , Vilas , 1997 : 54-55 , Başkaya 1997a: 39).

Bazı yazarlara göre ise küreselleşme sanayi ötesi toplumla ilgili olarak son yıllarda ortaya çıkan bir olgudur. Bu yazarlara göre dünya, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren başlayan ve 1980'lerden itibaren hızlanan bir küreselleşme eğilimi içindedir. 20.yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan ekonomik, teknolojik ve sosyal değişimler

insanlığı sanayi ötesi yeni bir topluma götürmektedir. Bu değişimlerin altında büyük teknolojik yenilikler ve dünya çapında ekonomilerin yeniden yapılanması vardır. Küreselleşme sanayi ötesi toplumu doğuran makro faktördür (Bahçekapılı, 1994:66, Tutar, 2000:27, Ekin, 1999:29).

1.4.Küreselleşmeden Farklı Beklentiler

Küreselleşme yanlılarına göre, küreselleşme ile birlikte yeryüzündeki tüm uluslar eninde sonunda eşit olacaklardır. Çünkü, dışa açık ekonomi ve korumacılığın olmadığı bir dünyada “piyasa ekonomisi” uluslar, bölgeler, ülkeler arasındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırıp (Başkaya, 1996:6) dünya ekonomisinin türdeşleşmesini (homojenleşmesini) sağlayacaktır. Küreselleşme ile birlikte azgelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki eğitim, teknoloji, refah seviyesi ve üretim düzeyi arasındaki farklar kapanacaktır. Küreselleşme bu bakımdan ülkeler arasındaki “ekonomik, sosyal ve politik” farklılıkları ortadan kaldıran türdeşleştirici bir süreçtir (Vilas, 1997:62).

Ekonominin küreselleşmesi, demokrasi ve insan haklarının da küreselleşmesini teşvik edecektir (Vilas, 1997:68). Küreselleşme ile ülkeler arasında ortaya çıkan benzeşme sonucunda Batıda içsel olarak var olan demokrasi ve insan hakları dünyada genel yönetim normları olarak yaygınlaşacaktır (Yıldızoğlu, 1996:163).

Gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomiyle giderek artan bir biçimde entegrasyonu, uzun dönemde hem gelişmekte hem de gelişmiş ülkelerde ekonomik refahın artmasına katkıda bulunacaktır. Üretim faktörleriyle mal ve hizmetlerin hareketliliğinin yol açtığı entegrasyon ve karşılıklı ekonomik bağımlılıktaki artış, dünyada daha geniş coğrafi alanlarda ilişki kurmasını mümkün hale getirecektir. Gelişmekte olan ülkelerin dünya piyasalarına entegrasyonu, bu ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerini geliştirmelerine ve artan küresel rekabetten daha fazla faydalanmalarına imkan sağlayacaktır. Küreselleşme, bir taraftan gelişmekte olan ülkelerin daha geniş ticari pazarlara, daha büyük sermaye girişine sahip olmasını sağlarken, diğer taraftan da bu ülkeler için ihrac yada ithal edilebilir malların genişlemesini ve bu ülkelerin teknolojik gelişmelerden daha fazla yararlanmasına olanak sağlayacaktır. Küreselleşme, ayrıca, ulaşım ve iletişim

maliyetlerini düşürerek üretimde işbölümü ve uzmanlaşmaya olanak sağlayacaktır. Üretimde işbölümü ve uzmanlaşma da etkinliği ve dolayısıyla verimliliği artıracaktır. Artan verimlilik ise gelişmekte olan ülkelerin uluslararası piyasalarda rekabet güçlerinin yükselmesine imkan sağlayacaktır (Aktan, 2001:106)

Küreselleşme karşıtları, küreselleşmenin her ülkeyi benzer biçimde etkileyeceği ve bu sürecin tarafların yararına işleyeceği görüşüne karşı çıkmaktadırlar. Bu görüşü savunanlar, bu süreci kazananları ve kaybedenleri olan bir çıkar ilişkisi olarak ele almakta ve gelişmiş ülkelerin artan bütünleşmeden gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha çok fayda sağlayacağını söylemektedirler.

Bu yazarlara göre 1980 sonrası küreselleşme süreci ile birlikte hızla yayılan serbest ticaret uygulamaları, gelişmekte olan ülkeleri dışa bağımlı bir hale getirmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin ürettiği malların rekabet gücü zayıf olduğundan, ekonomik bakımdan pazarlık güçleri bulunmamaktadır. Genellikle tarım ürünleri ve hammadde üretimine dayanan ihracat yapılarına karşılık; sanayi ve teknoloji ürünlerine dayanan ithalat yapıları bulunmaktadır. Bu ise gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretini gelişmiş ülkelere bağımlı hale getirmektedir. Bu bağımlılık, gelişmekte olan ülkelerin pazarlık gücünü olumsuz etkilemektedir (Gözen, 1997:87).

Küreselleşme 1980'li yıllardan itibaren zengin ve yoksul ülkeler arasındaki gelir dağılımının iyice bozulmasına yol açmıştır. Küreselleşme uygulaması özelleştirme, devletin küçültülmesi, işten çıkarma, sendikasızlaştırma, taşeronlaştırma, sosyal devleti küçültme, ücretleri düşürme, emeği koruyan araçları tasfiye etme, sosyal hakları kısıtlama gibi yöntemlerle hem gelişmekte olan ülkelerin yoksullaştırılmasına hem de uluslararası sermayenin sınır tanımayan egemenliği sayesinde yoksul ülkelere kaynak aktarılmasına arttırdı (Ekin, 1999:58).

1.5.Küreselleşmenin Dinamikleri

Zamanımızın temel gerçeği “sanayi sonrası” bir uygarlığın doğuyor olmasıdır. Günümüze kadar yeryüzünde üç büyük toplumsal dönüşüm dalgası ortaya çıkmıştır.

Bu üç dönüşümden ilki M.Ö 8.binyılda ortaya çıkan ve daha önce avcılık ve toplayıcılıkla geçinen insan gruplarını çiftçi ve çoban toplumlarına dönüştüren tarım devrimidir. Aşağı yukarı 10.000 yıl önce insanlar, yerleşik tarıma geçmeyi başardılar. Çeşitli bitkiler yetiştirmeyi ve hayvanları ehlileştirmeyi öğrendiler. Bu gelişme, insanın doğal çevresindeki kaynaklardan yararlanma imkanını olağanüstü denebilecek ölçüde arttırarak tarım devrimi olarak adlandırılan temel bir ekonomik değişmeyi hazırladı. Avcılık ve toplayıcılıktan yerleşik tarıma geçiş, insanın ekonomik ve sosyal gelişme hızını büyük ölçüde arttırdı (Güran, 1993:4).

Tarımın ortaya çıkışı toplumların ekonomik, sosyal ve siyasi organizasyonlarında önemli değişmelere yol açtı. Zaman içinde avcılık ve toplayıcılıktan çiftçiliğe doğru sürekli bir geçiş oldu. Giderek tarım, hakim ekonomik faaliyet haline gelirken, yerleşik hayat göçebeliliğin yerini aldı. İlk kez bir siyasi organizasyon olarak devlet doğdu. Demokrasiden despotluğa kadar çok çeşitli siyasi sistemler, farklı toplumlarda uygulama alanı buldu. Bu farka rağmen hepsinde bir idarenin, bir siyasi otoritenin görevlerini yaptı. Devletin doğuşu, savaşı ve siyasi istikrarsızlığı beraberinde getirdi. Tarım devrimiyle birlikte ticaret gelişti ve genişledi. Özellikle bölgeler arası ticaretin önemi arttı. Sonuçta pazar mekanizması doğdu ve ekonomik kaynakların dağılımında giderek artan ölçüde rol almaya başladı (a.g.e., 7).

Sanayi devrimi insanlık tarihinin ikinci önemli dönüm noktasını oluşturmaktadır. 1750 ile 1830 arasında ilk kez İngiltere’de başlayan bu gelişme, Batı insanının hayat tarzını ve seviyesini köklü biçimde değiştirmiştir.

Sanayi devrimi bir dizi teknolojik yeniliğin üretim alanında kullanılmasının, ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanlara yansımaları kapsayan bir süreç olarak gerçekleşti. Bununla birlikte James Watt’ın 1765’te buhar makinesini bulması ve bunun enerji kaynağı olarak kullanılması, teknolojik açıdan; Adam Smith’in 1776’daki “Milletlerin Serveti” adlı eseri, ekonomi bilimi açısından; 1789 Fransız Devrimi, politik gelişmeler açısından belirleyici dönüm noktaları ve tarihler oldu. Böylece sanayi devrimi,

İngiltere’de başlayan teknolojik-ekonomik devrimle, Fransa’da gerçekleşen politik devrimin ortak ürünü olarak gerçekleştirmiştir (Erkan, 1997:3).

Sanayi toplumu; sanayi devrimini yaratan teknolojilerin üretimde, yani ekonomik alanda artan ölçüde kullanılmasına ve yeni sosyal yapıların doğmasına yol açtı. Oluşan yeni toplumsal yapı, kısaca **sanayi toplumu** olarak adlandırılmıştır (a.g.e., 4).

XIX. asrın ortalarında ortaya çıkan sanayi toplumu, XX. yüzyılın son çeyreğindeki gelişmelerle birlikte hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşamaktadır. Sanayi toplumunun mekanik teknolojileri ile gerçekleştirilen maddi üretimi yerine, günümüz toplumunda bilgisayarlar ve bilişim teknolojilerine dayalı bilgi üretimi geçmektedir. Sanayi toplumunda üretim, gelişen ülkenin sanayi bölgelerinde derinlik ve yoğunluk kazanırken, hammadde temini ve üretilmiş malların satışı için yeni pazarlar olarak, daha çok başlangıç döneminde koloniler; ileri dönemde ise, uluslararası alanda serbest ticaret önem kazanmıştır. Günümüz toplumunda, bilgi ve iletişim teknolojisinin yarattığı ortam içinde ekonomik faaliyet küreselleşme eğilimine girdi. Küreselleşme sürecinde hammadde temini ve ürünlerin pazarlanması için gündeme gelen piyasalar artık dünya çapında düşünölmeye başlandı. Sanayi toplumunda dünya standartları belirleyici konuma yükseldi. Sanayi toplumunda imalat sanayi ön plana çıkarken; tarım, sanayi ve hizmetler şeklinde üçlü bir endüstriyel yapı ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise bilgi endüstrileri doğmuş ve dördüncü sektör olarak devreye girmiştir (Erkan, 1997:96-112).

Bütün bu değişimler aynı zamanda ve hızlı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu değişimler zincirleme olarak bir diğeri etkilemektedir. Böylece toplum ve ekonomik hayat, iki asır evvel ortaya çıkan endüstri devrimine benzer nitelikte sonuçlar doğuran yeni bir değişim ile karşı karşıya kalmıştır. Günümüz dünyasında değişim meydana getirerek üçüncü dönüşüm dalgasının oluşumuna neden olan beş gelişme vardır.

Bunlardan **birincisi**, ulus devlet hükümetlerinin tek başına çözemeyeceği dünya problemlerinin ortaya çıkması ve bunun yanında hükümetlerin ulusal sınırlar içinde ortaya çıkan problemleri de çözüme yeteneğinin giderek azalmasıdır (Eşkinat, 1998:44-45).

Dünyadaki hızlı nüfus artışı, etnik ayırım, göç hareketleri, uyuşturucu kaçakçılığı ve terörizmle mücadele, ekolojik dengenin bozulması ve uluslararası finans temelinde beliren sorunlar “uluslararası toplumun ortak sorunları” olarak kabul edilmekte ve ulus devletin denetimi dışında kalmaktadır. Tek başına ulus devlet bu sorunların üstesinden gelememektedir. Ayrıca soğuk savaş döneminde ulusal çıkarlara göre tanımlanmış tehditler artık yerini bütün bir insanlığı ilgilendiren küresel boyuttaki tehditlere bırakmıştır. Dünyanın fakir ülkelerinde yaşayan kalabalık nüfusun, kaynakların paylaşımından doğan savaflara sebep olması, etnik gerilimleri şiddetlendirmesi, sosyal istikrarsızlıkları arttırması ve dış yayılmacılığı teşvik etmesi mümkündür. Yerkürenin yoksul ve daha sorunlu bölgelerinden daha zengin ve varlıklı yönlerine yönelen göçlerin, gelişmiş ülkelerde ne türden sosyal rahatsızlıklar meydana getirdiği (ırkçılık, yabancı düşmanlığı vb.) bugün açıkça görülmektedir. Dünyadaki kaynakların bilinçsizce tüketilmesi bütün bir insanlığı tehdit etmektedir. Tüm bunlar ulus devletin tek başına çözemeyeceği küresel tehditlerdir (Kurubaş, 1998: 13).

İkincisi, liberal piyasa ekonomisi modelinin bir çok ülkede yaygınlık kazanmasıdır. 1980’li yılların sonlarına doğru Sovyetler’in parçalanması ve bunun sonucunda soğuk savaşın bitmesiyle Doğu Avrupa ve Rusya dünya ekonomisine entegre olmak ve ekonomilerini serbest piyasa temelinde yeniden örgütlemek için batıya açılmaya başladılar. Gorbaçov’un inisiyatifi ile bir anda dünya gündemine gelen perestroika ve glasnost politikaları Sovyetler’in ve bir zamanlar tüm dünyayı sarsmış olan Marksist ideolojinin bir yerde sonunu ilan etmiştir. Ekonomide yeniden yapılanma ve açıklık öngören politikaların uygulanmaya başlaması ile tüm Doğu Blokunda hızlı ve kaçınılmaz bir liberalleşme rüzgarı etkili olamaya başladı (Kurtulmuş, 1996:121). Diğer yandan, Rusya dahil tüm eski Sovyetler Birliği ülkeleri uluslararası ekonomik, mali ve ticari örgütlere (IMF, Dünya Bankası v.b.) üye oldular. Böylece eskiden komünist ekonomik sistemin hakim olduğu yerkürenin çok önemli bir bölgesi de dünyanın büyük ve gelişmiş kapitalist devletleri ile işbirliği ve yakınlaşmaya başlayınca, küreselleşme süreci yaygınlaştı ve hızlandı (Gözen, 1997:78).

Doğu Bloğunun yıkılması sonrasında tüm dünyada liberal piyasa ekonomisine yönelik güven duygusu arttı. Sovyetler birliğinin dağılması sonrasında ortaya çıkan yeni devletlerin kapitalist ekonomik sisteme entegre olmaya başlamasıyla birlikte, dünyada serbest pazar ve liberal ekonominin yaygın olduğu ekonomik modeller yaygınlaştı (a.g.e., 78). Bu bakımdan dünyadaki liberalleşme eğilimleri sadece sosyalizmin yenilgisinden kaynaklanmamakta, aynı zamanda tüm dünyada gözlenen daha fazla liberalleşme isteklerinden de kaynaklanmaktaydı.

Dünyada bir çok ülke, uluslararası mal ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesini öngören yaklaşımları benimseyerek hükümet politikaları haline dönüştürdü. Mal ve sermaye hareketlerinin üzerindeki kısıtlamaları ve denetimleri tedrici olarak azaltan uygulamaları hayata geçirdi (Ekin,1999:48).

Hükümetler, devletin ekonomik hayata müdahalesini azaltma ve bu amaca yönelik olarak kamusal faaliyetleri özelleştirme yoluna gittiler. Özelleştirme uygulamaları sadece eski sosyalist ülkelerde veya kalkınma çabaları içinde olan Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde değil, iktisaden gelişmiş ülkelerde de kuvvetli bir değişim rüzgarı oluşturdu (Kurtulmuş, 1996:122).

Üçüncüsü, genel olarak kendini 1970'lerin başından itibaren hissettiren, bazılarının "üçüncü teknolojik devrim" olarak adlandırdığı teknoloji alanındaki gelişmeler, özel olarak da iletişim ve ulaşım teknolojisinin getirdiği yeni olanaklardır. Teknoloji alanındaki gelişmelerin en önemlisi bilgi teknolojisindeki gelişmelerdir. Bilgisayar ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler, hizmet sektörünün dünya ticaretindeki payını arttırmış, klasik üretim faktörlerinin yerine, yeni bir üretim faktörünü, bilgi faktörünü eklemiştir.

Dördüncü olarak, finansal piyasaların bütünleşmesi ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesine yönelik politikaların ortaya çıkmasıdır. 1970' li yıllarda önce ABD, İngiltere ve Japonya'da finans piyasalarını sınırlandırıcı düzenlemelerden arındırmak olarak ortaya çıkan, daha sonra başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere bir çok gelişmekte olan ülkede uygulanan "istikrar ve yapısal uyum" politikalarına bağlanan

finansal serbestleşme politikaları, 1980’li ve 1990’lı yıllarda küreselleşme sürecinin hızlanmasında etkili olmuştur. 1980-1990 dönemi, faiz oranlarının idari kararlar dışında serbest piyasa koşullarına göre oluştuğu, finans piyasalarındaki çeşitli kontrol ve sınırlandırmaların kaldırılarak sermaye giriş ve çıkışlarının kolaylaştığı bir dönemdir. Bu yıllarda finansal hizmetler en hızlı gelişen sektörlerden biri olmuştur (Seipp, 1990 : Aktaran Eser, 1995 :12).

Yaşanan bu finansal büyüme ve bütünleşmeyi sağlayan gelişmeler şöyle özetlenebilir:

- faiz oranları üzerindeki kontrollerin kalkması,
- farklı finansal hizmetler üzerindeki kurumsal engellerin kaldırılması,
- sermaye hareketlerini sınırlayan düzenlemelerin gevşetilmesi,
- iletişim ve bilgi işlem teknolojisindeki yenilikler.

Ayrıca, finansal kurumlarının, kontrollerden kurtulmak için yeni finansal araçlar icat etmeleri de finansal serbestleşmeyi teşvik etmiştir. Uluslararası şirketler kanalıyla, direkt yabancı yatırımların dünya ölçeğinde artması ve uluslararası şirketlerin üretim, karar alma ve finansman sağlama biçimlerindeki değişiklikler, finansal bütünleşmeyi hızlandıran diğer önemli bir faktör olmuştur (Bahçekapılı, 1994:67).

Beşincisi, çokuluslu şirketlerin, ulus ötesi şirketlere dönüşmesidir. Bu şirketler “transnasyonal/devletaşırı şirket”, “ulusötesi” yada “küresel şirket” şeklinde de adlandırılmaktadır.

Hem üretim girdilerinin temini, hem de ürün ve pazar stratejileri açısından ulusal sınırların ötesinde uluslararası ticaret ve üretim anlayışı ile hareket eden çokuluslu şirketlerde son yıllarda önemli değişimler gözlenmektedir. Çokuluslu şirketlerin sahip oldukları dinamik ve esneklik kabiliyeti, bu firmaları ulusaşırı (transnasyonel) şirketler durumuna getirmiştir. Çokuluslu şirketler sermayenin birden fazla ülkenin girişimcisine ait olması, aynı anda birden fazla ulusal, bölgesel pazara hitap etmesi, yatırımlarının dünyanın çeşitli bölgelerine yayılması gibi özellikleri ile dünya ekonomisinde önemli bir değişim aracı olmuşlardır. Ulusaşırı firmalarda ise, çokuluslu firmalar için sayılan bu temel özelliklere, yani sermayenin, pazarların ve yatırımın çok uluslu olmasına ek

olarak bazı yeni özellikler belirlemektedir. Bunların içinde en önemlisi, artık uluslararası firmalarda sermayenin ulusal kimliğinin (Avrupalı, Japon yada Amerikan) önemini kaybetmekte oluşudur (Kurtulmuş, 1996:116).

Çokuluslu firmalar, doğrudan yabancı yatırımlara girişen ve üretim faaliyetlerini birden çok ülkede gerçekleştiren firma olarak tanımlanabilir (Başoğlu ve diğerleri, 1999:10). Ulusötesi şirket ise, uluslararasılaşmış bir yönetimi olan, dünyada en güvenli yada en yüksek kazancın olduğu yerlere yerleşmeyi veya taşınmayı en azından potansiyel olarak uman, özel bir ulusal kimliği olmayan gerçekten serbest olan sermayedir (Sanin, 1994:101).

Uluslararası şirketlerin sahip oldukları ekonomik, personel, teknik ve ekipman gücü sayesinde, dünyanın herhangi bir noktası, onlar için üretim merkezi haline gelebilmektedir. Küreselleşmenin motoru olan bu şirketler, zaman, mekan, ulusal sınır, dil, gelenek, ideolojik farklılıkları dikkate almadan, fakat sadece kâr amacıyla dünyanın tüm bölgelerinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Hemen hemen her ülke, bu firmaların sahip oldukları avantajlardan yararlanabilmek için, cazip teklifler sunarak kendi ülkelerine çağırmaktadırlar. Uluslararası şirketler, farklı ülkelerde yaptıkları üretim aracılığıyla tüm dünyayı birbirine bağlı hale getirmektedirler. Farklı ülkelerde üretimde bulunan bu şirketler açısından, ilgili ülkeler birbirlerine başka yönlerden çok yakın olmasalar bile, zorunlu olarak bağımlı hale gelmekte ve sonuçta küresel bir üretim ağı ortaya çıkmaktadır (Gözen, 1997:78).

1.6.Küresel Tezler

Yirminci yüzyılın son çeyreği içinde yaşanan bu çok büyük ve devrim özelliği taşıyan değişim, kendini sadece maddi yaşam biçiminde, ekonomik ve politik sistemde göstermekle kalmamış; akademik ve entelektüel yaşamda da aynı derinlikte yansımaları bulmuştur. Bu değişimi açıklamak için birçok eser ortaya konmuştur.

Prof. Lester Thurow , *Kapitalizmin Geleceği* adlı eserinde, komünizmin çökmesinin ardından kapitalizmin bugün geldiği noktayı ve geleceğini tartışmaktadır. Thurow,

“kapitalizm temelde rekabete dayalı ve güçlü olanın kazandığı bir sistem. Ancak artık kapitalizmin ciddi bir rakibi yok. O halde nasıl güçlü olmaya devam edecek?” sorusuna cevap aramaktadır. Yazar, kapitalizm dışında hiç bir ekonomik sistemin hiç bir yerde yaşatılmadığına dikkati çekiyor ve kapitalizmin XI. ve XX. yüzyıllardaki rakipleri olan Faşizm, Nazizm ve Komünizm’in artık yok olduğunu belirtmektedir. “Bu iktisadi ve siyasi sistemler tarihin çeşitli dönemlerinde denendikten sonra kaybolup gitmiştir. Sonuç olarak, Avrupalıların üçüncü seçenek dedikleri sosyal refah devleti artık alternatif değildir. Toplumsal refah devleti komünizm gibi açık bir çöküş yaşamamakla beraber, başarısız kalmıştır. İsveç bile bu sistemi terk etmiştir ve geride sadece en güçlü olanın yaşadığı kapitalizm kalmıştır. Başka hiçbir alternatifi yoktur.”(Thurow , 1997).

1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılması ve 1991’de Sovyetler Birliğinin dağılması ile Soğuk Savaş Dönemi sona ermiştir. Burada ilginç olan “kapitalizm oyununu birbirinden bambaşka kurallarla yöneten üç önemli süper gücün ortaya çıkmasıdır. İlk kez ABD dünyanın II. Süper gücü konumuna düşmüştür. Thurow kapitalizmin bu dinamik geleceğinde özellikle ekonomik savaşın Japonya, Avrupa ve ABD arasında geçeceğine işaret etmektedir. Üç ülke arasındaki bu küresel savaşın ana konuları şunlar olacaktır:En iyi ürünleri kim üretiyor ?, Kim yaşam standartlarını daha hızlı yükseltiyor ? , En iyi eğitilmiş ve en yetenekli iş gücüne kim sahip ?, Kim yatırım, tesis ve ekipman, araştırma ve geliştirme, altyapı alanında dünya lideri ?, Kim daha yi örgütleniyor. ? Kim daha çok satıyor ? kısaca, kim ekonomik üretim, yatırım ve ticarete en önde ? (Thurow, 1994)

Alvin Toffler “*Üçüncü Dalga*” adlı eserinde on bin yıllık insanlık tarihinde “üç büyük” değişim ve dönüşüm dalgasının olduğunu söylemektedir. Bu dalgalardan her biri kendinden önceki kültür ve uygarlıkları ortadan kaldırarak, yerlerine eskilerin tahmin edemeyecekleri yepyeni uygarlıklar ortaya çıkarmıştı. Bundan 10 000 yıl önce meydana gelen tarım devrimi insanlık tarihindeki birinci büyük değişim dalgasını ortaya çıkarmıştı. Tarım devriminden önce yeryüzüne ilkel toplum olarak adlandırılan, küçük kabileler halinde yaşayan ve avlayarak ve toplayarak, hayatlarını sürdüren insan toplulukları hakimdi. Tarım devrimiyle birlikte toprak işlenmeye başladı ve insanlar yerleşik hayata geçtiler. Tarım nerede başlarsa, uygarlık orada ortaya çıkıyordu.

Çin'den Hindistan'a, oradan kadim Yunan'a, Roma'ya kadar ortaya değişik uygarlıklar ortaya çıktı. Tarım toplumunda yaşamın merkezi köydü. Ekonominin, temelini tarımsal üretim oluşturuyordu. Bu ekonomik yapıda işbölümü ve özel mülkiyet anlayışı henüz oluşmamıştı. İnsanlık tarihinin bu aşmasında, her topluluk kendi gereksinmelerinin çoğunu kendisi karşılıyordu. 1765'te buhar makinesinin bulunarak sanayiye uygulanması ikinci büyük değişim dalgasını ortaya çıkarmıştı. Sanayi devrimi adını verdiğimiz bu değişim dalgası ile birlikte, yeni teknolojiler ortaya çıkmış ve buna dayalı olarak yeni bir üretim tarzı oluşmuş ve tüm bunlar kendine has üretim, örgütleniş ve yaşam biçimine sahip sanayi toplumu doğmuştur. Sanayi toplumuna geçişle birlikte, evlerde el sanatlarına dayalı üretim anlayışı yerini fabrikalarda "kitle üretimine" bıraktı. Sanayide çalışan kesime dayalı yeni "sınıf biçimi ve bilinci" ortaya çıktı. Sınıf bilinci sendikal hareketlerin ve yeni ideolojik akımların gelişmesine uygun zemin hazırladı. Tarım toplumunda toprağa bağımlı ve feodal toplum yapısının en önemli unsurlarından biri olan ve toprakla birlikte alınıp satılabilen "serf"ler sanayi toplumunda sınıf ve statü atlayarak "proletarya"ya dönüştü. Tarım toplumunun "toprağa dayalı servet" sahibi ve aristokrat sınıfını oluşturan "senyörler" sanayi toplumunun, emeği üretim faktörü olarak, kitle üretiminde kullanan "burjuva" sınıfına yerlerine bıraktı. Tarım toplumuna asıl rengini veren, tarım üretiminin toplam üretim içinde payının azalarak, görece olarak gelişmiş teknolojiye dayalı sanayi üretiminin artmasıdır. 1950'li yıllarda başlayan büyük teknolojik ve toplumsal değişiklikler, üçüncü büyük değişim dalgasını ortaya çıkarmış ve sanayi ötesi toplum olarak adlandırılan yeni bir uygarlığı doğurmuştur.

Yukarıda küresel dünyada ortaya çıkan değişimleri açıklayan eserlerin yanında, akademik ve entelektüel dünyaya egemen olmuş ideolojilerin sonunun geldiğini, sınıf çatışmalarının kalmadığını, bu çatışmaların yerini medeniyetler çatışmalarının alacağını savunan tezler bulunmaktadır.

Francis Fukuyama "Tarihin Sonu Ve Son Adam" adlı eserinde artık tarihin sonuna geldiği tezini ortaya atmıştır ve bu tez büyük ilgi çekmiştir

1990'lı yıllarda SSCB'nin dağılması, Doğu Avrupa'da komünizmin çökmesi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin ekonomisini liberalleştirme yolunda attığı adımlar karşısında Francis Fukuyama, "tarihin" yani "ideolojinin" sonunun geldiğini belirtiyordu.

Fukuyama, eserinde SSCB'nin dağılması ile birlikte, reel kapitalizm ile reel sosyalizm arasında süren savaşı, reel kapitalizmin kazandığını ve böylece ideojilerden kaynaklanan çatışmaların sona erdiğini belirtiyordu. Fukuyama, liberal demokrasinin meşruluğu üzerinde dünya çapında dikkate değer bir mutabakatın oluştuğunu; monarşi, faşizm ve en son olarakta komünizm liberal demokrasiye yenik düştüklerini belirtiyordu. Fukuyama, liberal demokrasinin muhtemelen “insanlığın ideolojik evriminin son noktasını ve “nihai hükümet biçimini” temsil ettiğini düşünüyordu. Dolayısıyla liberal demokrasi, “tarihin sonu”ydü (Fukuyama; 1993).

S.P.Huntington, Fukuyama'nın tezinin bir bakıma eleştirisi diyebileceğimiz “medeniyetler çatışması” adlı eserinde, geleceğin küresel politikasında çatışmalar esas itibarıyla iktisadi ve ideolojik nedenlerden doğmayacağını söylemektedir. Geleceğin dünyasında ortaya çıkacak çatışmaların başlıca kaynağı kültür-medeniyet farklılığı olacaktır. Ulus devletler, küresel siyasetin en güçlü aktörleri olmaya devam edecektir; fakat siyasi çatışmalar farklı medeniyetlere mensup gruplar ve milletler arasında meydana gelecektir.

Huntington, medeniyetlerin birbirinden tarih, dil, kültür ve en önemlisi din bakımından ayrıldığını dolayısıyla iletişim ve ulaşım kolaylıklarıyla etkileşimin arttığı dönemde ekonomik ve siyasi birlikteliklerin temelini medeniyetlerin oluşturacağını söylemektedir. Huntington'a göre bu temelde Batı, Ortodoks-Slav, Konfüçyüs, Hint, İslam, Latin Amerika medeniyetleri ve belki de bir Afrika medeniyeti doğacak, bunlardan İslam ve Konfüçyüs medeniyetleri ittifak yaparak Batı medeniyetine meydan okuyacaklardır (Huntington:1993).

2.NEOLİBERAL İKTİSAT POLİTİKALARININ KÜRESEL İKTİSAT POLİTİKALARINA DÖNÜŞÜMÜ

2.1.1929 Ekonomik Bunalımı ve Klasik Ekonomi

1930'lu yıllara kadar dünya ekonomisine klasik iktisadi düşünce hakimdi. Büyük depresyona kadar, gelişmiş ülkelerde hakim olan bu ekonomik düşünceye göre çok sayıdaki firmanın karlarını arttırma savaşı ile, yine çok sayıdaki tüketicinin kendi ihtiyaçlarını karşılama çabası arasındaki kendiliğinden oluşan etkileşim giderek arz ve talebin istikrarlı bir dengeye ulaşmasına yol açar. Böylece eğer fiyatlar serbestçe oluşuyorsa mallar eninde sonunda satılır ve tüm işçiler, eğer kabul ederlerse piyasanın kendilerine biçtiği ücretten iş bulur. Bu görüş, kısaca "her arz kendi talebini yaratır"

şeklinde ifade edilebilecek olan, say yasası diye bilinen yasaya dayanıyordu (Yıldızoğlu, 1996:335).

Yukarıda esaslarını belirttiğimiz düzgün işleyen piyasa mekanizmasının temel ekonomik sorunları en uygun şekilde çözümlenebileceği görüşü, karşı görüş ve eleştirilere rağmen, 1929 Dünya Bunalımına dek, büyük kabul gördü.

24 Ekim 1929 tarihinde Newyork borsasında hisse senetlerinin değer kaybetmesi ile birlikte “Büyük Dünya Bunalımı” olarak adlandırılan ekonomik kriz ortaya çıkmıştı. Newyork borsasında bir gün içinde 16 milyon civarında hisse senedi % 50 ile % 90 arasında değer kaybetmişti. Bankalar felaketi önlemek için büyük miktarlarda hisse senetleri alımına girmişti, ancak bu önlem sonuç vermemiş, aksine bankaların iflasına yol açarak bunalımı hızlandırıp, derinleştirdi. Bunalım Amerika ile sınırlı kalmamış ve hızla bütün dünyaya yayılmıştı. Bunalım esas olarak kendini durgunluk biçiminde göstermiş, her tarafta fabrikalar kapanıp üretim düşerken, işsizlik hızla tırmanmıştı (Şaylan, 1995:5). İflas ve yatırım azalmalarının yarattığı işsizlik, tüketim düzeyini düşürmüştü. Tüketim düzeyinin düşüşü ise yeniden iflaslara ve yatırımların azalmasına yol açtı. 1933 yılında ABD’deki işsiz sayısı 14 milyona ulaşmıştı. Bunalımın tüm dünyaya yayılması ile sanayileşmiş ülkelerin tamamında 30 milyona yakın kişi işsiz kalmıştır (Ölmezoğulları, 1996:60).

24 Ekim 1929 günü patlayan bunalımı aşmak için klasik ekonomik kuramın öngördüğü doğrultuda önlemler alındı. Klasik kurama göre devlet kesinlikle piyasaya müdahale etmeyecek, piyasanın kendiliğinden işleyişi ile bunalımdan çıkacaktı. Devletin görevi, piyasanın düzenli işlemlerini engelleyen yada kısıtlayan kurumsal yapıları ortadan kaldırmaktı. Böylece piyasa kendi işlerliği içinde arz ve talep dengesini sağlayarak bunalımdan çıkacaktı.

Ne varki, ekonominin kendi kendini düzenlemesi beklenirken, tam aksine her geçen gün bunalım daha da derinleşiyordu. Alınan tüm önlemlere, denk bütçe, gümrük duvarlarını indirme, piyasanın dengeye sağlamlasını engelleyen her türlü düzenlemeyi ortadan kaldırma gibi politikalara karşın bunalım giderek yaygınlaşmaya başladı. Bunalımın

giderek derinleşmesi ve son derece yıkıcı sonuçlara yol açması her ülkeyi kendi başına bunalımdan kurtulma çareleri aramaya iterken, diğer yandan da o güne kadar doğru olduğuna inanılan ekonomi teorilerinin yeniden gözden geçirilmesine yol açtı (Şaylan, 1995:55-57).

2.2.Keynezyen İktisat ve Refah Devleti

Batı dünyasını kasıp kavuran, üretimin düşmesine ve binlerce kişinin işsiz kalmasına neden olan 1929 krizinin sorumlusunun ekonomiyi düzenleme görevini yüklenen piyasa mekanizması olduğu sonucuna varıldı. İngiliz ekonomisti J.M.Keynes (1883-1946), 1936 yılında yayımlanan “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı eserinde piyasa ekonomisine ilişkin klasik görüşlerin zaafalarını ortaya koydu. Keynes’in görüşlerinin temelinde, klasik ekonominin aksine, piyasaların kendi kendine dengeye gelmeyeceği varsayımı vardı. “Genel Dengeyi” hükümetler ekonomiye müdahale ederek gerçekleştireceklerdi.

Keynes, klasik teorinin makro ekonomik dengelerin piyasa şartlarında kendiliğinden sağlanacağı varsayımını reddetmiştir. Keynes piyasa mekanizmasının tam istihdamı daima otomatik olarak gerçekleştiremediğini, bir ülkede eksik istihdam varsa devletin ekonomiye müdahale ederek tam istihdamı sağlayıcı iktisat ve maliye politikaları izlemesi gerektiğini belirtmiştir.

Keynes, ücretler, fiyatlar ve faiz hadlerinin kendiliğinden tam istihdamı sağlayacak yönde hareket etmediğini, istihdam düzeyini belirleyen etkenlerin araştırılması gerektiğini ifade etmiştir. Keynes’e göre istihdam düzeyi, kısa dönemde üretim düzeyi tarafından belirlenmekte olup üretim düzeyi de satınalma gücü yada ekonomide gerçekleşen harcamalar tarafından belirlenen efektif talebe bağlıdır. Efektif talep ve arzın piyasa şartlarında ancak eksik istihdam düzeyinde dengeleneceğini, Say Kanunu’nun her zaman geçerli olmadığını, bunun da yatırımları olumsuz yönde etkileyerek bunalımlara yol açtığını ifade etmiştir. Keynes’e göre ancak devlet müdahalesi vasıtasıyla efektif talep ve arz dengesini tam istihdam düzeyine yükseltmek ve dengeyi tam istihdam düzeyinde tutma mümkün olabilecektir. Devletin ekonomiye müdahalesi, resesyon dönemlerinde efektif talep düzeyini yükseltme yönünde olmalıdır.

Bunu ücretleri düşürerek değil –ücretlerdeki düşüş yatırımları uyaramayacak, aksine tasarruf düzeyini düşürerek yatırımların gerilemesine yol açacaktır- faiz haddini düşürmek suretiyle yatırımları teşvik etmek, vergi politikası ile gelir dağılımını düzenlemek ve tüketimi teşvik etmek, kamu harcamaları vasıtasıyla efektif talep yaratmak suretiyle gerçekleştirmek gerekir. Ekonomide tam istihdam düzeyi sağlandığında ise devletin görevi istikrarlı büyümeyi sağlamaktır (Saybaşı, 1992:45-48).

1929 bunalımının pençesinde kıvranan ve klasik ekonomi görüşüne uygun ekonomi politikaları ile bunalımdan çıkamayan dünyada Keynes'in ortaya attığı görüşler ekonomi kuramı alanında bir devrim olmuş, bilinen ve şaşmaz bir doğruyu ifade ettiği varsayılan klasik ekonomik görüş yıkılmış, yerine keynezci ekonomi görüşü geçmiştir. Bununla beraber, Keynes'in etkisi sadece ekonomi kuramı alanı ile sınırlı kalmamış, siyasal ve toplumsal yaşamı da önemli ölçüde etkilemiştir. Keynesci ekonomi görüşü ile birlikte devletin konumu ve işlevi bütünü ile değişmiştir (Şaylan, 1995:64-65).

1929 Dünya Bunalımı ABD'de ve Avrupa ülkelerinde sosyal devlet yada refah devleti¹ olarak adlandırılan uygulamaların ortaya çıkmasını sağladı. Her ne kadar ABD'de 1929 bunalımını takiben uygulanmaya başlayan "New Deal"¹(Yeni Düzen) politikaları ve İsveç'te 1932 yılında sosyal demokratların iktidara gelmesiyle hayata geçirdikleri politikalar bir bakıma refah devletinin habercisi olmuşsa da, refah devleti esas olarak ilk defa 2.Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'de kurulmuştur (Yıldırım, 2000:77). Ekonomik liberalizmin ana yurdu olan İngiltere'de 2. Dünya Savaşı'nın sonrasında yapılan ilk genel seçimlerden zaferle çıkan İşçi Partisi, maden kömürü, merkez bankası, sivil havacılık, elektrik, kara ve deniz yollarını devletleştirmiştir. Sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik alanlarında yaygın ve ücretsiz hizmetler sunarak, refah devletinin temellerini atmış oldu (Ölmezoğulları, 1996:75).

¹ **Sosyal Devlet** kavramı, daha çok kaynakların sınırlı olduğu gelişmekte olan ülkelerde devletin sosyal adalet, sosyal güvenlik gibi amaçlarla sorumluluk üstlenmesini ifade etmek üzere kullanılırken Refah Devleti gelişmiş ülkeler için kullanılmaktadır.

¹ New Deal esas olarak Amerika'da tüm geleneklere ve egemen düşünceye ters düşecek şekilde devletin yukarıdan ekonomik yaşama müdahalesi biçiminde tanımlanabilir. Bu program ile, devlet her türlü ekonomik ilişkiyi düzenleyici bir konuma gelmiş ve en önemlisi ülkenin mali denetimi ünlü Wall

Sosyal refah fikri, onurlu bir yaşamın toplumun tüm üyelerine onların müşterek servete olan katkılarına bakılmaksızın, her zaman bir hak olarak sağlanması gerektiği fikrine dayanmaktadır. Sosyal refah devletinin önde gelen amaçlarından biri eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerin halka yaygın biçimde sunulmasını sağlamaktır (Yıldırım, 2000:78).

Refah devletinin ortaya çıkışı şu gelişmeler ile izah etmek mümkündür;
i-Özellikle 1929 krizi, devlet müdahalesi olmadan ekonomik sistemin ayakta kalma şansının zayıf olduğuna dair bir genel anlayışın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devletin ekonomiye müdahale ederek arz-talep dengesizliğini talep yönünden dengelemesi ve talebi istikrarlı bir düzeyde tutması gerektiği, yaygın bir anlayış haline gelmişti. Böyle bir ortamda devlet müdahaleleriyle ve talebi istikrara kavuşturacak Keynesçi talep yönetimi politikalarıyla krizleri önleme ve ekonomiyi ayakta tutma kaygısı ön plana çıkmıştı (Başkaya, 1997a:42).

ii-II. Dünya Savaşı sonrasında getirdiği ekonomik güçlüklerle bir de “Sovyet Tehdidi” eklenmişti. Sovyetler Birliği tarafından izlenmekte olan komünist rejimi dünyanın diğer bölgelerine taşımayı öngören yaklaşım, kamu harcamalarının genişletilerek refah devleti anlayışı hakim kılındığı takdirde ortadan kaldırılabilirdi (Kazgan, 1997a:185). Bir bakıma refah devleti, marksizmin kapitalizme yönelttiği eleştirilere bir cevap olarak ortaya çıkmıştı (Şaylan, 1995:145).

Refah Devleti İkinci Dünya savaşı sonraki yirmi yıllık dönem içinde, savaşın yıkıntı ve yaralarını yok etti, yüksek bir büyüme hızı sağladı ve toplumsal çatışmaları yumuşatarak demokratikleşme yönünde büyük ilerlemeler sağladı. Kapitalist ülkeler refah devleti uygulaması ile ekonomik bunalımı aşmıştı, büyüme ve buna bağlı olarak kâr hadlerini yükseltti (Şaylan, 66-69, Sönmez, 1998:145).

2.3.Petrol Krizleri ve Keynezyen İktisadın Sonu

Street’ın Washingtona yani Federal Hükümet’e kaymasıdır. Buna ek olarak devlet, bizzat yatırımcı ve hizmet üretimi rolünü de yüklenmiştir.(Şaylan, 1995:59)

İkinci Dünya savaşı sonrasında dünya ekonomisinin 1929 bunalımına benzer bir bunalımı tekrar yaşamaması için, dünya ekonomisinin bir bütün olarak örgütlenip düzenlenmesi düşüncesi gündeme gelmişti. Bu düzenlemeyi yapmak amacıyla Bretton-Woods konferansı düzenlendi. Bu konferansta IMF ve IBRD (Dünya Bankası) adı altında iki küresel kurum oluşturuldu. Uluslararası Para Fonu uluslararası kambiyo hareketlerine, döviz kurlarına istikrar kazandırmakla görevlendirilmişti. Fon üye ülkelerin katkılarıyla oluşturulacak ve mali sıkıntıya düşen ülkelerin belli koşullar altında mali destek bulmalarına yardımcı olacaktı. Dünya Bankası ise özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonominin pazar ekonomisi doğrultusunda gelişmesini sağlamak üzere yapısal reformlara destek verecekti (Güvenç, 1998:34). Bretton Woods konferansında bu kurumların yanında, uluslararası para ve maliye sistemi de kuruldu. Bu sisteme göre dolarla altın sabit bir kurda birleştirildi.¹ Altın standardıyla ilişkisini koruyan dolar dünya parası olma niteliğini kazandı.

Bundan sonra dünya ekonomisi ABD'nin hegemonyası altında oldukça uzun bunalımsız bir dönem yaşadı. Hükümetler keynesci ekonomik politikalar uygulayarak refah devleti niteliklerini pekiştirme yoluna gittiler. Bu dönemde refah devleti uygulamaları gelişmiş ülkelerde yaşam standartları bakımından önemli gelişmeler sağladı. Bu ülkelerdeki hızlı ekonomik büyüme, düşük işsizlik ve enflasyon oranları Keynezyen politikalara olan güveni pekiştirirken, sosyal refah harcamaları da ciddi bir sıkıntı yaratmıyordu.

1970'lere gelindiğinde endüstrileşmiş batı dünyasında o zaman dek görülmemiş olan bir kriz yaşanmaya başladı. Krizin ilk belirtileri ABD'nin ekonomik hegemonyasının sallanması ile ortaya çıktı. Amerikan ekonomisinde verimlilik ve kâr oranları düşüşe, fiyatlar ise tırmanışa geçmişti (Başkaya, 1997a:44).

¹ **Bretton Woods sistemi** temelde bir ayarlanabilir sabit kur sistemidir. Her ülke ulusal parasının değerini ABD doları cinsinden tanımlamıştır. Bu kurlara parite adı verildi. Döviz piyasasında ulusal paraların değerinin parite etrafında yüzde bir oranında dalgalanmasına izin veriliyordu. Buna göre bir paranın piyasada alabileceği en yüksek değere “üst destekleme noktası”, en düşük değere de “alt destekleme noktası” deniyordu. Bu iki sınır arasında döviz kurları piyasadaki arz ve talep koşullarına bağlı olarak herhangi bir değer alabilirdi. Bu sistemde döviz kurlarının sabit tutulması merkez bankasının piyasa işlemleriyle gerçekleştirilmektedir. Merkez bankası bu görevi yerine getirebilmek için herşeyden önce yeteri kadar döviz rezervine sahip bulunmalıdır.

Ekonomistler, Amerikan ekonomisindeki bu krizi çeşitli nedenlere bağlayarak açıklamaya çalışmaktadır. Bir kısım ekonomist ve siyaset bilimci, savaştan sonra ABD'nin rekabet gücünün Japonya ve batı Avrupa, Özellikle Almanya Karşısında gerilediğini söylemiştir. Bunun göstergesi de Almanya önderliğindeki Batı Avrupa ve Japonya'nın dünya ticaretinde ABD'nin yerini giderek daha fazla tehdit etmeye başlamasıdır¹ (Sönmez, 1998:152). Bir kısım ekonomist ise, Amerika'da başlayan krizi ekonomide verimlilik artışının azalması yada durması ile açıklamaya çalışmıştır. Diğer bir grup ise refah devletinin, yani pazara müdahale edilmesini ve devletin müdahalesi ile kaynakların bir bölümünün verimsiz bir biçimde kullanılmasının esas bunalım nedeni olarak yorumlamışlardır (Şaylan, 1995:79). Bazı ekonomistler ise bu gelişmede ekonomi dışı etkenlerin etkili olduğunu iddia etmişlerdir. ABD başkanı L.Johson'un 1964 yılında Vietnam'a müdahale kararı almasıyla Amerika üretken olmayan büyük bir mali külfet altına girmiştir. Vietnam savaşını finanse edebilmek için ABD dünya parası olan doların emisyonunu arttırmıştır. Uluslararası ekonomide Euro-dolar piyasası denen bir olgu doğmuştur. Bu piyasanın en iyi müşterisi ABD'dir ve %8'e kadar çıkardığı faiz oranıyla ülkesine çektiği dış dolarlar sayesinde yarattığı bir borç ekonomisi ile bu savaşı ve kamu açıklarını finanse ediyordu. Böylece ABD, dünyanın en borçlu ülkesi haline geldi. Nihayet 15 ağustos 1971'de altınla doların bağları kopmuştur. İki yıl sonra batılı dövizler dalgalanmaya bırakılmış ve uluslararası para sistemi yeni ve çalkantılı bir döneme girmiştir (Timur, 1996:11).

1973 yılı ise başka bir açıdan uluslararası ekonomi için son derece önemli bir yıl olmuştur. Petrol üreten ülkeler karteli OPEC'in almış olduğu karar ile petrol fiyatları bir anda dörde katlanmıştır. 1978 yılında ikinci bir petrol şoku yaşanmış ve dünya bu büyük enerji sorununa çok hazırlıksız yakalanmıştır.

1971 yılında doların yaşadığı kriz, 1974 ve 1978 yıllarında yaşanan petrol şokları dünyayı önemli bir ekonomik bunalıma soktu. Bunalımın bir boyutunu durgunluk yani üretimin düşmesi oluşturmuş; özellikle sanayi üretimi 1970'li yılların ikinci yarısında her ülkede önemli oranlarda düşme göstermiştir. Bunalımın ikinci boyutunu ise fiyat

¹ 1950-73 kesitinde ABD'nin dünya ihracatındaki payı %32'den %20'ye gerilerken, İngiltere dışındaki önde gelen sanayileşmiş ülkelerin, özellikle dönemin AET'si ve Japonya'nın payları önemli

artışları (enflasyon) oluşturmuş; üretim düşmesine karşın bir fiyat patlaması yaşanmıştır (Şaylan, 1995:80).

Kendini sürekli fiyat artışları ve yükselen işsizlik düzeyi biçiminde gösteren krize karşı uygulanan keynezyen iktisat politikaları sorunu çözemiyordu. Çünkü durgunluk ile enflasyonunun bir arada yaşandığı, stagflasyon olarak adlandırılan bu durum keynesyen iktisat açısından ilk defa karşılaşılan bir durumdu. Keynezyen iktisada göre ekonomi daralırken işsizlik artacak, ekonomi genişlerken işsizlik azalacaktı. Enflasyon hızı ile işsizlik oranı arasında ters yönlü bir ilişki vardı (Savaş, 1997:796). Böylece hükümetler belli işsizlik ve enflasyon oranlarını hedefleyerek tüketim, yatırım ve harcama eğilimlerine, çarpan ve hızlandırıcı katsayılarına göre maliye politikalarını belirleyecekler, böylece hızlı ekonomik büyümeyi ve aşırı ısınmayı olduğu kadar, durgunlukları ve resesyonları da engelleyeceklerdi. Fakat 70'li yıllarda hükümetlerin ekonomik büyümeyi zorladıkça kamu harcamaları ve gevşek para politikaları işsizliği ve enflasyonu aynı yönde arttırıyordu. Bir taraftan büyüme oranları düşer, işsizlik artarken, diğer yandan da fiyatların tırmanışa geçmesi, Keynezyen iktisat literatüründe yeri olmayan bir durumdu.

Sözü edilen ekonomik bunalımın sosyo ekonomik hayattaki etkisi iki şekilde ortaya çıkmıştır. Bunalım, refah devleti anlayışının sorgulanmasına yol açmıştır. Devletin refah hizmetlerini üstlenmesinin, amaçlananın tam tersine sonuçlar doğurduğu belirtilmiştir. Örneğin, ABD'de başkan Johnson'un başlattığı yoksulluğa karşı savaş programının otuz yıllık uygulamaları yoksulluğu arttırmıştır ¹(Bary, 1987:181). Refah devleti sistemi altında bir gruba yardım etmek için şekillendirilen bir politika aslında bu grubun büyümesini istemeden de olsa teşvik etmek riski taşımaktaydı. Böylece kişinin kendisinden sorumlu olduğu çalışma kültüründen, bireysel sorumluluğunun önemini yitirdiği, kişinin devlete bağlı olduğu bağımlılık kültürüne doğru bir geçiş meydana gelmiştir (Yıldırım, 2000:83).

ölçüde artmıştır. Başvurulan dönemde Almanya'nın payı %6'dan %19'a, Japonya'nınki %3'den %11'e sıçramıştır (Sönmez, 1998:12).

¹Bu konuda önemli bir kriter gizli fakirlik yüzdelerindeki değişimler, yani hükümet yardımı olmasaydı fakir olabileceklerin oranı olup, bu oran sosyal refah politikalarının kişilere bağımlılık kazandırmada ne ölçüde etkili olduğunu gösterdiği için önemlidir. 1972'de %19'dan gizli fakirlik oranı 1970'li yıllar boyunca giderleri federal devletçe karşılanan 44 temel sosyal refah programının uygulamaya konulmasına rağmen 1980'de %22'e yükselmiştir (Bary, 1987:181).

Geleneksel keynezyen politikaların sebep olduğu bu bunalımın aşılammaması, keynezyen politikaların iflasını teyit ederken, dünya ekonomisinin liberal bir eksene kaymasına sebebiyet verdi.

2.4.Neo-Liberalizmin Doğuşu

İkinci Dünya Savaşından sonra keynezyen iktisat anlayışı üzerine oturtulmuş olan dünya ekonomisi, yukarıda da vurgulandığı gibi, 1970’li yıllarda dengesizlik belirtileri göstermeye başlamıştır. Bu genel ekonomik krize karşı devreye sokulan keynezyen ekonomi politikalarının krizi çözmekte başarısız kalması, ekonomi politikaları alanında bir karşı devrimi hazırladı. Keynezyen politikaların işsizlik sorununu çözememesi ve enflasyonist baskılarında şiddetlenmesi, yetmişli yılların sonlarında devlet müdahalesine karşı olumsuz tavırların giderek güçlenmesine yol açmıştır (Sönmez, 1998:221). Bu bağlamda 1929 bunalımı koşulları nasıl piyasanın yetersiz kaldığı alanlarda devletin sorumluluklarının artmasını gündeme getirdiyse, 1970’lerin ortamı da devletin ekonomide ve mali yapıdaki ağırlığına, kamu kesiminin üretim ve paylaşımına karşı çıkan düşünceleri ön plana çıkarmıştır. Sonuç itibarıyla dünya ekonomisi 30’lu yıllar öncesine geri dönüş anlamına gelecek biçimde, serbest piyasa mekanizmasını merkezine alan liberal bir eksene (yeni liberal iktisatta denilebilir) doğru kaymaya başlamıştır (Başkaya, 1997:36-37).

Liberalizmin yeniden doğuşu önce fikir alanında oldu. Hayek, Friedman ve Buchanan gibi neo-liberaller, liberalizmin tekrar gün ışığına çıkmasında önemli rol oynadılar. Bu üç iktisatçı 1960’lı yılların başlarından günümüze değin liberalizm üzerine önemli eserler yayınladılar, liberalizmin politik arenaya yansımada ise ABD’de Ronald Reagan ve İngiltere’de Margaret Thatcher’in önemli katkıları oldu. 1970’li yıllarda müdahaleci kapitalizmin yaşadığı sorunlar ve sosyalist ekonomilerin iflasın eşğine gelmesi; neo-liberal iktisat politikalarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler de kısa zamanda uygulama alanı bulmasını sağladımıştır (Aktan, 1988:115).

2.5.Neo-liberalizmin Teorik Temelleri

1960'lı yıllar ve özellikle 1970'li yılların başlarından itibaren klasik liberalizm temel ilkelerini savunan başlıca üç çağdaş iktisadi düşünce okulu akademik ve politik çevrelerde seslerini duyurmaya başladılar, Friedrich von Hayek'in kurucusu olduğu Neo-Avusturya okulu, Milton Friedman'ın liderliğini yaptığı Chicago İktisat Okulu, James M.Buchanan'ın liderliğini yaptığı Virginia Politik İktisat okulu liberalizmin yeniden gün ışığına çıkmasında önemli rol oynadılar. Nobel ekonomi ödülü kazanan bu üç düşünürün muhtelif eserleri ile neo-liberalizm doğmuş oldu (Aktan, 1994:27).

2.5.1.Neo-Avusturya Okulu Ve Hayek'in Liberalizm Anlayışı

Günümüzde neo-liberalizmin doğuşunda etkili olan liberal düşünce okulları arasında başta Neo-Avusturya Okulunu belirtmek gerekir. Neo-Avusturya Okulu, Avusturya iktisat okulunun devamıdır. Neo-Avusturya Okulu iktisatçıları, iktisatta klasik liberalizmi temsil etmektedir. Hayek, Neo-Avusturya Okulunun kurucusu ve lideri olarak kabul edilir. Akademik kariyerinin ilk yirmi yılını teorik iktisatçı olarak geçiren Hayek, daha sonra siyaset felsefesi alanına yönelmiş, tüm dünyayı etkisine alan karma ekonomi, refah devleti felsefesi ile sosyalist felsefenin eleştirisi ve bunlara karşı liberalizmi savunma ve geliştirme ve kitlelere yayma çabası üzerinde yoğunlaşmıştır (Ölmezogulları, 1998:83).

Hayek eserlerinde “sosyal adalet” anlayışını eleştirir. Sosyal adalet kavramı, toplumun bireylere hak ettikleri biçimde davranması, herkesin hak ettiğini, layık olduğunu alması biçiminde algılanmaktadır. Bu ise toplumun üyelerinin, adil olduğu düşünülen belirli bir dağıtım hakkını gerçekleştirmek amacıyla, bir güce boyun eğdirilmesi gerekliliğini doğurmaktadır (Ölmezogulları, 1998:84).

Hayek'e göre “sosyal adalet” kavramı anlamsızdır, çünkü bir hizmetçi ile bir kasabın, bir maden işçisi ile yüksek mahkeme hakiminin, bir müfettiş ile yaşamsal önemde bir ilacın mucidinin, bir jet pilotu ile matematik profesörünün nispi ücretlerinin ne olması gerektiği konusunda hiçbir şey söylenemez

Hayek'e göre, mutlak yoksulluğun hala ciddi bir problem olduğu ülkelerin pek çoğunda, yoksulluğun ortadan kaldırılmasının önündeki en büyük engellerden biri sosyal adalet arayışıdır. Piyasanın sonuçlarını sosyal adalet doğrultusunda düzeltme girişimleri muhtemelen, yoksulların durumunun düzelmesine katkıda bulunmaktan çok, baskı ve çıkar gruplarına yeni ayrıcalıklar tanınmasına yol açar. Başlangıçta en şansız olanlar adına sosyal adalete başvurulurken, zamanla üyelerinin hakettikleri kadar kazanamadıklarını düşünen gruplar, özellikle halihazırdaki konumlarını tehdit altında gören gruplar sosyal adalet kavramını kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamaya çalışmışlardır (Cubeddu, 1993:186, Aktaran Duman Ve Yıldırım, 1996:43).

Hayek'e göre adalet bir toplumda mevcut iktisadi değerlerin yeniden dağıtımı ile değil aksine toplumsal kuralların "adil" olması ile sağlanır (Baydur, 1999:60). Bu çerçevede Hayek "Dağıtıcı Adaleti" eleştirir ve "Kural Adaletini" savunur. Hayek'e göre kural adaleti şu ilkelerin varlığına bağlıdır:

-Kanunlar genel ve soyut olmalı, özel durum, kişi ve grupları gözetici nitelik taşımamalıdır (Baydur, 1999:60). Bir başka ifadeyle "kanun önünde eşitlik" kural adaletinin ve hukuk devletinin temel ilkelerinden biridir. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse, Hayek artan oranlı bir vergiye kanun önünde eşitlik ilkesini bozduğu için karşı çıkmakta, bunun yerine sabit oranlı bir vergiyi önermektedir (Aktan, 1994:30).

-Kanunlar sık sık değiştirilmemeli, öngörülebilir ve tarafsız özellikte olmalıdır. Vatandaşlar, toplumsal kuralların sürekliliğine ve bu kuralların uzun dönemde yürürlükte kalacağına inanmalıdır ki, uzun vadede geleceğe yönelik öngörülerde bulunabilsinler ve hukuki güvenliğe kavuşmuş olsunlar. Şüphesiz kurallar toplumsal yaşamın dinamizmine paralel bir şekilde değiştirilebilirler. Burada Hayek'in üzerinde durduğu, kanun ve kuralların keyfi olarak ve sık sık değiştirilmesinin önlenmesidir (Aktan, 1994:31-32, Baydur, 1999:60).

Hayek, sosyal refah devleti anlayışını eleştirmiş, refah devletinin üretken toplumlardan transfer toplumuna doğru bir yönelişi ortaya çıkardığını söylemiştir. Öte yandan, Hayek birçok eserinde merkezi planlamaya dayalı sosyalizmi şiddetle eleştirmektedir. Hayek,

sosyalizmin de en az fazişm kadar özgürlüklerle bağdaşmayacağını, her türlü kollektif anlayışın, bireycilikten uzaklaşmayı ve totalitarizmi getireceğini belirtmiştir.

Hayek aşırı devlet müdahalesine karşıdır. Hayek, sınırlandırılmış, kurallara bağlanmamış, ekonomiyi tamamen kontrol eden bir devleti insanın özgürlüğüne, girişimciliğe, yaratıcılığına yönelik en büyük tehdit olarak görmektedir. Bu nedenle Hayek “sınırlı devlet”ten yanadır. Ancak devletin sınırlandırılmış olması pek çok hizmeti yapmaktan kaçınması anlamına gelmez. Hayek, artan zenginlik ve nüfus yoğunluğunun hükümetler tarafından karşılanması gereken kollektif ihtiyaçların sayısını arttırdığına dikkati çekmiştir. Devletin bu amaca yönelik faaliyetleri aşağıdaki şartlara uyduğu müddetçe liberalizme aykırı değildir (Akalın, 1999:346).

i-Devlet kamu hizmetlerinin sağlanmasında tekelleşmeye yol açmamalı ve piyasa aracılığı ile hizmetlerin teminini yasaklamamalıdır.

ii-Vergiler uniform(yeknesak) ilkelere oturtularak salınmalı, gelirin yeniden bölüşülmesi için kullanılmamalıdır.

iii-Devletçe tatmin edilen kollektif ihtiyaçlar, sadece belli grupların kollektif ihtiyaçlarını gidermekten ziyade, tüm toplumun kolektif ihtiyaçlarını karşılamalıdır.

Bu demek değildir ki her türlü kolektif ihtiyaç karşılanmalıdır. Örneğin küçük ayakkabı imalatçılarının fabrikaların rekabetine karşı korunması isteği kolektif bir ihtiyaç olmakla beraber liberal bir ekonomik sistemin kabul edebileceği bir istek değildir.

2.5.2.Chicago Okulu ve Friedman’ın Liberalizm Anlayışı

Neo-liberalizmin günümüzdeki en önemli temsilcilerinden birisi Milton Fiedman’dır. 1976 yılında nobel ekonomi ödülü kazanan Friedman, günümüze değin liberalizm üzerine pek çok eser yayınladı. Para teorisi ve politikası ile enflasyon ilişkileri üzerine yaptığı amprik çalışmalar özellikle büyük ilgi gördü. Bu alandaki çalışmaları iktisat literatürüne Monetarizm olarak girdi (Savaş, 1997:869).

Friedman, ünlü Kapitalizm ve Özgürlük adlı eserinde devletin, politik ve ekonomik özgürlüklerin korunması bakımından mümkün olduğu ölçüde sınırlanması gerektiğini ifade etmektedir. “Sınırlı Devlet” düşüncesini savunan Friedman çeşitli eserlerinde bu

çerçevede görüşlerini belirtir. Friedman devletin sadece aşağıda belirtilen görev ve fonksiyonları üstlenmesini, bunun dışında ekonomiye müdahalede bulunmamasını savunur (Friedman, 1988:47-99).

- Vatandaşların özgürlüğünün dış düşmanlardan korunması; yani savunma hizmetlerinin yapılması,
- Bireylerin birbirlerine baskı yapmalarını önlemek için hukuk ve düzenin sağlanması; yani adalet hizmetlerinin temini,
- Bireylerin gönüllü olarak yaptıkları sözleşmelerin uygulanmasının sağlanması,
- Mülkiyet haklarının güvence altına alınması
- Rekabetin teşvik edilmesi ve aksak rekabetin önlenmesi,
- Para politikası için bir çerçeve oluşturulması,
- Teknik monopollerin (doğal monopollerin) faaliyetlerinin üstlenilmesi,
- Akıl hastaları ve küçüklerin korunması.

Anlaşıldığı gibi Friedman, klasik liberalizmde devlete atfedilen üç tür görev (iç ve dış güvenliğin sağlanması, adaletin temini) dışında diğer bazı görevler üstlenmesini, ancak bunun çok sınırlı olmasını savunur. Friedman'a göre önemli olan serbest fiyat mekanizmasına güvenmek ve ona işlerlik kazandırmaktır. Friedman, eğitim ve sağlık hizmetlerinin de özel kesimce sunulmasına taraftardır. Friedman "kupon sistemi" adını verdiği bir plan ile yarı-kamusal mal ve hizmetlerin (eğitim ve sağlık hizmetleri) ve merit¹ mal ve hizmetlerin (örneğin, gelir düzeyi düşük olan kimselere yiyecek, giyecek ve konut hizmeti sunulması; akıl hastaları, küçükler ve kimsesizlerin korunması vb.) piyasa kesimince arz edilebileceğini savunur. Friedman'ın kupon sistemini kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür. Bu sistemde, devlet gelir düzeyi düşük olan kimselere belirli kamusal mal ve hizmetleri bizzat sunmak yerine bu kimselere sunulacak hizmetin bedelini kapsayan bir kupon vermektir. Böylece, bu kimselerin hizmeti özel kesimden

¹**Merit (erdemli) mallar:**Bazen tüketiciler tam bilgiye sahip olsalar bile kötü kararlar alabilirler. İnsanlar kendileri için kötü olduğunu bilseler bile sigara içmeye devam edebilirler. Trafikte emniyet kemeri kullanmanın faydasını bilseler bile, onu kullanmaktan kaçınabilirler. Bireylerin kendileri için en iyi çıkarın ne olduğunu bilmiyor görünerek hareket ettikleri bu durumlarda devletin müdahale etmesi gerektiğine inananlar vardır. Bu hallerde gerekli müdahale çeşidinin ise salt bilgi vermekten çok daha güçlü olması gerektiği açıktır. Devletin bireyleri tüketmek için zorladığı, emniyet kemerleri ve temel eğitim gibi mallara, erdemli (merit) mallar denilmektedir (Stiglitz,T.E, 1994:99)

karşılatabilmeleri mümkün olmaktadır. Örneğin, devlet yoksul kimselere eğitim hizmetini bizzat açacağı parasız-yatılı okullarda sunmak yerine hizmetin özel kesimden karşılanması için hizmetten yararlanmasını amaçladığı kimselere bir eğitim kuponu vererek onların bu hizmeti özel okullardan sağlamalarına yardımcı olur.

Friedman, eserlerinde refah devleti anlayışına olan hoşnutsuzluğunu sık sık dile getirir. Yoksullara konut edindirme, asgari ücret yasaları ve tarım destekleme fiyatları gibi çeşitli sosyal refah önlemlerine karşı çıkmaktadır. Yoksullara konut edindirme programlarının uygulamada başarısız olduğunu ve konut yardımı yerine nakit ödemeler yapılmasının daha doğru olacağını belirtir. Asgari ücret yasaları ile belirli bir düzeyin altında ücret verilmesinin yasaklanmasının yoksulluğu azaltacağı umulmaktadır. Ancak uygulamada işverenler daha önce devletin belirlediği asgari ücretin altında çalıştırdığı kişileri şimdi belirlenen asgari ücretten işe alması zordur. Böyle bir davranış işverenlerin çıkarına olmayacak ve dolayısıyla asgari ücretin etkisi işsizliği daha da büyütme olacaktır. Çiftçilerin ortalama gelirlerinin düşük olduğu gerekçesiyle yapılan yardımlar da yanlıştır. Bu durumda tüketiciler önce tarım yararına harcamalar için vergilerle, sonrada gıda için daha yüksek fiyatlar ödeyerek iki kez ödeme yapmak zorunda kalmaktadırlar. (a.g.e., 288-294)

Bununla birlikte piyasa ekonomisinde gelir düzeyi düşük olan kimselerin korunması yönünde fikirler de geliştirmiştir. Örneğin, negatif gelir vergisi adını verdiği bir sistemde devletin fakirlik çizgisinin altında gelire sahip olan kimselerden vergi almaması gerektiğini, aksine bu kimselere devletin bir ödemede bulunmasını savunur. Yoksullara yönelik programlar tasarlanırken iki noktaya dikkat edilmesi gerektiğini söyler;(a.g.e., 309)

-Sözkonusu program insanlara, belli bir meslek grubunun yada yaş grubunun veya ücret grubunun yada örgütlerin üyeleri olduğu için değil, yoksul oldukları için yardımı öngörecektir şekilde tasarlanmalıdır.

-Program piyasa aracılığıyla işlevini yerine getirirken mümkün olabildiğince piyasayı bozmamalı yada çalışmasını engellememelidir.

2.5.3. Virginia Okulu ve Buchanan'ın Liberalizm Anlayışı

İçinde yaşadığımız yüzyılda liberalizme diğer önemli bir katkıyı ABD’de Virginia Politik İktisat okulu sağlamıştır. Bu okulun kurucusu olarak kabul edilen James M.Buchanan’ın 1986 yılında nobel ekonomi ödülünü kazanmasından sonra bu okula mensup iktisatçıların görüşleri akademik ve politik çevrelerde büyük ilgi görmeye başladı. Buchanan’ın gelişimine önemli katkılarda bulunduğu Kamu Tercih Teorisi devletin büyümesinin neden ve sonuçlarını analiz etmektedir. Kamu tercihi iktisatçılarına göre devlet sürekli bir şekilde büyümektedir. Bu iktisatçılara göre devletin büyümesi ekonomik ve politik yozlaşmaları ve sorunları beraberinde getirir. Öte yandan devletin büyümesi, vatandaşların politik ve ekonomik hak ve özgürlüklerinin korunması için devletin hem politik hem de ekonomik hak ve yetkilerinin belirlenmesi ve sınırlanması gereklidir. Kamu tercihi iktisatçıları Anayasal İktisat adını verdikleri bir yeni disiplin içerisinde devletin güç ve yetkilerinin çerçevesini çizmeye ve sınırlarını ortaya koymaya çalışmaktadırlar.

Anayasal iktisat teorisi, ekonomide devlet müdahalesi sonucunda ortaya çıkan israfların önlenmesi amacıyla bireylerin ekonomik hak ve özgürlükleriyle ilgili anayasanın hazırlanması ve bu çerçevede piyasa mekanizmasının hakim kılınmasını öngören iktisat teorisidir. Diğer bir tanıma göre, anayasal iktisat teorisi, demokrasilerde politikacıların oy alma, vatandaşların çıkar sağlama çabaları sonucu ortaya çıkabilen mali iflas ve mali disiplinsizlik olgularını ortadan kaldırma çabasıdır (Tosun, 1999:418).

Anayasal politik iktisat teorisinin felsefi temellerini “Sosyal Sözleşme Teorisi” oluşturur. Sosyal sözleşme, toplumda birlikte yaşayan bireylerin, temel hak ve özgürlükleri ile toplumda içerisinde uyulması gerekli olan kuralları içeren informel kurallar üzerinde görüş birliğine varmalarını ifade eder. İyi bir toplumsal düzenin temelleri, sosyal sözleşme içerisinde oluşturulmuş kural ve kurumlara dayalıdır. Sosyal sözleşme, anayasal demokrasinin normatif ilkelerini içerir. Anayasal politik iktisat, iyi bir toplumsal düzeni oluşturacak politik kuralların ve kurumların Sosyal Sözleşme Teorisi’ne dayalı olarak belirlenmesini savunur. Ancak, anayasal politik iktisat toplumun hem hukuki ve hem de kurumsal yapısını yönlendirecek anayasaların, vatandaşların bilinçli gayretleriyle ideal şeklini alacağını kabul eder. Bu düşünce literatürde “sözleşmecî anayasalcılık” olarak adlandırılır. Bu yönüyle sözleşmecî

anayasalcılık veya sözleşmeli anayasal iktisat aynı zamanda “yapıcı rasyonalizm” ilkesine dayalıdır. Bu ilkenin karşıtı görüş ise sosyal düzeni belirleyen kural ve kurumların zaman içinde kendiliğinden, yani spontan olarak oluştuğunu iddia eden “evrimci rasyonalizm”dir. Spontan düzenler tarihi evrim süreci içerisinde kendiliğinden gelişmiş, soyut ve belli amaçlara yönelik olmayan kural ve kurumlardır. Örneğin, fizyokratların doğal düzen, Adam Smith’in görünmez eli spontan sosyal düzeni açıklamaktadır (Aktan, 1991:17-18).

Buchanan ve diğer sözleşmeciler liberalizmi savunanlar, anayasaların “politik anayasa” hüviyetinin dışında “ekonomik anayasa” hüviyetine de sahip olması gerektiğini savunmaktadırlar. Ekonomik anayasa, başlıca şu iki konuya ilişkin hukuksal normların nasıl olması gerektiğini inceler.

- devletin ekonomik hak, yetki, görev ve sorumlulukları,
- bireyin ekonomik hak ve özgürlükleri.

Devlet, egemenlik kudretini temsil eden bir kurum olarak bazı yetki ve sorumluluklara sahiptir. Ancak bunların nasıl kullanılması gerektiği ve sınırları büyük önem arz etmektedir. Sözleşmeciler liberalizmi savunanlar, devletin görev ve sorumluluklarının çok açık ve net bir şekilde ve sınırları ile birlikte anayasada yer alması gerektiğini savunmaktadırlar. Buchanan ve onun fikirleri ışığında anayasal iktisat üzerinde çalışmalar yapan iktisatçılar devletin yetki ve sorumluluklarının sınırlandırılması, bir başka ifadeyle bireylerin ekonomik hak ve özgürlüklerinin korunması için ekonomik anayasaya şiddetle ihtiyaç olduğunu belirtmektedirler. Ekonomik anayasa içerisinde şu konuların yer alması gerektiği savunulmaktadır:(a.g.e., 19-20)

- Devletin görevi ne olmalıdır? Devletin hangi tür işler yapmasına izin vermelidir? Devlet iç ve dış güvenliğinin korunması, adaletin temini ve benzeri hizmetler dışında görevler üstlenmelidir? Şeklindeki sorular anayasal açıklığa kavuşturulmalıdır.
- Anayasada kamu harcamalarına ilişkin bazı kantitatif sınırlamalar yer almalıdır. Kamu harcamalarındaki artış yüzdesi GSMH’deki artış yüzdesini geçemeyeceği anayasal norm olarak belirtilmelidir.

- Vergileme hakkı ve yetkisi anayasalarda açık, net ve anlaşılır biçimde yer almalıdır. Maksimum vergi oranları ve bunların belirli bir süre (örneğin 5, 10 yıl) değişmeyeceği anayasal güvence altına alınmalıdır.
- Denk bütçe ilkesi anayasalarda güvence altına alınmalı, hangi hallerde (kriz ve savaş hali) ve ne şekilde bu ilkedен vazgeçilebileceği belirtilmelidir.
- Devletin borçlanma hakkı ve yetkisini ne şekilde kullanacağı ve bunun sınırları anayasada belirtilmelidir.
- İdarelerarası mali bölüşüme ilişkin esaslar anayasada yer almalıdır. Devletin vergileme yetkisi kısmen mahalli idarelere devredilmelidir.
- Devletin para yaratma hakkı ve yetkisi mutlaka anayasal normlar ile sınırlandırılmalıdır. Merkez bankaları ancak anayasalarda belirtilen oranda para arzını arttırabilmelidirler.
- Devletin serbest piyasa ekonomisinin işlerliği için rekabeti teşvik edecek ve aksak rekabeti engelleyecek kuralları anayasal çerçevede saptanması büyük önem arz etmektedir.
- Uluslararası ekonomik ilişkilerde serbest ticaretin esas olduğu konusunun da yine ekonomik anayasa içerisinde belirlenmesi önem taşımaktadır.

2.6.Neo-liberal İktisat Politikası Önerileri

1960'lı yıllardan sonra dünya ekonomisinde ortaya çıkan sorunlarla mücadelede keynezyen ekonomi politikaları yetersiz kaldı.

Bu çerçevede keynezyen iktisadın yetersiz kaldığı alanları doldurmak üzere neo-liberal ve karşıt keynezyen ekonomi politikaları ortaya çıktı. Özellikle 1970'li yıllarda ortaya çıkan ve batılı sanayi ülkelerini de etkisi altına alan stagflasyon iktisat politikalarının yeniden gözden geçirilerek yeni yorum ve fikirlerin ortaya çıkmasını sağladı.

Aşağıda neo-liberal iktisat görüşünün, piyasa etkinliğini sağlamak amacıyla ortaya koyduğu görüşlere ve devletin ekonomideki rolüne sırasıyla değinilecektir.

Para Politikası: Neo-liberal görüşe göre Merkez bankası özerk kılınmalı ve para arzı artışları GSMH artışına endekslenmelidir. Devlet, sıkı para politikasıyla, para arzının

mal ve hizmet arzından daha hızlı artmasını ve böylece fiyatların yükselmesini önlemelidir. Enflasyonist para politikaları fiyat istikrarını bozar, belirsizliği artırır, sermaye erozyonuna yol açar, gelir dağılımını bozar, kaynakların verimsiz alanlara kaymasına neden olur ve sonuç olarakta piyasa ekonomisi çöker. Her ne kadar bazı iktisatçılar, ekonomik büyüme ve istihdamı arttırmak için enflasyonist para politikasının gerekli olduğunu söylese de gerçek bunun tam tersinedir (Şener, 1999:408).

Maliye Politikaları:Neo-liberal iktisatçılar ilke olarak denk bütçe uygulamasını benimserler. Kamu açıkları, başta bütçe açığı olmak üzere tasfiye edilmelidir. Çünkü, kamu açıkları enflasyonun kaynağıdır. Kalkınan ülkelerde devletin borçlanması, sadece geri ödeyebilen yatırımlarla kısıtlanmalı ve GSMH cinsinden bir sınır konulmalıdır. Sınırsız iç ve dış borçlanma ile cari harcamalar için borçlanması, makro dengeleri bozduğu gibi; netice itibarıyla borçlanma ertelenmiş vergi geliri olduğu için, vergi yükünün geleceğe yansımaları anlamına gelir.

Neo-liberaller yüksek oranlı vergilere karşıdır. Yüksek oranlı vergiler, bazen vergiye tabi malların tüketimini azaltmak ve bazen de vergi kaçakçılığını teşvik etmek suretiyle, düşük vergilerden sağlanacak gelirden daha düşük bir vergi geliri sağlar. Gelirin azalması, tüketimin azalmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmışsa, çözüm yollarından birisi vergi oranlarını indirmektir. Yüksek vergi oranlarının üretimi ve geliri azaltmasının üç temel nedeni vardır. İlk olarak çalışma şevkini azaltarak verimliliği düşürür. Sermayenin birikim hızını ve etkinliğini azaltır. Yatırımcılar cari gelirlerini vergiden koruyabilmek için, yüksek kazanç getiren projelerden çok vergi muafiyeti tanınmış verimsiz projelere yönelirler. Üçüncü olarak, bireyleri, çok arzuladıkları ancak vergi matrahından düşüremedikleri mal tüketiminden caydırırken, matrahtan düşürebildikleri fakat daha az arzu ettikleri malları kullanmaya sevk eder. Dolayısıyla vergi oranlarındaki her artış ekonomik gelişmede olumsuz etki yaratır. Enflasyona neden olan bütçe açığını kapatmanın en iyi yolu devletin daha fazla vergi alması değil, devletin daha az harcamasıdır. Bu da devletin mümkün olduğunca kendi alanına –iç ve dış güvenlik ve adalet- çekilmesiyle sağlanabilir. Vergi adaleti açısından yapılması gereken şeyin matraha göre vergi oranını arttırmak değil, düz vergi oranını tatbik etmek

ve mümkün olduğu ölçüde üretimi değil tüketimi vergilendirme yoluna gitmelidir (Şener, a.g.e,409).

Dış Ticaret Politikası: Neo-liberal görüş, dış ticaret açısından dışa açık bir ekonomiyi ve kalkınma açısından da ihracata dönük bir sanayileşmeyi önermektedir. Ekonomilerin küreselleşen dünyada mukayeseli avantajlarına göre kaynaklarını tahsisi ve piyasanın genişlemesinden dolayı işgücü verimliliğindeki artışlardan yararlanmaları esastır. İthal ikameci ve himayeci uygulamalar, gümrükler ve kotalar dünya ekonomisinin refahını kısıttdığı için onaylanmamaktadır (Akalin, 1999:350). Tüm gümrük sınırlamaları ve her türlü ithal-ihraç engeli kaldırılmalıdır. Böylece neo-liberal görüşü uygulayan ülkede yaşayanlar, gereksinim duydukları malları olabilecek en düşük fiyattan satın alma olanaklarına kavuşacaklardır. Söz konusu ülkede daha pahalıya üretilen malların üretiminden vazgeçilip, o malların ithali yoluna gidilirken, dışarıya satım olanakları olan malların üretimine yönelinecektir.

Devletin Ekonomiye Müdahalesi:Neo-liberal iktisatçılar sınırlı devlet anlayışını benimserler. Devletin ekonomik yaşama müdahalesi hoş görülmez. Devletin, piyasaya müdahalesinin azaltılması için, devletin ekonomik hacmi yani GSMH içerisindeki payı küçültülmelidir. “Daha az devlet, daha çok özel girişim” şeklinde formüle edilen liberal görüşün, devletin ekonomiye müdahalesini azaltmak amacıyla, ortaya koyduğu öneriler şunlardır:

i. Devlet girişimciliğinin azaltılması:Neo-liberallere göre, devlet iyi bir girişimci değildir. Devlet elindeki tüm işletmeleri, kâr amacına yönelik faaliyette bulunduğu için, en verimli şekilde çalıştıracak olan özel sektöre devretmelidir. Devletin ekonomik faaliyetlerinin azaltılması amacıyla özelleştirmeye gidilmelidir. Bu özelleştirme süreci şu dört konuyu kapsamalıdır: (Akalin, 1999:347)

-KİT’ler özel sektöre devredilmeli,

-Kamu hizmetlerinden mümkün olanların fiyatlandırılması,

-Fiyatlandırılması mümkün olmayan kamu hizmetlerinin devletçe arzı yerine müteahhide verilmesi,

-Deregülasyon:devletin özel firmaların faaliyetlerinin düzenlenmesi ile ilgili kamuca konulan kurallara son verilmesi.

ii. Fiyat (piyasa) Mekanizmasına Devlet Müdahalesinin Engellenmesi: Rekabetçi bir serbest piyasa düzeninde hiçbir kimsenin tek başına etkileyemediği bir biçimde oluşan fiyatlar, bireysel faaliyetlerin en adil ve objektif bir biçimde değerlendirilmesini sağlayacaktır. Tüketiciler çeşitli mal ve hizmetleri aynı fiyatı ödeyerek temin etme imkanına sahip olacak ve bu açıdan kimse ayrıcalıklı bir konuma sahip olamayacaktır. Üreticiler de çabalarının karşılığını fiyat sisteminin oluşturduğu ölçüler çerçevesinde hiçbir ayrıcalıklı konuma sahip olmadan alacaklardır. Fiyat sistemi kendiliğinden oluşan, yani “spontane” bir sistemdir. Bu sistem, kendi kendisini üretme ve kendi kendisini düzeltme özelliğine de sahiptir. Dolayısıyla bu alandaki aksaklıkların çok büyük bir bölümü kendi kendisine ortadan kalkacaktır. Bu çerçevede prensip olarak fiyat sistemine devletin müdahale etmesi gerekli değildir. Liberal anlayış, devletin piyasa mekanizmasının yapamadığını piyasa yerine yapmasını da kuşkuyla karşılar. Çünkü liberal görüş, devletin piyasada oluşabilecek fiyatları tahmin etmesinin mümkün olamayacağı, sonuç itibarıyla devletin piyasaya yapacağı fiyat müdahalelerinin keyfilik taşıyacağı ve adil olmayacağı anlayışındadır. Önemli olan devlet dahil hiç kimsenin piyasalara fiyatı dikte edememesi ve fiyatların adeta “görünmeyen bir el” tarafından kendiliğinden oluşmasıdır. Ancak devletin doğal mekanizmaları iyileştirmesi ilkesi çerçevesinde bazı spesifik piyasaların veya tam olarak işleyemeyen piyasaların oluşmasına ve daha iyi işlemesine yardımcı olacak bazı düzenleyici faaliyetleri yapması geçici olmak koşuluyla sözkonusu olabilir (Türkkan, 1999:362).

2.7.Neo-liberal Politikaların Küresel İktisat Politikalarına Dönüşümü

Küreselleşme olgusunun iktisadi boyutu, özellikle 80’li yıllarda önem kazanmış ve hızlanmıştır. Yine aynı dönemde neo-liberal iktisat politikaları da dünya ölçeğinde etkinlik sağlamıştı.

Küreselleşme olgusu gelişmekte olan ülkelerden açıkça liberal bir ekonomik siyaset izlemelerini istemekte, dışa kapalı ulusal ekonomileri dışa açılmaya ve dünya ekonomisinde oluşan yeni dinamiklerden yararlanmaya teşvik etmektedir. Dünya

ekonomisinin yarattığı fırsatlar karşısında hiçbir ülke kayıtsız kalamamaktadır. Dış dünyaya açılma tercihi yapan ülkelerde zamanla ister istemez liberal politikaları uygulamaya koyma mecburiyetinde kalmaktadır (Türkkan, 1999:371). Ekonomik açıdan küreselleşme ulusal ekonomilerin serbestleşerek bir küresel dünya ekonomisi oluşturulmasını öngörür. Neo-liberal politikalar da ulusal ekonomilerin dışa açılmasını ve böylece ekonomilerin uluslararasılaşmasını istemektedir.

ABD’de Reagan, İngiltere’de M.Thatcher’ın uyguladıkları neo-liberal iktisat politikaları, Reaganomic ve Thatcherizm, bugün adına küreselleşme denen sürecin derinleşmesine önemli katkılarda bulunmuştu (Timur, 1996:13).

ABD ekonomisi 1960’ların sonları ile 1980 arasında verimlilik ve büyüme oranının yetersiz, enflasyon ve işsizliğin artmakta olduğu bir dönem geçirmiştir. Bu durum, ekonominin çok yüksek vergiler ve devlet harcamalarının altında ezilmesine ve sanayinin aşırı düzenlemelerle bunalmasına bağlıyordu. Refah politikaları ve gelir bölüşümünü etkileme alanında çok ileri gidildiği, özel girişimin, çalışma ve kazanma güdüsünün baltalandığı öne sürülmekteydi böyle bir ortamda Reagan, neo-liberal görüşlerin savunucusu olarak iktidara geldi (Ölmezoğulları, 1998:92). Reaganomics, başkan Reagan dönemini (1980-88) tanımlayan ve daha serbestleştirilmiş bir dünya ekonomisi yaratmak amacına dönük (Kazgan, 1997a:64) neo-liberal ekonomi politikalarının ilk adı oldu.

Neoliberal politikalar Batı Avrupa’ya, İngiltere’de Başbakan Thatcher’in uyguladığı politikalar yoluyla girdi. İngiltere’de Thatcher’in Mart 1979’da başbakan olmasıyla Keynesci ekonomi politikalarının ve “sosyal devlet” uygulamalarının yerini neo-liberal politikalar aldı. Thatcher, 1945 sonrasında İngiltere’de iktisat ve sosyal politikalar konusunda sağlanan uzlaşmayı (refah devletinin oluşumunu sağlayan süreç, yani emekçi kesim, iş dünyası ve devlet arasındaki uzlaşma) reddederek, tam istihdamın iktisat politikasının temel amacı olmaması gerektiğini ve diğer piyasalarda olduğu gibi işgücü piyasasının da esnekliğe kavuşturulması gerektiğini savunmuştur. Thatcher’a göre, kamu harcamalarında kesin azaltma gerçekleştirilmeli ve harcamaların yönü değiştirilmeli, sosyal güvenlik harcamaları sınırlandırılmalıdır. Yoksulları gözetici

nitelikteki yeniden gelir bölüşümü artık temel bir amaç olmaktan çıkarılmalıdır. Sanayi sektörüne devlet müdahalesi bir kenara bırakılmalı, kamunun sahip olduğu taşınmazların büyük bölümü ve kamu işletmeleri özel sektöre satılmalıdır. Girişimciliği özendirmek için vergiler azaltılmalıdır (Sönmez, 1998:223). Anahatlarıyla belirttiğimiz Thatcherizm olarak adlandırılan bu politikalar yaklaşık on yıl süreyle İngiltere’de uygulanmıştır.

Reagan ve Thatcher’in uyguladıkları “liberal” ekonomi politikalarının ortak yanları şunlardan oluşmaktaydı. (Aktan,1995; 116)

- Kamu harcamalarının azaltılması,
- Denk bir bütçe politikası izlenmesi,
- Vergi oranlarını indirilmesi ve tarafsız bir vergi politikası uygulanması,
- İstikrarlı bir para politikası uygulaması,
- Özelleştirme,
- Yasal kurumsal serbestleşme (deregülasyon).

Sanayileşmiş ülkelerde (ABD; İngiltere) neo-liberal yaklaşımlar egemen olurken, bu yeni ekonomi politikaları GOÜ’de etkisi altına almıştır. Neo-liberal politikalar GOÜ’e önerilirken, şu temel tespitlerden hareket edilmiştir; (Başkaya, 1997b:122).

- Birincisi, bir ülke ne kadar çok dışa açılırsa, büyüme oranı da o ölçüde yüksek ve kalıcı olur,
- İkinci olarak, kaynakların optimal dağılımı ve verimli kullanımı ancak serbest rekabetçi pazarda olanaklıdır,
- Üçüncü olarak, devlet kaynakları israf eder, irrasyoneldir. Oysa bireyler rasyoneldir. Bireylerin davranışlarına ve tercihlerine müdahale edilmediği, serbestçe hareket edebildikleri durumda kalkınma en yüksek düzeyde gerçekleşir.

Reagan ve Thatcher’in uyguladığı bu politikalar bir çok ülke ve devlet adamı için esin kaynağı olmuş, uygulanan bu neo-liberal politikalar her ülke için takip edilecek bir model olarak önerilmiştir. Neoliberal felsefeyi tamamen benimsemiş olan Reagan ve Thatcher –özellikle ABD’nin uluslararası ekonomideki konumu dolayısıyla Reagan-bugün “küreselleşme” denen süreci hızlandırmakta özel bir rol oynamışlardır (Timur, 1996:13).

Küreselleşme olgusu, bütünleşen bir dünya ekonomisi tasarımını gündeme getirmiştir. Özellikle 1980’li yıllardan itibaren, bütünleşen bir dünya ekonomisi tasarımının gerçekleştirilmesi için öne çıkarılan dünya piyasası olgusu, beraberinde bu piyasa ile bütünleşme yönünde bir dizi uygulamanın gerekliliğini öne çıkarmıştır. Piyasa yönelimli neo-liberal iktisatçılar, 1980’li yıllardan itibaren gelişmekte olan ülkelere (GOÜ) bir dizi ekonomi politikaları uyguladıklarında dünya ekonomisi ile bütünleşerek gelişebileceklerini söylediler. Bu iktisatçılar, GOÜ’in küreselleşen ekonomilerle bütünleşmelerinin, bu ülkelerin dünya ölçeğinde yaratılan zenginliğin paylaşımına katılmalarına olanak sağlayacağı ve zenginleşecekleri belirtilmiştir. Bu aşamadan sonra GOÜ için önerilen ekonomi politikaları yapısal uyum politikaları (YUP) olarak adlandırılmaya başlanmış ve bu uygulamalar da hızla yaşama geçirilmiştir (Ercan, 1997:90-97). Dünya bankasının neo-liberal görüş doğrultusunda oluşturduğu bu politikalar, 80 sonrası dönemde küreselleşme sürecini derinleştiren bir başka gelişme olmuştur.

“Yapısal Uyum” konusu IMF ve Dünya Bankasının (DB) tartışma gündemine bütün ağırlığıyla Ekim 1979’da girmiştir. Yetmişlerin sonları, seksenlerin başlarında ortaya çıkan ekonomik kriz, uyum politikalarının ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. 1973 ve 1979’da petrol fiyatlarında gerçekleşen büyük artışlar, 1979 faiz şoku, sanayileşmiş ülkelerde gözlenen uzun süreli düşük büyüme hızı, birçok GOÜ’de dış ticaret hadlerinin bozulmasına ve ağır ödemeler dengesi sorunlarının belirmesine yol açmıştır (Ongun, 1998:287).

Öte yandan petrol fiyatlarının yükselmesi petrol üretici ülkelerin elinde kısa ve orta vadede verimli bir şekilde kullanmaları mümkün olmayan fonların birikmesine neden oldu. Bu fonlar, batının özel ticari bankalarına yatırıldı. Petrol ithal eden ülkelerin zaten problemlili olan ödemeler dengesi tıkanıklığı, altından kalkılamaz hale gelmiş, petrol ihraç eden ülkelerin elinde büyük fonlar birikmişti. 1974-1980 yılları bu ülkelerin ellerinde bulundurdukları fonlar 330 milyar dolara yükselmişti. Buna karşılık, petrol ithal eden GOÜ’in dış ticaret açıkları 300 milyar dolara yükseldi. Böylece çokuluslu

özel ticari bankalar petro dolarları dış ticaret açığı veren GOÜ'e kredi olarak aktarmaya başladı (Başkaya, 1997b;125).

Doğal olarak, GOÜ'in borçlarında da hızlı bir artış ortaya çıktı. 1971'de yaklaşık 100 milyar dolar olan borçlar 1980'de 570 milyar dolara yükselmişti. Çokuluslu bankalar, kredi açtıkları ülkelerin ödeme kapasitelerini yeterince dikkate almamıştı. Bu ülkelere açılan kredilerin borçların geri ödenmesini kolaylaştırıcı tarzda kullanılması da söz konusu değildi. Bu ülkeleri rahatlatan borçlandırma süreci 1979-80 durgunluğu ve ABD para politikalarında ortaya çıkan radikal dönüşle birlikte son buldu (a.g.e., 125-127).

Dünya ticaretinin daralması, ikinci petrol şoku, korumacılığın yaygınlaşması, ticaret hadlerinin daha da bozulması, doların aşırı değerlenmesi, faiz oranlarının yükselmesi sonucu borç ödemelerini sorunsal hale getirmişti. GOÜ, dış borçlanma ihtiyacındaki artış, dış borç servisinin giderek ağırlaşması ve dış kaynak akışının kesintiye uğraması GOÜ'in büyük bir bölümünü dış borç krizine sürükledi (Sönmez, 1998:301).

1982'de Meksika'nın dış borç servisini geçici olarak askıya aldığını açıklaması borç krizinin patlak vermesine neden oldu. 1982 sonunda otuz dört GOÜ dış borç servislerini yerine getiremedi. Özellikle ağır borçluların özel bankalara borçlarını ödeyemez duruma düşmeleri krizin büyük boyutlara ulaşmasına neden oldu. Krizin derinleşmesi öncelikle borç ertelemelerine gidilmesine ardından da Dünya Bankasının "Yapısal Uyum" (YUP) adlı yeni bir borç verme programını başlatmak amacıyla inisiyatifi eline almasına yol açmıştır (a.g.e., 302).

Dünya Bankası GOÜ'lerin banka kaynaklarından daha çok yararlanmak, borç erteletmek ve yeni kredi alabilmek için yapısal uyum adını verdiği politikalara uyum sağlama zorunluluğu getirdi. YUP'un amacı ülkelerin borç krizinden çıkmalarına yardım ederek bir ekonomik istikrar sağlamak; en önemli aracı ise piyasanın serbestçe işleminin önündeki engellerin kaldırılarak görünmez elin işleminin sağlanmasını sağlamaktır (Yıldızoğlu, 1996:113).

Dünya Bankasının geleneksel kredilerinden belirgin bir biçimde farklı olan yapısal uyum kredileri uygulanmaya 1980’de başladı. YUP’un temel hedefleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:(Aktaran, Ongun;28, Tomann, 1988:205)

- İthal ikameci sanayileşme stratejisinden, ihracat öncülüğünde büyümeye geçiş ve bununla bağlantılı dış ticaret reformu,
- Esas olarak açıkları gidermek amacıyla kamu bütçelerinin reformu:Bu amaçla kamu harcamalarının, özellikle sosyal harcamaların kısılması,
- Fiyat yapısının reformu, özellikle tarımsal ürün fiyatlarının serbestleştirilmesi:dünya piyasa fiyatlarının referans alınması ve sübvansiyonların kaldırılması,
- Devlet Kuruluşlarının özelleştirilmesi ve dolayısıyla aynı dönemde kamu sektörünün küçültülmesi,
- Piyasaların etkin işlemlerini önleyen sınırlamaların kaldırılması (deregülasyon) (Ercan, 1998:49),
- Ülke içi pazarların dünya pazarları ile bütünleşmesini sağlayacak düzenlemelerin yapılması (Ticari ve finansal liberalizasyon).

Yapısal uyum, ulusal ekonomilerin küresel dünya ekonomisine uyumlu hale getirilmeleri anlamına gelir. Bir başka deyişle yapısal uyum küreselleşme sürecinin gerçekleşme biçimidir (Güler, 1998:74). YUP, piyasaların serbestleşmesini ve çokuluslu örgütlenmelerin (ulusötesi şirketler) yaygınlaşmasını mümkün kılarak küreselleşme sürecinin hızlanmasına önemli katkılarda bulunmaktadır (Aydın,1999: 11).

YUP, keynezyen iktisat politikalarının reddedilmesi ve dünya ekonomisini bütünleştirmeyi (Küreselleşme) öngören neo-liberal iktisat politikalarının kabulü anlamına da gelmektedir.

Yapısal uyum ve küresel bütünleşme süreçleri karşılıklı bağımlı ve birbirini takviye eden süreçlerdir. Küreselleşme sürecinin, dünyadaki ekonomik krize tepki olarak yapısal uyum politikalarını yaratmasına karşılık; YUP programları da küresel bütünleşmeye yönelik eğilimi arttırmış ve güçlendirmiştir (Ghai,1995: 52).

Yapısal uyum ve bunun yanında Reagan ve Thatcher tarafından uygulanan politikalar, on yıl gibi kısa bir sürede serbestleşme-küreselleşme akımının tüm dünyada hızla yayılmasına neden oldu. (Kazgan, 1997:64) Aynı zamanda tüm bu politikalar neo-liberal ekonomi politikalarının küresel iktisat politikaları haline dönüşümünü sağladı.

3. KÜRESELLEŞME VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

3.1. Türkiye Ekonomisinde Vizyon Değişikliği

Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar olan dönemde ülke ekonomisindeki yapısal değişimi ve gelişimi iki döneme ayırarak incelemek mümkündür. Cumhuriyet tarihinde ekonomide yeni bir yapılanmanın oluşturulduğu ilk dönem Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından (24 Temmuz 1923) Atatürk'ün ölümüne kadar (10 Kasım 1938) geçen 15 yıldır. Bu dönemde devletin ekonomik açıdan temel vizyonu, ulusal ekonomi oluşturarak tam bağımsızlığı sağlamaktı. Bu dönemde kurulan temel 1980'e kadar yaklaşık yarım yüzyılı aşan bir sürede ekonominin temel kurumları ve politikaları açısından farklılıklar bulunmasına rağmen pek az değişikliğe uğramıştır (Kazgan, 1998:105). Cumhuriyet idaresi, Osmanlıdan uzun yıllar süren savaşların sonucu olarak yıkıma uğramış, ilkel üretim teknolojisine sahip bir ekonomik yapı devralmıştır. Ayrıca bu ekonomik yapı dışa bağımlı ve uluslararası sermayenin serbestçe hareket edebildiği bir yapıya sahipti. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte “siyasal bağımsızlığı ekonomik

bağımsızlıkla” pekiştirmek amaçlanmıştı. Bunu sağlamanın yolu da yerli sanayi kurmak ve geliştirmekten geçmekteydi. Kamu yönetiminin, ekonomik, siyasal ve toplumsal tüm ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi daha doğrusu yeni bir yasal ve kurumsal yapılanma, özünde ekonomik gelişmenin altyapısını oluşturuyordu (Kepenek ve Yentürk, 2000:509). Şubat 1923’de ekonomi politikasının başlıca ilkelerinin belirlenmesi ve ekonominin kurumsal ve yasal yapısını yeniden düzenlemek amacıyla İzmir’de Türkiye İktisat Kongresi toplanmıştır. İktisat Kongresi’nde ulusal bütünleşme anlayışının ekonomik alana da taşınması fikri egemen olmuştur. (a.g.e., 2000:33). Kongre sonucunda “**Ulusal Ekonomi**” anlayışı, gerçekleştirilecek temel ekonomik hedef olarak belirlenmiştir.

Ulusal ekonominin inşası amacının ilk ayağını Osmanlı Devletinden Cumhuriyet idaresine devredilen yabancı devlet ve şirketlere tanınan ticari, mali, adli ve idari imtiyazların ortadan kaldırılması gerekiyordu. Devralınan bu dışa bağımlı ekonomik yapı Lozan antlaşmasına konan ekonomik hükümler ile tasfiye edilmeye çalışıldı. Lozan anlaşmasında yer alan ekonomiye ilişkin başlıca kararlar şunlardı:

1-Kapitülasyonlar ve İmtiyazlı Şirketler: Anlaşmada büyük tartışmalar sonucunda kapitülasyonlar kaldırıldı. Fakat, 1929’a kadar Türkiye’nin gümrük vergileri koyma yetkisi sınırlandırıldı. Lozan anlaşmasına ek olarak imzalanan ticaret sözleşmesinde, 5 yıl süre ile Türkiye’nin dışarıya karşı uygulayabileceği iktisat politikaları dondurulmuş ve bazı istisnalar dışında ithalat ve ihracat yasaklarının kaldırılmasını ve yenilerinin konmamasını; gümrük tarifelerinin ise 5 yıl süre ile değişmemesi öngörülmüştür (Boratav, 1990:32). İmtiyazlı yabancı şirketler olgusu anlaşmada kesin bir çözüme kavuşturulamadı; “şirketlerin imtiyaz haklarının devam edeceği ve imtiyazların yeni iktisadi şartlara göre gözden geçirileceği” şartı kabul edildi. Cumhuriyet hükümetleri bunlara çözümü çıkardığı yasalarla bunları millileştirmek- kamulaştırmak biçiminde üretti (Kazgan, 1999:59).

2-Osmanlı Borçları: Lozan’da Osmanlı kamu borçlarının, imparatorluğun savaş öncesi toprakları arasında oransal dağılımı ilke olarak benimsendi. Türkiye bu borçları 1933

yılından itibaren düzenli olarak ödemeye başladı ve son borç taksidini 1954'te ödedi (Kepenek ve Yentürk, 2000:35).

Ekonominin yeniden yapılanmasının ikinci ayağını “milli sanayici” yada “müslüman=Türk işadamı yaratma” girişimi oluşturdu (Kazgan, 1999:73). Bu kararın alınmasının temel nedeni de, I. Dünya Savaşı sırasında üretim kesimlerini elde tutan yüzbinlerce azınlığın dışarı göçünün ekonomide yarattığı olumsuz etkilerdi. Cumhuriyeti kuran siyasal kadronun bu temel tercihi ile İttihat ve Terakki Cemiyetinin siyasi ve ekonomik felsefesini benimsediği açıktır. I. Dünya Savaşı yıllarında iktidardaki İttihat ve Terakki Cemiyeti çerçevesinde gelişen, devlet desteğiyle bir yerli ve milli burjuva yetiştirme ve milli şirketler kurma yoluyla “milli iktisat” oluşturma düşüncesi, 1923 sonrasının iktisat politikalarına ve atmosferine tamamen damgasını vurmuştur (Kazgan, 1998:108; Boratav, 1990:28).

İktisat kongresi kararları ile Lozan anlaşmasının sonuçları Cumhuriyet döneminde alacağı biçimi yada ekonomi politikasının ilkelerini belirlemiştir. Daha sonraki yıllarda gerçekleştirilen ve hemen tamamı Batı'dan alınan yasal düzenlemelerle ekonomi politikasının yasal yada kurumsal çerçevesi oluşturularak ulusal ekonominin yeniden yapılanmasının üçüncü ayağı tamamlanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2000:35).

Gerçekleştirilen yasal düzenlemeler ve oluşturulan kurumlar, daha sonraki ekonomik ve toplumsal gelişmeyi belirleyici bir işlev görmüşlerdir. Bu dönemdeki yasal düzenlemeler, Avrupa ülkeleri yasalarının (medeni, ceza, ticaret, yargılama usulleri vb.) çok kısa sürede ve bazı değişikliklerle alınmasıyla gerçekleştirildi. Bunlara yazı, tartı, takvim, giyim gibi alanlarda getirilen yasal düzenlemeler de eklendi.

Bu yasal düzenlemelere ek olarak, etkin ekonomi politikası uygulayacak kurumsal düzenlemelere gidildi. 1928'de ticaret bakanlığı, 1924'de İş Bankası ve 1929'da Merkez Bankası kuruldu.

Bu yasal ve kurumsal düzenlemeler ekonomik ve toplumsal gelişmeden önce, geleneksel düşünce alışkanlıklarının değiştirilmesini sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştı. (Kepenek ve Yentürk, 2000:54).

Cumhuriyetin kuruluşundan başlayarak geçen ilk on yılda, genel ekonomi politikasının İktisat Kongresi’de alınan kararlar ve Lozan’da belirlenen sınırlamalar çerçevesinde kaldığı söylenebilir. Bu dönemde “liberal” bir ekonomi politikasının benimsendiği, kamu yararının gerektirdiği durumlarda özellikle demiryollarında millileştirme-devletleştirme yapıldığı, sınai ürünlerin ithalatı ve ticareti alanında kamu tekellerinin kurulduğu, altyapıda kamu egemenliği bulunduğu, serbest piyasaya devletçe gerektiği yada iç ve dış koşullar elverdiği ölçüde müdahale yapıldığı görülür (Kazgan, 1998:107).

Cumhuriyet tarihinde geleceğe yeni bir şekil vermek ve ekonomide yeni bir yapılanmanın oluşturulduğu ikinci dönem 1980’de başladı. ABD’de “Reaganomics” ve İngiltere’de “Thatcherizm” ile başlayan küreselleşme- serbestleşme sürecine, Türkiye 1980 yılında dışa açık ekonomi politikası ile girdi (Kazgan, 1998:105). Bu dönemdeki temel amaç, devletin kurulmasından 1980’lere kadar geçen sürede inşa edilen “ulusal ekonominin”, dünya ekonomisine entegrasyonunu sağlamaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için serbest piyasa ekonomisi temelinde ekonomi dışa açılmaya ve devletin ekonomideki yeri küçültülmeye çalışılmıştır.

3.2.Küreselleşemeye Geçişi Hazırlayan Şartlar :İthal İkameci Kalkınma Ve Ekonomik Kriz

Türkiye ekonomisi 1970’li yılların ikinci yarısında, dış ödeme güçlükleri ve yüksek oranda fiyat artışları biçiminde görünen ağır bir bunalıma sürüklendi. Bu bunalım çeşitli iç ve dış dinamiklerin birbirini etkilemesi sonucunda ortaya çıktı. Söz konusu iç dinamik ve etkenlerin başta geleni takip edilen ithal ikameci kalkınma modeli idi. Türkiye’de planlı dönemle (1963) birlikte iç talebe yönelik ve dış girdilere bağımlı bir kalkınma modeli izlenmiştir. Bu ekonomik model, koruma ve teşvik politikaları izleyerek ithalatın cazip olmaktan çıkarılmasından ve ithali yasaklanan (veya kısıtlanan) malların yurtiçinde üretilmesinden ibarettir (Balassa1980, Aktaran Aydın, 1998:11).

İthal ikamesi, “Kolay devre” yada “birinci aşama” ile başlamaktadır. Bu devrenin özellikleri, nihai malların ithalinin tamamen yasaklanması, bu malların üretimde kullanılan girdilerin ithaline dayanması ve üreticilere bu ithalatta kolaylıklar sağlanmasıdır. “kolay aşamada” dayanıksız tüketim mallarının üretimine ağırlık verilmekte, temel girdiler dışarıdan alınmakta, hükümetler, döviz kurunu sabit tutarak sanayiye destek olmaktadır, ayrıca gümrük duvarlarıyla ürün ithali güçleştirilmekte, sanayici korumaya alınmaktadır (Sönmez, 1992:14).

İthal ikameci modelin “erken” aşamalarında, pazarı geniş ve teknolojisi kolay malların yerli üretimine geçilmesi pek sorun yaratmamaktadır. İç pazarın belli bir büyüklüğüne ulaşması ve sürekli büyüme potansiyeline sahip olması nedeniyle temel tüketim mallarının üretimi kârlı olmakta ve üretim artmaktadır. Bu aşamada, sanayide ithal girdi kullanım oranı da yüksek değildir ve geleneksel tarım ürünlerinin ihracatından sağlanan dövizler gerekli ithalatı kolaylıkla karşılayabilmektedir. Sanayileşmenin sürebilmesi için gerekli üretim malları ve hammaddeler ithal edilebildiği sürece, Türkiye’de ekonomik büyüme süreci kesintiye uğramamış ve ciddi bir kriz yaşamamıştır (Eser, 1993:64).

1960’ların sonundan itibaren daha zor olan ve ileri teknoloji, daha çok sermaye gerektiren kalkınma sürecinin ikinci aşamasına girilmiştir. Bu aşamada ileri teknoloji gerektiren dayanıklı tüketim malları ile ara mallar ve yatırım mallarının yurtiçi üretim tarafından ikamesi öngörülmekteydi.

Bu aşamada ekonominin döviz talebi artmış, ithalat sanayileşme sürecine paralel olarak ara ve yatırım mallarından oluşmuştu. Çünkü, ekonomi henüz ihtiyacı olan ara ve yatırım mallarını üretecek aşamaya gelmemişti. Mevcut üretim kapasitesinin işleme bu malların ithaline bağlı idi. Bu nedenle ekonominin dövize bağımlılığını artmıştı (Şahin, 1997:162).

Buna karşılık, mevcut sınai üretim yapısını yurtiçi talebi karşılamaya dönük olarak dizayn edilmiş ve koruma altına alındığı için, verimlilik ve etkinlik kaygısı taşımayan

ve bunun sonucu olarak rekabet gücü kazanamayan bir sanayi yapısı ortaya çıktı. Sanayileşmenin sürmesi ve bunun gerektirdiği hammadde ve yatırım malları ithalatının yapılması için istikrarlı bir döviz gelinine, yani ihracatın arttırılmasına gerek vardı. Bu ise, rekabet gücü olan, yeni teknoloji kullanan, etkin ölçeklerde kurulmuş bir sanayi yapısına bağlıydı. Ancak mevcut sanayi yapısıyla dünya pazarlarında ihracatı arttırmak olanaklı olmadığından sanayi gerektiği döviz üretilmedi (Eser, 1993:65-66).

Bunun yanında ithal ikameci kalkınma politikasının adeta tamamlayıcı ögesi olarak uygulanan aşırı değerlenmiş kur politikası da ihracatı caydırıcı bir rol oynuyordu. Aşırı değerlenmiş kur politikası ihracat üzerinde caydırıcı etki yapmakla kalmıyor, yerli sanayi malları yerine yabancı sermaye malları kullanımını da özendiriyordu. Bu durumda ekonomide döviz talebi artarken, ithal kapasitesinin genişlemesi dış kredi imkanlarına bağlı kalıyordu. Bu arada Türkiye için şans sayılacak faktör 1970’li yılların başından itibaren işçi dövizlerinin önemli bir kaynak olarak devreye girmesi idi (Şahin, 1997:62). Ancak, 1970-74 döneminde petrol fiyatlarının yaklaşık dört kat yükselmesi ve hemen ardından bütün dünyayı etkisi altına alan durgunluğun ticaret hacmini düşürmesinin yanısıra o zamana kadar ithal ikameci kalkınma sürecinin tıkanmasını engelleyici işlev gören işçi dövizleri ile dış borçlanmanın da kesintiye uğraması; dışa bağımlı olarak gelişmiş olan sanayi sektörünü döviz darboğazı ile karşı karşıya bırakmış ve bir müddet sonra ekonominin bütün kesimlerini kapsayan bir kriz süreci başlamıştır (Eser, 1993:69).

OPEC kartelinin, petrol fiyatlarını çok kısa bir süre içinde dört katına çıkarıp sonra da fiyatları arttırmaya devam etmesi petrol ithal eden ülkelerin evvela dış ödemelerinde, sonra da ekonomilerinin bütününde büyük tahribat yapmıştır. Petrol fiyatlarındaki artış Türkiye’nin petrol ithalatı için yaptığı ödemeleri ve bu ödemelerin ithalat içindeki payını süratle arttırdı. Petrol fiyatlarındaki hızlı artış sanayileşmiş ülkelerin sınai mamuller maliyetini yükseltince onlar da ihraç mallarının fiyatlarını yükselmişti. Türkiye, ara malı ve yatırım malları ihtiyacının büyük bir bölümünü ithal ettiği için petrol fiyatlarındaki artıştan dolayı zararları katlanmış oldu (Kılıçbay, 1999:154-155).

Petrol fiyatlarının yükselmeye başlaması ile birlikte batılı ülkeler yükselen fiyatları tüketicilere yansıttılar ve petrol tasarrufuna yönelik alternatif enerji kaynakları aramaya başladılar. Bütün dünya petrol tasarruf etmeye çalışırken, Türkiye’de tam bunun tersi yapıldı. Birinci petrol şokuna kadar ki dönemde petrol fiyatlarının çok düşük düzeyde tutulması ithal enerji kaynaklarına bağımlı bir sanayi yapısının oluşmasına neden oldu. Dünyada petrol fiyatları süratle yükselirken Türkiye bu fiyat yükselişlerini piyasaya yansıtmadı. Akaryakıt istikrar fonundan sağlanan sübvansiyonla akaryakıt fiyatları düşük tutuldu. Türkiye, petrol fiyatlarının süratle yükseldiği bir dönemde adeta sübvansiyonlarla petrol tüketimini teşvik etti. Bir yandan petrole dayalı enerji üretimi, bir yandan yabancı sermayeye dayalı olarak gelişen otomotiv kesimi üretimi patlattı.

Ekonominin ara malları ve yatırım malları ile büyük ölçüde ithalata bağlı olması, sınai üretimin iç piyasaya dönük karakteri, ihrac gücünün zayıflığı ve genellikle ekonominin döviz kazanma gücünün yetersiz olması, 1974 sonrasında ortaya çıkan petrol şokları ülkede bir döviz darboğazının oluşmasına neden oldu.

Bu dönemde Türkiye batılı ülkelere ve uluslararası finans çevrelerinden dış yardım arayışı içine girmişti. Ne varki petrol fiyatlarındaki artış batılı ülke ekonomilerinde de şoka neden olmuş ve Türkiye’nin bu çevrelerden kredi alabilmesi zorlaşmıştı. Diğer yandan petrol ihracatçısı OPEC ülkeleri sağladıkları büyük petrol gelirini uluslararası bankalara yatırıyorlardı, ve bankalar da bu fonları (gelişmiş ülkeler durgunluk yaşadığı için) Türkiye gibi fon arayışı içinde olan ülkelere borç vermek istiyorlardı. Bu süreç sonunda, bu fonları değerlendiren uluslararası bankalar, hükümetlerin bu fonlardan yararlanmasına aracılık edecek yerli bankalar, faizlerin düşmesi sonucunda bunları kullanacak olan girişimciler ve hükümetler kazançlı çıkacaktı. İşte, bu süreçte hükümete sermaye ithalinin serbestleşmesi için baskı yapılmaya başlandı. Artan ithal faturasını ödemeyi kolaylaştırıcı, yatırımlara ve ithalata vereceği ivme ile büyümeyi hızlandırıp enflasyonun şiddetlenmesini önleyeceği için hükümet bu fonlardan yararlanma yoluna gitmiştir. Borçlanan bankalar ve şirketler için riski en aza indirecek koşullar yaratılarak 1974’ten itibaren sermaye girişi kolaylaştırıldı. Ayrıca bu borçlanma IMF denetimi dışında olduğu için de çok cazipti ve Türkiye kısa vadeli hızlı bir borçlanma sürecine girdi (Kazgan,1999:110-111). Kısa vadeli sermaye girişlerinin teşvik edildiği bu süreç

sonucunda, Türkiye'nin dış borç stokunun vade dağılımı hızla kısa vadeli borçlar lehine değişti: Kısa vadeli dış borçların toplam dış borçlara oranı 1975'de %24.2 iken 1977'de %57.9'a, 1978'de %52'ye ulaştı. Dış borç birleşimindeki bu olumsuz gelişme dış borçların ortalama faiz oranını yükseltmiştir. Dış borçların ödemeler bilançosu üzerindeki yükü artmıştır (Şahin,1997:166).

Türkiye 1977 yılında dış borç krizine girmişti. Bu krizle birlikte tüm dış finansman kaynaklarının tıkanması, kısa vadeli ve yüksek faizli DÇM¹, ve ticari kredilerle finanse edilen ekonomik büyümede yolun sonuna gelindiğini göstermiştir. İthalata büyük ölçüde bağımlı ekonominin dış kaynak akışının kesilmesi ve dış borç servisini yerine getirmede tıkanmasının yanı sıra iç kaynakları yaratamaması sonucunda ekonomik kriz tüm yoğunluğuyla yaşanmaya başlanmıştır (Sönmez,1998:478-479).

Türkiye'nin ekonomik krizden çıkması, ödemeler bilançosu açıklarını finanse edebilmesi için dış kaynağa ve vadesi gelen borçlarının ertelenmesine ihtiyaç vardı. Bu dış kaynak desteğinin sağlanması da IMF'e bir niyet mektubu verilmesi ve adı geçen kuruluşla stand-by anlaşması yapılması gerekiyordu. Bu amaçla dönemin hükümetleri ekonomik bunalımı aşabilmek için Nisan 1978 ve Mart 1979'da, aşağı yukarı bir yıl ara ile, iki tane istikrar önlemleri programını yürürlüğe koymuşlardır (Şahin,1997:170).

Siyasi istikrarsızlık ve zayıf hükümetler alınan istikrar önlemlerini etkili biçimde ve gereken sürede uygulayamamışlardır. 1979 ve 1980'de OPEC üyeleri petrol fiyatlarını artırmıştı. Bu şok Türkiye'deki ekonomik krizin daha da derinleşmesine neden oldu.

3.3.Dışa Açık Büyümeye Geçiş

Türkiye bu sorunların altında ezilirken Batı dünyasında da neo-liberal iktisat politikaları yükselmeye başlıyordu. 1970'i yıllardaki petrol krizleri sonrasında dünya ekonomisinde büyük bir durgunluk (stagflasyon) yaşanırken, Japonya ve çevresinde Asya Kaplanları olarak adlandırılan ülkeler bir iki yılda durgunluğu atlattılar. Bu ülkelerin başarıları

¹ **DÇM hesabı**, TL'nin yabancı paralar karşısında değer kaybından doğabilecek zararların T.C. Merkez Bankası'na karşılanacağı garanti edilerek, yurt dışında yerleşik kişilerin Türkiye'deki ticari bankalarda belli süreyle açtıkları tasarruf hesaplarıdır.

“Dışa Açık Büyüme” adı verilen yeni bir ekonomi modelinin gelişmesine yol açmıştı. (Kazgan, 1999:136) Dışa açık büyüme modeli ülke ekonomisinin dünya pazarlarıyla daha çok bütünleşmesini, içe dönük ekonominin tersine çevrilmesini, iç yapının dünya ekonomisinden gelen etkilere açılması ve buna göre şekillenmesi amacını içeriyordu. Bu çerçevede ekonominin, dinamik karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ürünlerin üretilmesi ve ihraç edilmesine yönelik olarak yeniden yapılanması gerekiyordu.

1970’lerin sonlarına doğru ekonomi politikaları ABD ve İngiltere’den başlayarak dünya çapında değişim sürecine girdi. Neo-liberal politikalar ve küreselleşme tüm ülkeler için geçerli politikalar haline geldi. 1980’de ABD’de başlayan ve daha sonra İngiltere’de uygulama alanı bulan neo-liberal görüşler, yeni iktisat politikalarının çerçevesi olarak dünyada kabul gördü.

IMF ve Dünya Bankası gibi Kurumlar –özellikle belirli borç sınırına ulaşmış ülkelere- kredi verirken, bunların iktisat politikaları üzerinde büyük ölçüde etkili olabiliyordu. Öte yandan, en büyük hissedarı sıfatıyla ABD bu kurumların politikalarını belirlemede etkili oluyordu. Dünyada devletlerin ticaret ve sermaye hareketlerine yönelik kısıtlamaları kaldırmaya başlamaları, 1970’lerden itibaren uluslararası kredi kurumları tarafından GOÜ empoze edilmeye başlandı. Böylece, neo-liberal politikalar, borç ödeyemez duruma düşen GOÜ yönelik olarak IMF ve Dünya Bankası tarafından “İhracata Dönük Kalkınma İçin Serbestleşme” modeline dönüştürülmüştü (Kazgan, 1988:136).

İthal ikameci modelin tıkanması ve uluslararası konjonktürde ortaya çıkan gelişmelerin etkisiyle, Türkiye’nin kısa vadede istikrar önlemleri alması ve uzun vadede ekonomiyi dışa açarak ithal ikameci kalkınma modelini bir kenara bırakması gerektiği uluslararası kuruluşlar tarafından (IMF, DB ve OECD üçlüsü) dile getirilmeye ve baskı yapılmaya başlandı. Bununla birlikte 1978 yılında ertelenen dış borçların 1980’li yılların ilk yarısından itibaren vadesi gelmeye başladı ve bu borçların anapara taksitleri ve faizleri 1979’da ihracattan elde edilen geliri aşıyordu. Bu dış borçları düzenli ödeyebilir duruma gelmedikçe, IMF programına uymadıkça dış borçları ertelemenin ve resmi yardım niteliğindeki OECD kredileriyle uluslararası piyasalardan ticari kredileri almanın,

mümkün olmadığı ortaya çıkmıştı. Ayrıca, 1979-1980 yıllarında petrol fiyatlarının artması karşısında, ihracat gelirleriyle petrol giderini bile karşılamak olanaksız hale gelmişti. Türkiye bu şartlar içinde uluslararası finans piyasasında kredi güvenilirliğini yitirmiş, ticari finans kurumlarından kredi bulma olanağı kalmamıştı. Türkiye ekonomisinin bu durumu karşısında uluslararası kredi kurumları (IMF, DB, OECD) Türkiye'ye serbestleşme yönündeki baskıları arttırdılar. (Kazgan, 1988:336) Nitekim OECD'nin Türkiye'ye ilişkin 1978 yılı raporu ve Dünya Bankası'nın etkili ve uluslararası planda çok iyi tanınan danışmanı Prof. Bela Balassa'nın 1979 yılında ortaya koyduğu görüşler aynı yönde birleşmiştir. Bu bağlamda: a) esnek döviz kuru politikasını benimsemeli, b) ekonomi uluslararası rekabete açılmalı c) kaynakların dayanıklı tüketim malları üretiminden, dayanıksız tüketim malları üretimine aktarılması sağlanarak ekonomi ihracata yönlendirilmeli ve teşvik edilmeli d) ücretler sınırlandırılmalı, tarımsal destekleme azaltılmalı ve giderek tasfiye edilmeli ve tarım sektörü vergilendirilmeli, e) devlet müdahalesi ve düzenlenmesi alt düzeye çekilerek piyasa mekanizmalarının çalışmasına olanak tanınmalı, f) yabancı sermayenin teşviki yönünde düzenlemeler yapılmalıdır (Sönmez, 1998:485).

Ekonominin dışa açılması isteği sadece dış baskılardan kaynaklanmadı; dışa açılma için iç baskılar çok yoğundu ve dış baskılarla kesişiyordu. Ekonomideki müdahalelerin en aza indirilmesini isteyen atılımcı bir girişimci sınıf vardı. 1970'li yıllarda yaşanan iç talep patlaması, negatif reel faiz hadlerinde alınan krediler ve Türk ekonomisinde 1974-76 arasında ortalama yılda %8.7 oranında sağlanan büyüme, bu dönemde ülkede "büyük sermaye gruplarının" oluşmasını sağladı. 1970'lerin sonlarına doğru bu gruplara Ortadoğu ülkelerinde müteahhitlik hizmetleri yapan firmalarda eklendi. Bu firmalar Ortadoğu ülkelerine yayıldıkça, bu pazarları yakından tanıyor, iyi ilişkiler kurabiliyorlardı. Büyüyen sermaye grubuna sanayi şirketleri yanında pazarlama şirketleri eklendikçe, dışa açılma kapasiteleri artıyordu. Ayrıca çevrede, her şeyin ihraç edilebileceği, genişleyen bir Ortadoğu pazarının varlığı da söz konusuydu. Ancak 1978 ve 1979 yıllarında uygulanan ekonomi politikaları ve yaşanan darboğazlarla atılım yapmanın imkanı yoktu. Böyle bir ortamda bu sermaye grupları, ülkenin dışa açılması için yaptığı baskıları arttırdı (Kazgan, 1988:340).

Türkiye’de 1980-2000 döneminin bütününe neo-liberal ve dışa açılmacı politikalar egemendir. Fakat 1980 sonrasında günümüze kadar gelen dönemi ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi 1980-1989 dönemi, ikincisi ise 1989’dan günümüze kadar olan dönemdir. Türkiye ekonomisinin dünya pazarlarına açılması 1980 dönüşümü ile başlamıştır. Birinci dönemde, dünyayla ticaret temelinde bir bütünleşme (ticari küreselleşme) amaçlanmıştır. Bu süreçte, öncelikle mal piyasaları dış pazarlara açılmış ve ticaret kotalarının koruması altındaki ithalat rejimi serbestleştirilmiştir. İkinci dönemde sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi (finansal küreselleşme) amaçlanmıştır. Bu amaçla ulusal mali piyasaların serbestleştirilmesi ve dış finansal merkezlerle bütünleşmeye çalışılmıştır.

3.3.1 1980-1989: Mal Hareketlerinde Serbestleşme.

24 Ocak 1980’de siyasi sorumluluğunu dönemin başbakanı Süleyman Demirel’in, teknik sorumluluğunu Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarı Turgut Özal’ın üstlendiği ekonomik istikrar önlemlerinin açıklanması, Türkiye’nin iktisadi bakımdan serbestleşme (küreselleşme) sürecine girmesinin başlangıç tarihidir.

Türkiye’de uygulamaya konulan iktisat politikalarının esasları bakımından bir dönüm noktası durumunda olan ve dışa açık/ liberal ve serbest piyasa koşullarında dünya ekonomisiyle bütünleşmeyi hedefleyen bu program (Eser, 1993:72) IMF’nin ödemeler dengesi ve dış borç krizine girmiş benzer konumdaki ülkelere önerdiği standart (neo-liberal) istikrar politikası paketi ile daha ziyade Dünya Bankası tarafından geliştirilen tipik bir yapısal uyum programının tüm bilinen unsurlarını içermekteydi (Boratav, 1990:12) 24 Ocak kararları, mal ve hizmetler ticaretinin serbestleştirilmesine ve ulusal fiyat sisteminin giderek dünya fiyatlarına yakınlaştırılmasına yönelik bir “yapısal uyum reform” programıydı (Yeldan, 2000:273). Bu program kısa dönemli istikrar önlemlerinin çok ötesinde ekonomide uzun dönemli dışa açık bir yapısal değişimi hedeflemişti. Başka bir deyişle, nihai hedef ekonominin serbest piyasa ve uygun işbölümü koşullarında dışa açılması ve dünya ekonomisiyle bütünleşmesiydi (Eser, 1993:73).

24 Ocak 1980 istikrar programının teorik temelini neo-liberal iktisadi yaklaşımlar oluşturdu. Programın temel felsefesi ekonomide devlet müdahalesini en aza indirerek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırması idi. Devletin yerini özel kesimin alması, ekonomide makro ve mikro dengelerin belirlenmesinde idari kararların yerine, fiyat mekanizmasının geçerli olması amaçlanmıştı (Şahin, 1997:173).

24 Ocak kararları kısa vadeli amaçları dış ödeme güçlüklerine çözüm bulması, enflasyon hızının düşürülmesi, atıl kapasitelerin harekete geçirilerek büyüme hızının yükseltilmesi şeklinde sıralanabilir. Bu kısa dönemli amaçların yanısıra, uzun dönemde ekonominin kurumsal yapısında ve geleneksel sanayileşme stratejisinde değişiklikleri amaçlayan, bir “yapısal uyum” perspektifi de taşımaktaydı. Ekonominin yapısının ihracata dayalı kalkınma modeli doğrultusunda değiştirilmesi programın uzun vadeli amacını oluşturuyordu. Bu yapısal uyum programının diğer amaçları şöyle sıralanabilir (Doğan, 1997: 139):

- Devletin ekonomiye müdahalelerinin azaltılması, serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması ve piyasadaki göstergelere göre kaynak dağılımının sağlanması,
- Para politikasının temel araç olarak benimsenmesi,
- İçer yönelik sanayi yapısı yerine dışa yönelik bir sanayi yapısına geçilmesi ve böylelikle yapısal değişimin sağlanması,
- Döviz darboğazı problemini aşmak için, atıl kapasitelerin harekete geçirilerek üretimin artırılması ve yatırımların hızlandırılmasını gerçekleştirmek üzere ihracatın teşvikine önem verilmesi şeklinde özetlenebilir.

Bu amaçları gerçekleştirmek uygulamada şunların yapılması gerekiyordu: (a.g.e., 140)

- Aşırı değerlenmiş döviz kuru yerine gerçekçi kur politikasının benimsenmesi ve bunun için yüksek oranlı devalüasyonlara başvurulması,
- Kamu kesimince üretimi yapılan temel mallarda sübvansiyonun azaltılması veya kaldırılması,
- İç talebin ve dolayısıyla enflasyonu kontrol edici bir araç olarak, yüksek faizle birlikte sınırlı para-kredi politikasının kullanılması,

- Kamu harcamalarında kısıntıya gidilirken, kapsamlı bir vergi reformuyla bütçe denkliliğine ulaşması,
- Faiz hadlerinin devletçe değil, piyasadaki fon arz ve talebi tarafından belirlenmesi,
- Yabancı sermayeyi teşvik için, yeni önlemlere başvurulması ve devletin tekelindeki bazı üretim alanları yerli ve yabancı özel sermayeye açık tutulması,
- İthal ikameci kalkınma modeli yerine ihracata yönelik kalkınma modeline geçiş kapsamında ithalatın libere edilmesi, sanayinin yasaklar ve kotalarla korunmaması, ihracatın teşvik edilmesi.

Yapısal uyumu sağlamak amacıyla alınan bu kararlar sonucunda dönem boyunca şu politikalar uygulandı:

-Reel ücretlerin düşürülmesi, tarım fiyatlarının baskı altında tutulması: Ücretler ve küçük üretici gelirleri, ithal ikameci modelde daha çok bir talep ögesi olarak önemliydiler. İç pazara satış, ancak bunları satın alma gücüne sahip işçi, memur, esnaf, küçük üreticinin varlığıyla mümkün olabiliyordu. Yeni strateji olarak saptanan ihracata dönük modelde, ücretler ve taban fiyatları, bir talep ögesi olmaktan çok, bir maliyet ögesi olarak önem kazanırlar. Dış pazarlarda yer bulma savaşı verecek ürünlerin girdileri olan, işgücünün ve hammaddelerin fiyatları farklı bir anlam kazanır ve mümkünse en aza indirilmesi amaçlanır. Bu nedenle, ücretler düşük tutulmuş ve taban fiyatları da baskı altına alınmıştır (Sönmez, 1992:123). 24 Ocak programı çerçevesinde ücretlerin düşük tutulmasının başlıca üç amacı olduğu söylenebilir (Kepenek ve Yeldan, 2000:200).

- Kâr oranlarını artırarak yatırımları uyarmak- düşük ücret diğer koşullar veri alınırsa yüksek kâr anlamına gelir.
- Üretim maliyetlerinin ücret yönünden aşağıya çekilmesi sağlanarak, ihracatı yapılan malların rekabet gücünü artırmak.
- İç talebi kısıtlamak ve iç pazarda alınamaz duruma gelen malların ihracatını artırmak.

Nihai ve aramalı tüketimi bakımından iç talebin önemli bir bileşimini oluşturan tarımsal üreticilerin gelirlerinin reel olarak düşürülmesi de iç talebi bastırmanın önemli bir aracıydı. Bu dönemde, çiftçinin eline geçen fiyatlarla sanayi fiyatları arasındaki iç

ticaret hadlerinin tarım aleyhine bozulması ile, geniş bir tüketici kesimin iç talebi kısılmış, diğer yandan da sınai girdi olarak kullanılan tarımsal hammaddelerin fiyatı düşürülmüş oluyordu (Oyan, 1998:8).

-Faiz hadlerinin serbestleşmesi ve reel faiz uygulamasına geçiş: 1980 öncesinde diğer gelişme yolundaki ülkelerdekine benzer biçimde Türkiye’de faiz oranlarının kamu tarafından düşük tutulması (negatif faiz uygulaması), bu yıllarda uygulanan ithal ikameci politikanın bilinçli bir tercihiydi. Yatırımcılara devletçe sağlanan teşviklerden birisi de faizleri enflasyonun altında belirlemek, dolayısıyla yatırımlar için krediyi ucuzlatmaktı.1970’lerin başında enflasyonist sürece giren Türk ekonomisinde bu uygulama tasarruf sahiplerinin büyük ölçüde reel kayıplara uğramasına ve tasarrufların mali sistem dışına kayarak verimsiz alanlara yönelmesine neden oldu. Özellikle enflasyonun yükselmeye başladığı yıllarda tasarruflar bankalardan altın, gayrimenkul gibi alanlara yönelmesine yada örgütlenmemiş para piyasası denilen ve bankaların verdikleri faizin çok üstünde faiz veren “tefeci piyasasına” yönelmesine yol açtı (Sönmez, 1992:28; Uras, 1993:32).

24 Ocak 1980’den sonraki uygulamalarda tasarrufların artırılması ve mali sisteme çekilebilmesi için faizler üzerindeki kısıtlamaların aşamalı bir biçimde kaldırılarak faiz oranlarının gerçekçi düzeylere yükseltilmesi politikası benimsendi. Dönem başlarında politikada bazı gelgitler görülmesine, zaman zaman faizlere doğrudan müdahalelere geri dönülmesine ve banker krizine rağmen serbest faiz politikası yolunda ilerlenmiştir.

-Fiyatların Serbest Bırakılması: 24 Ocak 1980 programının bir amacı da mal ve hizmetlerin fiyatlarının idari kararlarla tespitinin önüne geçilmesi ve fiyatların arz ve talebe göre serbestçe oluşmasını sağlamaktı.

Bunalım döneminde, özellikle 1978’den sonra birçok sınai ürünün iki fiyatı vardı: piyasada geçerli fiyatı ve karaborsa fiyatı. Bu ikili fiyat yapısı, mal stoku ve ticaretini olağanüstü kârlı kılıyordu; daha doğrusu bir rant oluşturuyordu. Hükümet önce fiyat denetimine, “Fiyat Kontrol Komitesi” ni kaldırarak son verdi. Daha da önemlisi kamu kesiminin üretimi olan mal ve hizmetlerin fiyatına yüzde 100-400 arasında değişen

oranlarda arttırdıktan sonra, KİT'lerin kendi ürünlerinin fiyatlarını piyasa ve rekabet şartlarına göre serbestçe belirlemeleri esası getirildi. Ayrıca kamu tarafından "Fiyat Destekleme Politikası" kapsamında fiyatı belirlenen ve kamu kuruluşlarınca bu temel fiyat üzerinden satın alınan tarım ürünlerinin sayısı azaldı, destekleme fiyatlarının tespitinde dış pazar fiyatlarının dikkate alınması esası benimsendi.

-Döviz Piyasasının Ve Sermaye Girişlerinde Serbestleşmenin Başlatılması :24 Ocak kararları ile, uzun bir süreden beri ekonomik uygulamada büyük sorunlar yaratan sabit döviz kurlarının belli kısa aralıklarla T.C. Merkez Bankası'nca, belirlenip ilgililere duyurulması yolu seçildi.

Her türlü dövizin ve yabancı para ile ödemeyi sağlayan belgelerin girişi çıkışı, Türkiye'de kişilerin döviz bulundurmaları serbest bırakıldı. Yurt dışına izinsiz çıkarılabilecek döviz limitleri yükseltildi.

24 Ocak programı, yabancı özel yatırımlara ayrı bir önem vermişti. Çünkü, dışa açılan bir ülke, dış pazarlarda rekabet gücü sağlayacak kalite ve fiyatta mal üretimi için yabancı sermaye girişine ihtiyaç duyar. Gelecek yabancı sermayenin, ülkede kıtlığı yaşanan sermaye sorununun çözümüne de katkıda bulunacağı umulur. Programın uygulanmaya başlamasıyla bu amacı gerçekleştirmek için idari ve yasal düzenlemelere gidildi.

Yabancı Sermaye Çerçeve kararnamesi, özellikle bu konudaki işlemleri en aza indirmek amacıyla çıkarılmıştır. Önceleri birçok bakanlık ve DPT tarafından yürütülen hizmetlerin, Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır.

-Devlet Kesiminin Küçülmesi, KİT'lerin Özelleştirilmesi: 24 Ocak'ın temel yaklaşımı, genel olarak kamu kesiminin, özelde de KİT'lerin faaliyetlerinin sınırlandırılmasıdır. Devletin girişimcilikten çekilmesi, piyasanın serbestleşmesini sağlayacak, böylece özel sektör ekonomide daha etkili hale gelecekti (Kazgan, 1999:149).

Türkiye’de serbest piyasa ekonomisine geçişin başarısı, KİT’lerin özellikle piyasa koşullarına uyumuna, serbest piyasa koşullarında rekabet edebilecek maliyet ile mal ve hizmet üretebilmelerine ve de hızla özelleştirilmesine bağlı görülmüştür.

KİT’lerin özelleştirilmeleri yanında, kamu finansman kaynakları üzerindeki baskıları kaldıracak önlemler de alınmaya çalışılmıştır. Buna göre; işletmeci KİT’in fiyat politikası zarar etmeyi engelleyecek şekilde değiştirilmiş bu kuruluşların açıklarının finansmanında, Merkez Bankası ve banka sisteminin kaynaklarından yararlanması önlenmiş ve azalarak süren bu açıkları daha fazla dış kredilerle finanse etmesi konusunda da bu kuruluşlar teşvik edilmiştir (Doğan, 1997:152).

IMF ve Dünya Bankası’nın yoğun desteği altında sürdürülen bu programın birçok bakımdan sınırlarına 1980’lerin sonlarına doğru gelinmeye başlanmıştı. Sınırlarına dört yönden gelinmiş bulunuluyordu (Oyan, 1998:12):

Ücretli kesim dönem boyunca gelir kaybına uğramıştı. Maaş ve ücretleri sürekli enflasyon altında kalmış ve gelirleri dönem boyunca reel olarak gerilemişti. Bu toplumsal bir tepkinin ortaya çıkmasına ve 1989 baharında sendikal mücadelenin sertleşerek yükselmeye başlamasına neden oldu.

Ekonomik olarak, aynı araçları zorlayarak ihracatta yeni sıçramalar yapılması giderek zorlaşıyordu. İhracata yönelik yeni sanayi kapasiteleri oluşturulmadan, sadece mevcut sanai kapasitelerin kullanma oranlarını yükselterek ve gelir dağılımını bozmaya yönelik talep yönetimi politikalarına başvurarak daha fazla yol alınması mümkün gözüküyordu. Ücretlerin reel olarak aşındırılmasının sınırlarına varıldığı için mevcut dışa açık modelin ekonomik anlamda da sınırlarına gelinmiş oluyordu. Ancak burada yapılacak bir politika değişikliği, kamu maliyesine ve finansal sisteme ilişkin tıkanmalarında aşılmasına veya yeni düzenlemelerin devreye sokulmasını gerektiriyordu.

Nihayet politik olarak, 27 mart 1989 yerel yönetim seçimleri mevcut ekonomi politikalarının siyaseten de sürdürülemeyeceği konusunda son 5 yılın iktidar partisine karşı çok ciddi bir uyarı niteliğindedi.

Bütün bunlara ek olarak dış finans kuruluşlarında da bir politika dönüşümü sinyalleri gelmekteydi. İşte böyle bir konjonktürde, dışa açılmacı neo-liberal ekonomi politikalarında kapsamlı bir revizyon gündeme geldi.

3.3.2. 1989 Sonrası: Finansal Serbestleşme

1988 yılının tüm makro ekonomik verileri ihracata dönük büyüme politikalarının iktisadi ve sosyal sınırlarına ulaştığını göstermektedir. Bunu izleyen yıllarda artık Türkiye ekonomisinde dışa açılım öncelikleri reel üretim sektörlerinde değil, finans ve kambiyo hizmetlerini de kapsayacak politika değişiklikleriyle biçimlenmiştir. 1989 yılından itibaren Türkiye yapısal uyum politikalarında bir yeni değişikliğe daha giderek dış finansal serbestlik kararı aldı. Dış finansal serbestlik, yapısal uyum politikalarının dış ticaretin serbestleşmesinden sonra izlenmesi önerilen ekonomi politikaları demetini içermekteydi. Doğrudan yabancı sermaye girişlerinin dışında, kısa dönemli spekülasyon sermaye ve portfolyo yatırımlarının girişlerinin de serbest bırakılması dış finansal serbestliğin en önemli basamağıydı. Diğer yandan yurtiçinde yerleşik kurum ve bireyler arasındaki iktisadi işlemlerin yabancı paralar cinsinden yapılabilmesine olanak tanıyordu. Böylece Türkiye ekonomisi dünya pazarlarıyla entegrasyon ve küreselleşme sürecinde yeni bir dönemeci gerçekleştirerek, 1990'lı yıllara doğrudan doğruya "dışa açık bir makro ekonomi" görünümünde girmiştir (Yeldan 2001:40, Kepenek ve Yentürk :2000:211).

Türkiye'yi böyle bir politika değişikliğine götüren çeşitli dış ve iç etkenler söz konusuydu. Bu dış etkenlerin en önemlisi gelişmiş sanayi ülkelerinde büyüme ve faiz hadlerinin düşmesi sonucunda, dünya pazarlarında kâr arayan trilyonlarca dolarlık yatırım fonlarının ortaya çıkması ve bu fonların yeni değerlendirme alanları aramasıydı (Oyan, 1998:14).

Dünyada bu gelişme olurken, Türkiye'de 1989 yılı GSMH'daki düşüşle birlikte bir stagflasyon yılı olmuştu. Hükümet ekonomideki olumsuzlukların çözümü için kısa vadeli sermaye ithaline yöneliyordu.

Bunun yanında hükümet serbestleşmeyle birlikte, önceki dönemin gelir ve talep yönetimi politikaları sonucu ortaya çıkan olumsuzlukları tersine döndürebilecek kaynakları bulmak zorundaydı. Bu zorunluluk sadece kamu kesimi açısından değil özel kesim açısından da kendini dayatıyordu.

Kamu kesimi açısından bakıldığında, genel bütçe ve katma bütçeli idareler ile KİT'lerde çalışan kamu işçilerinin reel gelirlerinin yükseltilmesi, hatta on yıllık kayıplarını hızla telafi edilebilmesi toplumsal ve politik olarak gerekli olmuştu. Kamu kesimi açısından kaynakların bulunabileceği asıl alan, sermaye sahiplerini yük kaydıracak şekilde yeniden tasarlanacak bir vergi sistemi olabilirdi. Ancak bunun öznel koşulları bulunmuyordu. Bu koşullarda, sermaye sahiplerine doğrudan yük yüklemeyecek geçici çözümler peşine düşülecekti. İşte bu çözümlerden biri de finansal serbestleşme yoluyla ülkeye kısa vadeli sermaye akımlarının hızlı bir biçimde çekilmesi ve kamunun yoğun bir borçlanma programı için uygun koşulların yaratılmasıydı. Nitekim bu politika sonucunda 1990 yılında ülkeye yüksek hacimde bir sermaye girişi sağlandı. Bunun bir başka açıdan anlamı, kamu iç borçlanmasında yeni bir tırmanışın başlatılmasıydı (Oyan, 1998:15).

Aynı yolu kısmen özel sermayenin kullandığı da söylenebilir. Ancak burada daha ziyade mali sektör bağlantıları olan büyük sermaye söz konusudur ve artan emek maliyetlerini karşılamaktan ziyade devletin borçlanma politikasında yüksek rantlar elde etmeye endekslenmiştir. Özel mali sektörün bu rolü, daha ucuza gelen özel dış borçlanma yoluyla devlete içerde TL cinsinden borç vermek biçiminde olabildiği gibi, içerde topladığı TL veya döviz cinsinden mevduatın devlet iç borçlanma senetlerine yatırılması (yerli sıcak para) biçiminde olmuştur (a.g.e., 16).

Türkiye'de finansal reform süreci, 1980 sonrası "yapısal uyum ve dışa açık, piyasa ekonomisi temelinde liberalizasyon" programının bir uzantısı olarak gelişim gösterdi. Bu süreç boyunca 1981'de faiz hadlerindeki sınırlamalar kaldırıldı; 1984'te döviz alım satımı serbestleştirildi. Ulusal finans piyasalarına yönelik olarak 1986 yılında Sermaye Piyasası kurulu oluşturuldu. Öte yandan, Merkez Bankası 1987'de açık piyasa

işlemlerine başladı (Yeldan, 2001:129) Söz konusu düzenlemeler arasında en önemli olarak 1989 yılında yürürlüğe giren 32 sayılı “konvertibiliteye geçiş” kararı gösterilebilir. Bu kararlar, sermaye hareketlerinin dış liberalizasyonu sağlıyor ve uluslararası finansal sermayenin Türkiye’ye giriş ve çıkışına konan her türlü kısıtlama kaldırılıyordu.

Bu dönemde, geçmiş döneme göre en belirgin politika dönüşümü kur politikasında ortaya çıkmıştır. Düşük değerli TL’den yüksek değerli TL’ye geçiş, reel devalüasyon politikasının terk edilmesiyle başlatılmıştır. Bir başka deyişle Türk Lirası yabancı paralar karşısında değer kaybetmeye devam etmekle birlikte, bu kayıp enflasyon oranının (veya enflasyon farkının) altında tutulduğundan gerçekte TL’nin reel olarak değer kazandığı bir döneme girilmiştir. Nitekim 1989-1993 arasında enflasyon ortalaması yüzde 66.4 mertebesinde bulunurken TL’nin dövize karşı değer kaybı yıllık ortalama yüzde 50.4 düzeyinde tutulmuştur.

3.4.Küreselleşme Ve Sonuçları

3.4.1.Kamu Ekonomisindeki Gelişmeler ve Özelleştirme

24 Ocak kararları ile birlikte yürürlüğe konulan yapısal uyum programlarının ana hedeflerinden biri de, ekonominin bütününde kamu kesiminin ekonomik ağırlığının azaltılması idi. Devlet ekonomiye üç farklı şekilde müdahale edebiliyordu. Bunlardan birincisi, piyasaya devletin doğrudan girişimci olarak (kamu iktisadi işletmecisi) girmesiydi. İkincisi, devletin bütçe aracılığı ile kaynak toplayan ve harcayan çok önemli bir birim olarak ekonomiye müdahalesi idi. Devlet bütçesinin ulusal gelir içindeki payının büyük olması, devlet bütçesinin ekonomideki karar mekanizmaları üzerinde ve özellikle kaynak tahsisinin yönlendirilmesinde belirleyici bir öneme sahip olmasını sağlıyordu. Üçüncü müdahale biçimi, kural koyucu/düzenleyici devlet olarak ekonomik ve toplumsal yaşamı belirleyen kararlara dıştan ve üstten müdahaleleri içerir.

Türkiye’de 1980’lerden itibaren iktisat ve maliye politikalarını yönlendirenlere egemen olan düşünce, Türkiye’de devletin fazlaca ağırlıklı bir yerinin bulunduğu; kamunun ekonomik faaliyetlerinin, 1980 öncesinde genişleme eğiliminde olduğu ve bunun mutlaka tersine çevrilmesi gerektiği idi. Kamunun ekonomideki yerinin küçültülmesi amacıyla kamu gelir ve giderlerinin mutlak ve göreceli büyüklüğü ve bileşiminde değişimler yapılmaya çalışıldı. Bu amaçla bütçenin GSMH oranı düşürülmek istendi. ABD ve İngiltere’de belirli bir uygulama alanı bulmasının da etkisiyle vergiler olabildiğince sermaye kazançlarının dışına kaydırıldı.

Tablo-1’de konsolide bütçe harcama kalemlerinin GSMH oranları görülmektedir. Bu tablonun en üst ve en alt satırlarının birlikte incelenmesi şu gelişmeyi açıkça ortaya koymaktadır. Konsolide bütçenin GSMH içindeki oranı dönem boyunca % 20.3’ten, %37’e yükselmiştir. Fakat faiz dışı konsolide bütçe hacmi %19.7’den %18.1’e gerilemiştir. Görüldüğü gibi, faiz ödemelerinin büyümesi, bütçe ve kamu kesimi içinde diğer harcama kalemlerini sıkıştıran ciddi bir sıkıntı kaynağını oluşturmaktadır. Başka bir açıdan bakıldığında, dönem boyunca yaklaşık %50 oranında büyüyen konsolide bütçe, bir hizmet bütçesi olmaktan çıkmış, ana işlevi faiz ödeme bütçesine dönüşmüştür.

Tablo 1:Konsolide Bütçe Harcama Kalemlerinin GSMH Oranları (%)

	1980	1982	1984	1986	1988	1990	1992	1994	1996	1998	*2000
Harcama Toplamı	20.3	15.1	17.1	15.9	16.3	16.9	20.1	23.1	26	30.1	37.46
Cari Harcamalar	9.1	6.8	6.7	5.9	6.1	8.9	11.3	9.5	8.6	9.8	11.1
Personel	6.4	4.2	4.0	3.6	4.2	7.2	9.5	7.6	6.5	7.1	8.2
Diğer Cari	2.9	2.6	2.7	2.3	1.8	1.7	1.8	1.9	2.1	2.7	2.9
Yatırım	3.5	3.1	3.1	3.2	2.1	1.7	1.7	1.3	1.6	2.0	2.0
Transfer	7.5	5.2	7.2	6.8	8.1	6.3	7.1	12.3	16.1	18.2	24
Faiz Ödemeleri	0.6	0.8	2.0	2.6	3.8	3.5	3.6	7.7	10.0	12.0	16.4
İç Faiz Ödemeleri	0.4	0.3	0.8	1.3	2.4	2.4	2.8	6.1	8.9	10.9	15.1
Dış Faiz ödemeleri	0.2	0.5	1.2	1.3	1.4	1.1	0.8	1.7	1.1	1.2	1.3
KİT'lere Transfer	3.8	2.1	1.3	0.2	0.8	0.3	0.7	0.5	0.3	0.3	0.7
Vergi İadeleri	0.1	0.0	1.7	2.2	1.6	0.9	0.9	0.8	0.7	0.6	
Sosyal Güvenlik	0.8	0.6	0.6	0.6	0.6	0.3	0.4	1.0	2.2	2.8	-
Diğer Transferler	2.1	1.6	1.7	1.2	1.2	1.2	1.4	2.3	2.9	2.5	1.08
Faiz Dışı Kons. Bütçe	19.7	14.3	15.1	13.3	12.5	13.4	16.5	15.4	16.3	18.1	-

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 1980-1999 Hazine İstatistikleri, 2000 yılı için <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge/tablo.32xls>

Konsolide bütçenin harcama bölümü, toplam kamu harcamalarında milli gelir artışına oranla bir yükselişin olduğu gözlenmektedir. Fakat 1981-1989 döneminde kamu

harcamalarının GSMH'ya oranı sürekli düşme eğilimi göstermiştir. Bu eğilimi devleti ekonomik olarak küçültmek tercihi ve bu doğrultuda uygulanan politikalarının bir sonucu olarak değerlendirebiliriz. Konsolide bütçe harcamaları/GSMH oranının düşmesinin bir nedeni de fon politikasıdır. 1984'den sonra bütçe dışı fon sayısının artması ve fonlar aracılığı ile kullanılan kaynak hacminin büyümesi konsolide bütçe harcamalarını nispi olarak bir miktar aşağıya çekmiştir (Şahin, 1997:361). Ancak 1989'dan sonra konsolide bütçe içindeki faiz ödemeleri kalemi, GSMH'ya oranla, dönem başında %0.6'dan, dönem sonunda %16.4'ye yükselerek, bir yandan bütçe hacmini büyütürken, diğer yandan da reel harcama kalemlerinin azalmasına neden olmuştur.

Konsolide bütçe harcamalarının alt kalemler itibarıyla gelişimi GSMH ile ilişkilendirilmek suretiyle, kendi toplamları içinde görece olarak değil de, reel anlamdaki gelişimleri izlenebilir. Yatırım harcamaları/GSMH oranı dönem boyunca %3.5'ten %2'ye düşerken, cari harcamalar/GSMH oranı 1990 yılına kadar önce bir azalış, sonrada artış göstermiştir. Cari harcamalar/GSMH oranı 1989 yılından itibaren kamu işçi ücretleri politikaları nedeniyle sürekli yükselmiştir. Dönem boyunca payını hızla arttıran kalem ise transfer harcamaları olmuştur. 1980 sonrasında transfer harcamalarının toplam kamu harcamaları içerisindeki payının giderek yükselmesinde artan iç ve dış borçlar, dolayısıyla yapılan faiz ödemeleri önemli etken olmuştur.

Sonuç olarak konsolide bütçe harcamalarının, incelenen dönemde, cari ve transfer harcama ağırlıklı bir konuma geldiği, buna karşılık yatırım harcamalarının görece öneminin azaldığı görülmektedir. Denilebilir ki salt bütçe kaynaklı kamu yatırımları yönüyle devletin küçültülmesi doğrultusunda bir değişim gerçekleşmiştir.

Tablo 2'de konsolide bütçe gelirlerinin GSMH içindeki payları görülmektedir. Tablonun ilk incelenmesinde şu nokta açıkça ortaya çıkmaktadır ki, dönem başında %17.2 olan toplam bütçe gelirlerinin GSMH'ya oranı 1984 yılında 12.7'ye kadar gerilemiş, ancak 1980'lerin sonuna doğru çok hafif bir tempo ile yükselmeye başlamıştır. 1990 yılında 13.9 yükselen oran 1980 düzeyini ancak 1994 yılından itibaren yakalayabilmiştir.

Tablo 2:Konsolide Bütçe Gelirlerinin GSMH Oranı (%)

	1980	1982	1984	1986	1988	1990	1992	1994	1996	1998	*2000
Konsolide Bütçe Gelirleri	17.2	13.6	12.7	13.2	13.2	13.9	15.8	19.2	18.0	22.0	27.1
Vergi Gelirleri	14.1	12.3	10.7	11.7	11.0	11.4	12.8	15.1	14.9	18.1	21.3
Dolaysız	8.8	7.8	6.2	6.0	5.9	5.9	6.5	7.3	5.9	8.0	8.7
Dolaylı	5.3	14.5	4.5	5.7	5.1	5.5	6.3	7.8	9.0	10.1	12.6
Vergi Dışı Gelirler	2.6	1.1	1.3	1.1	0.9	1.1	0.7	1.2	1.1	1.4	2.8
Katma Bütçe Gelirleri	0.2	0.2	0.3	0.2	0.2	0.2	0.1	0.1	0.2	0.1	0.4

Kaynak:Hazine Müsteşarlığı, 1980-1999 Hazine İstatistikleri, 2000 Yılı Rakamı
İçin <http://www.hazine.gov.tr/stat-e-gosterge/tablo8.xls>

Bu gelişmelerin ilk nedeni gönüllü tasarrufların teşviki stratejisi doğrultusunda sermaye gelirleri üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesidir. Neo-liberal iktisat diye bilinen ve 1980'lerin başlarında ABD ve İngiltere'de uygulanan anlayışına göre, devletin vergiler, harçlar yoluyla milli gelirin bir kısmına el koyması özel kesimin yatırım, tasarruf şevkini kırıyordu. Üstelik devlet topladığı bu vergileri etkin kullanamıyordu. Oysa bu kaynak vergi olarak alınmayıp özel kesime bırakılsa, en etkin ve verimli kaynak kullanımı gerçekleşerek ekonominin geneline daha çok fayda sağlanabilirdi. Yine bu yaklaşıma göre, tasarruf ve yatırım geleneği devletten daha gelişkin olan özel kesimin vergileri azaltılmalıydı. "Gönüllü Tasarruf Politikası" diye adlandırılan bu yaklaşım Türkiye'de 1983 itibaren uygulanmaya başlamıştı. Bunu uygulamaya koyanlar, sermaye sahiplerinin tasarruf ve yatırım eğiliminin yüksek olduğunu ve bu kesim üzerindeki vergi yükünün azaltılması ile birlikte, alınmayan vergiler otomatikman yatırımlara yönelecekti. Azaltılacak kamu yatırımlarının boşluğu özel kesimce doldurularak ekonomide devletin yeri de daraltılacaktı (Sönmez, 1992:92).

Vergilendirilmeyen alanların vergi kapsamına alınmaması, bütçe dışı fonlarda daha fazla kaynak toplanması, yerel yönetimlere daha fazla kaynak tahsis edilmesi; bir kısım vergilerin doğrudan yerel yönetimler tarafından toplanması bu gelişmenin diğer nedenleri arasında sayılabilir.

1980'de konsolide bütçe toplam vergilerinin yaklaşık %62.8'i dolaysız vergilerden %37.2'si de dolaylı vergilerden oluşmuştur. KDV'nin yürürlüğe konulması ve uygulamanın başarılı olması sonucu dolaylı vergilerin toplam vergi gelirlerine oranı

1985'ten itibaren 10 puanlık bir artış göstermiştir. Vergi gelirleri birleşimindeki bu değişimde dolaysız vergilerle ilgili alınan bir dizi politika tedbirlerinin etkilerini unutmamak gerekir. Sermaye gelirleri üzerindeki vergi yükünü hafifletme stratejisi doğrultusunda, 1984'ten itibaren kurumlar vergisi oranları düşürülmüş, sermaye gelirleri üzerinden kesilen stopajlar indirilmiştir. Tasarruf eğiliminin yüksek olduğu sermaye geliri elde edenlerin vergi yükleri düşürülerek, özel tasarruflar ve yatırımlar teşvik edilmek istenmiştir. Gelir vergisinde marjinal oranlar 5'er puan düşürülmüştür. Fonların önemi 1985'den itibaren arttırılmıştır. Bu uygulamalar vergi gelirleri birleşimini ciddi biçimde etkilenmiştir.

Türkiye'de konsolide bütçe gelir ve giderleri zaman içinde incelendiğinde bütçenin sürekli bir biçimde açık verdiği görülmektedir (tablo:3).

Temel bütçe göstergelerine baktığımızda özellikle 1984 yılından itibaren kamu açıkları önemli artışlar göstermiştir. Konsolide bütçe açıkları bir yandan kamu gelirleri potansiyelinin düşüklüğü ve yeterince değerlendirilememesi; diğer yandan kamu harcamalarının önlenemez yükselişi nedeniyle giderek ağırlığını arttıran bir sorun durumuna gelmiştir. 1980 sonrası hükümetlerin gelir üzerinden alınan vergileri hafifleterek, toplam vergi yükünü dolaylı vergilere kaydırma amacı toplam vergi gelirleri geriletmiştir (Önder, 1998:231) diğer yandan gelirler azalırken, hükümetler enflasyonist olmayan yöntemlerle kamu kesimi ne kadar daha fazla harcanabilir kaynak elde edebiliyorsa, harcamalar da o ölçüde artmıştır. Ülkenin sık sık içine girdiği seçim ortamları, hükümetleri daha fazla harcama yapmaya yöneltirken, kamu gelirlerinin aynı ölçüde artmadığı ve açıkların giderek büyüdüğü görülmüştür. Kamu harcamalarının enflasyonist bir şekilde finanse edilmesi enflasyonun hızını arttırırken, yüksek enflasyon da kamu harcamalarındaki artış hızını arttırmış ve daha büyük kamu açıklarına sebep olmuştur. Kamu açıkları ve enflasyon birbirlerine yardımcı olarak kamu açıklarını ekonominin ön sırada yer alan bir meselesi haline getirmiştir (Tuna, 1999:316).

Tablo 3: Türkiye'de Kamu Gelir_Gider Dengesi

	1980	1982	1984	1986	1988	1990	1992	1994	1996	1998	*2000
T. Gelirler	912	1445	2805	7154	17587	55239	174224	745116	2702034	11887552	33756400
T. Harcamalar	1079	1602	3784	8561	21447	68527	221658	897296	3940162	15585376	46602600

Bütçe Dengesi	-167	-157	-979	-1407	-3860	-13288	-47434	-152180	-1238128	-3697824	-12846200
Faiz Ödemeleri	31	87	441	1331	4978	13966	40298	298285	1497401	6176595	20439900
Faiz Dışı Denge	-136	-70	-538	-76	1118	678	-7136	146105	259273	2478771	7593700
Gelirlerin Giderleri											
Karşılama Oranı	0.85	0.90	0.74	0.84	0.82	0.81	0.79	0.83	0.63	0.76	0.72

Kaynak:Hazine Müsteşarlığı, 1980-1999 Hazine İstatistikleri, 2000 Yılı Rakamları İçin <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge/tablo8.xls>

Devlet bu kamu açıklarını kapatabilmek için temelde üç kaynağa başvurma imkanına sahipti; Merkez Bankasından Kısa vadeli avans kullanımı, dış borçlanma ve iç borçlanma. Bu olanaklardan ilki, enflasyonist baskıları şiddetlendireceği endişesinden hareketle Hazine ve Merkez Bankası arasındaki, para programı protokolleriyle sınırlanmış,¹ dış borçlanma ise dünya finans merkezlerinin konjonktürel kısıtları ve ulusal mali piyasaların genelde istikrarsız ve kırılgan görünümü nedeniyle anlamlı bir kaynak oluşturamamıştır (Yeldan, 2001:88).

Bu kısıtlamalar altında hükümetler iç borçlanmaya yönelmiştir. İç borçlanmaya giderek daha fazla ağırlık verilmesine paralel olarak, iç borç stokunda artmıştır. 1992 yılında 194 trilyon TL olan stok sürekli artarak 2000 yılı itibarıyla 36,421 Trilyon TL olmuştur. İç Borç stoku/ GSMH oranı ise 1992’de %17.6 iken 2000 yılında %24.8 olmuştur.

Burada ilginç olan nokta, 1992’de bono stoku tahvil stokunun yarısı iken, 1998’de bono stokunun tahvil stokunu geçmesidir. Bu durum iç borcun vadesinin kısalmasını açıkça göstermektedir. Burada bütçe açıklarının yanında dikkat çekici husus, faiz ödemelerindeki artıştır. Faiz ödemeleri de 1984 yılından itibaren hızla artmaya başlamıştır.

Tüm bu gelişmeler sonucunda ekonomide şu olumsuzluklar ortaya çıkmıştır:

-Harcamaları gerilemeyen, fakat vergi gelirleri azalan devlet açıklar vererek borçlanmaya başladı. Böylece başlayan kamu açıkları içte faiz haddini yükseltirken, üretici sermayenin finans sermayesi lehine alan kaybetmesine neden oldu. Yüksek faiz

¹ T.C. Merkez Bankası Kanununa Göre Hazine, Merkez Bankası’ndan, bütçenin belirli bir oranına kadar avans çekme yetkisine sahiptir. Bu oran 1994 Nisan Öncesi %15 idi, ancak 1994 tarihinde yapılan yasa değişikliği ile bu oran 1998 yılından itibaren %3’e düşürülmüştür.

yatırımlar üzerinde olumsuz etki yaptı ve sermayenin üretim alanından kaçmasına neden oldu (Önder, 1998:230).

-Faiz haddi artışı vergi gelirleri artış hızının üzerine çıktığında sarmal etki çalışmaya başladı. Bunun sonucunda borç stoku giderek yükseldi. Borcun ana bölümü yeni borçlanma ile finanse edilirken, faizler de borçlanma yolu ile ödenmeye başladı. Böylece borç stoku hızla yükseldi, buna bağlı olarak da faiz yükü artarak bugünkü olağanüstü boyuta ulaştı (a.g.m.:230)

-Konsolide bütçe gelir ve gider kalemlerinin farklı gelişme hızlarına bağlı olarak oluşan bütçe açıkları, kamu açıkları içinde giderek ağırlıklı bir konuma gelirken, sadece iç borçların değil, aynı zamana da dış borçlarında büyümesinde büyük bir rol oynadı. Ekonominin işleyiş dinamiği içinde dış borçların bir ayağını dış ticaret açıkları, öbür ayağını ise kamu açıklarının finansmanı oluşturdu (a.g.m., 330).

-1993 yılından sonra kamu kesimi net dış borçlanma olanaklarını yitirmiş ve giderek artan ölçüde iç borçlanma senetlerinin (devlet tahvili, hazine bonusu) yarattığı finansman olanaklarına yönelmiştir. İçte faiz hadlerinin çok yüksek olması dolayısıyla finansal kurumlar dışarıdan borç alıp bu kaynakları kamu kağıtlarına yatırmaya başladılar. Böylece Türk bankacılık sisteminin genel işlevi, doğrudan dışarıdan borçlanma kabiliyetini kaybetmiş bulunan kamu kesimine aracılık yaparak, kamu sektörü borçlanma gereğini finanse etmek olmuştur.

Burada bankalar, kısa vadeli dış finansmanı yurtiçinde kamu iç borçlanma senetlerinde değerlendirerek reel kazançlar elde etmeye yönelmişlerdir. Böylece bankacılık sistemi doğrudan doğruya rantiyer tipi spekülatif finansman biçimlerine yönelirken, reel sektöre kaynak sağlama işlevini de ikinci plana itmiştir. Bununla birlikte devlet yüksek faizli, vergiden muaf vergisiz borçlanma senetleriyle, ekonomideki tasarrufların her yıl kamu kesimine akmasını sağlamıştır. Buna paralel olarak, devletin rekabet gücüne karşı zayıf kalan özel sektörün talep ettiği fonların maliyeti yükselmiş ve miktarı da azalmıştır. Çünkü bankacılık sektörü, mevduat kaynaklarını, yüksek getiri sağlayan ve de özel kesime açacağı kredilere göre avantajlı olan borçlanma senetlerine plase etmeyi tercih

etti. Bu durum bankaları iç borç araçlarının en büyük alıcısı durumuna getirerek asli fonksiyonlarından uzaklaştırmış, buda mali sektörün yapısını ve işleyişini olumsuz olarak etkiledi (Yeldan, 2001:144, Tuna, 1999:319).

Türkiye'nin dışa açık büyüme sürecine girdiği yıllarda dünyada sermayenin mülkiyeti açısından çok büyük iki değişim olgusu yaşandı. Bunlardan birincisi özelleştirme olarak adlandırılan, mülkiyeti devlete ait olan ekonomik kuruluşların özel kesime aktarılmasıydı. Diğer mülkiyet değişimi ise çok daha sarsıcıydı; özelleştirmeden de öte, siyasal ve toplumsal boyutlarıyla anlam kazanıyordu; buda SSCB ve Doğu Avrupa'da üretim araçlarında kamu mülkiyetini esas alan düzenin çöküşüydü. Bu gelişmelerle beraber özelleştirmenin evrensel boyutta gündeme gelmesi dünyada neo-liberal iktisat politikalarının yükselmesi ve küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla oldu.

Özelleştirme, devletin ekonomik yaşama karışmasını en aza indirmeyi amaçlayan neo-liberal düşüncenin düşüncel temellerine tam uygun düşüyordu. Özelleştirme, dünya ekonomisinde son 20 yıl içinde en önemli konulardan bir haline gelmiştir. 1970'li yıllarda Şili'de başlayan özelleştirme hareketi, 1979 yılında İngiltere'de Thatcher hükümetinin iktidara gelmesiyle, hız kazanmıştır. Daha sonra sanayileşmiş ülkelerden İtalya, Fransa, İspanya ve Japonya'da önemli özelleştirmelere gidilmiş, 1990'dan sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle Çekoslovakya, Polonya ve birleşmeden önceki Doğu Almanya'da önemli özelleştirme programları yürürlüğe konmuştur.

Özelleştirme kamuya ait mal varlığının, yada para ile ölçülebilen kamu kaynaklarının özel mülkiyete aktarılması anlamına gelir. Bir başka anlatımla, özelleştirme kamulaştırma ve millileştirmenin karşıtıdır. Özelleştirme dar anlamda bir kamu girişiminin mülkiyetinin özel gerçek ve tüzel kişilere satılmasıdır (Kepenek ve Yentürk, 2000:264). Geniş kapsamda özelleştirmede, devletin genel ekonomi içindeki ekonomik faaliyetlerinin en aza indirilmesi veya tamamen ortadan kaldırılması söz konusudur. Çeşitli düzenlemelerle daha önce piyasalara girişler engellenerek oluşturulan devlet tekelleri kaldırılması (özelleştirmenin gerçekleştirilmesi)ile, yapısal uyum programının temel hedeflerinden biri olan ekonomide “kurumsal serbestleşme” (deregülasyon) sağlanmış oluyordu.

Neo-liberal iktisatçıların özelleştirmeden beklentileri şöyle sıralanabilir;

Özelleştirme serbest piyasa ekonomisini güçlendirecektir. KİT'ler fiyat ve kalite yönünden piyasa taleplerine duyarlı değildir ve çoğu tekelci yapıdadır. O nedenle fiyat ve kalite yönünden kendilerini zorlamazlar, ne kadar zarar ederlerse etsinler iflas etmezler. Özelleştirme buna son verecek, özelleştirilen alanları rekabet sokarak fiyat ve kalitede iyileştirmeler yaratacaktır (Sönmez, 1992:110). Aynı bağlamda ekonomide verimlilikte yükselecektir. Kamu işletmeleri etkin değildir ve öyle kalmaya mahkumdur. Özelleştirme, ekonomik sistemi etkinlik ve verimlilik artışı bakımından rasyonalize edecektir (Oyan, 1998:157).

Neo-liberal iktisatçıların özelleştirmede çok önem verdikleri asıl amaç kaynakların etkin kullanımının sağlanmasıdır. Ekonomide etkin kaynak tahsisinin ancak piyasa güçleri aracılığıyla sağlanabilecektir (a.g.e., 158). Bu yaklaşıma göre mülkiyet yansız olamaz; yalnızca özel mülkiyet varsa, kaynaklar etkin kullanılır. Kamu mülkiyetinde etkin, hızlı ve verimli karar süreçleri işletilemez. Çünkü kamu mülkünün sahibi somut bir biçimde belli değildir.

Bir diğer beklenti, kamu tekellerinin kırılmasıyla ekonomi daha fazla rekabete açık hale gelecektir.

Özelleştirmenin devletin mali yükünü azaltması neo-liberallerin bir diğer beklentisidir. KİT'lerin finansman ihtiyacı, hazine yardımları, görev zararları ve borçlanmalar gibi yöntemlerle karşılanmakta, bunlar da para arzının artışını ve bu yolla enflasyonun yükselişini hızlandırmaktadır. KİT'lerin sürekli ve yüksek zam yoluna başvurmaları, bunların ürün ve hizmetlerini kullanan özel sektörün maliyetlerine yansıdığından bu kez maliyet enflasyonuna yol açmaktadır. O nedenle, KİT'lerin özelleştirilmesi, devlet hazinesi üzerindeki tüm mali yükleri azaltacaktır (Sönmez, 1992:111). Aslında bütün dünya ülkelerinde özelleştirme ile yapılmak istenen, ekonomide özel sektör ağırlıklı ve liberal piyasa ekonomisinin düzgün bir şekilde işlediği bir yeniden yapılanmayı sağlamaktır.

Neo-liberallere tekelci yapılarıyla dış rekabeti engelleyen KİT'lerin tasfiye edilmesi yabancı sermaye girişinin artmasına ve doğrudan doğruya KİT'lere talip yabancı sermayenin ülkeye çekilmesini sağlayacaktır. Böylece ulusal ekonominin dışa açılması ve dünya ekonomisine entegrasyonu sağlanacaktır (Oyan, 1998:158).

Ülkemizde özelleştirme uygulamasına 1980'li yılların ortalarında geçilmiştir. Uygulamaya geçilmeden de bu konunun nasıl yürütüleceğine ilişkin olarak bir dizi hazırlık çalışması yaptırılmıştır. Bunların en önemlisi ve daha sonraki gelişmeleri belirleyici olanı Morgan Guaranty Bank'a hazırlatılan "Özelleştirme Ana Planı" dır. Uygulamada bu plana bağlı kalarak hareket edilmiştir.

Türkiye'de özelleştirme çalışmaları, 1984 yılında kamuya ait yarım kalmış tesislerin tamamlanması veya yerine yeni bir tesis kurulması amacı ile özel sektöre devri uygulamaları ile başlatılmıştır.

1986 yılından itibaren hız kazanan ve tamamı kamuya ait veya kamu iştiraki olan kuruluşlardaki kamu paylarının özelleştirme kapsamına alınması yoluyla yürütülen program çerçevesinde, Ocak-2000 itibarıyla 4.631 milyar dolarlık bir satış gerçekleştirilmiştir. Bu satışların, yaklaşık %44'ü blok satış; %15.6'sı uluslararası arz, %14.6'sını halka arz, % 11.4'ü İMKB'ya satış kalan %13.7'side Tesis/Varlık satışı biçiminde olmuştur.

Tablo 4:1986-2000 Dönemi Gerçekleştirilen Özelleştirmeler (Milyon, Dolar)

	1986-1998	1999	2000	Toplam	%
Blok Satış	2,031.7	0.0	0.0	2,031.7	43.9
Tesis/Varlık Satışı	589.7	18.3	25.8	633.8	13.7
Halka Arz	673.9	0.0	0.0	673.9	14.6
Uluslararası Kurumsal Arz	721.9	0.0	0.0	721.9	15.6
İMKB'de Satış	526.6	0.0	0.0	526.6	11.4
Yarım Kalmış Tesis Satışı	3.8	0.5	0.0	4.4	0.1
Bedelli Devirler	33.9	0.4	0.9	38.9	0.8
Toplam	4,581.6	22.9	26.8	4,631.3	100

Kaynak:ÖİB Türkiye'de Özelleştirme Bülteni, Şubat 2000

Aynı dönemde özelleştirme uygulamaları çerçevesinde 5.773 milyar dolar tutarında harcama yapılmıştır. Uygulamalar sonucunda yapılan harcamalar dört ana başlık altında toplanmaktadır.

Bunlardan ilki özelleştirme kapsamındaki kuruluşlara yapılan ödemelerdir. Ocak-2000 itibarıyla 3.36 milyar dolar düzeyinde ve toplam kullanımların %58.2'sini kapsayan bu harcamalar, kuruluşlara yapılan sermaye iştirakleri, verilen krediler, çalışanlara yönelik iş kaybı tazminatları ve emeklilik primi ödemeleri gibi kullanımlardan oluşmaktadır

İkinci büyük harcama kalemi ise, aynı tarih itibarıyla 1,6 milyar düzeyinde ve toplam kullanımların %27.6 kapsayan ve hazine bünyesinde bulunan Kamu Ortaklığı Fonuna yapılan aktarmalardan oluşturmaktadır.

%85 düzeyinde olan bu kullanım alanlarının dışında yine bu kapsamda değerlendirilebilecek üçüncü harcama kalemi ise, özelleştirme uygulamaları için çıkarılan bono ve tahvil ödemeleri gibi harcamalar oluşturmaktadır. Bu harcamaların toplamı da 600 milyon dolar olup, toplam kullanımların %10.4'ünü kapsamaktadır

Tablo 5:Özelleştirme İçin Harcamalar (Cari, Milyon Dolar)

	1986-96	1997	1998	Toplam	%
İlgili Kuruluşlara Aktarmalar	2,586.6	241.0	534.9	3,360.5	58.2
Sermaye İştiraki	1,952.6	88.0	350.2	2,388.8	
Kredi Olarak Verilen Borç	247.7	134.5	151.4	533.6	
Sosyal Yardım Zammı Ödemeleri	30.3	9.6	5.8	45.7	
Özelleştirmeye Bağlı İş Kaybı Tazminatı	10.2	2.3	8.9	21.4	
Özelleştirme Sonrası Tazminat vd. Personel Ödemeleri	38.4	1.1	11.9	51.5	
Yüzde 30 Erken Emeklilik Prim Ödemeleri	8.0	1.0	1.5	10.5	
Özelleştirme Tahsilatından İlgili Kuruluşlara Ödemeler	299.4	4.5	5.2	309.1	
Tanıtım/Danışmanlık Harcamaları	205.2	4.4	9.7	219.4	3.8
Denetim, Danışmanlık Giderleri	38.0	3.8	4.9	46.7	
İhale İlan Giderleri	26.3	0.5	4.7	31.5	
Reklam ve Tanıtım Giderleri	6.7	0.09	0.1	6.9	
İMBK Hisse Senedi Alımı Giderleri	134.2			134.2	
Borç Ödemeleri	71.7	62.3	466.0	600.0	10.4
Özelleştirme Bonusu Anapara	21.7		291.6	313.3	
Özelleştirme Bonusu Faiz	6.0		124.2	130.2	
Diğer Borç	44.0	62.3	50.3	156.6	
Diğer Harcamalar	1,156.4	260.0	174.9	1,591.3	27.6
Genel Yönetim Giderleri İçin İdare Bütçesine Aktarım	6.0	4.7	19.6	30.3	
Hazine'ye Aktarma	1,120.4	255.0	150.4	1,525.8	
Diğer Kullanımlar	30.0	0.3	4.9	35.2	
Genel Toplam	4,019.9	567.7	1,185.5	5,773.1	100.0
Harcamaların Özelleştirme Tahsilatına Oranı(%)	143.9	235.6	221.6	140.8	

Kaynak:ÖİB, Türkiye'de Özelleştirme Bülteni, Şubat 2000

Toplam özelleştirme harcamaları yaklaşık 5.7 milyar dolar iken toplam satış hasılatı 4.6 milyar dolarda kalmıştır. Bu durumda özelleştirme 1.1 milyar dolar açık vermiştir. Bu sonuç özelleştirmeden beklenen gelirin elde edilmediği göstermektedir.

Bunun yanında hazineye aktarılabilen satış hasılatı toplam hasılatın ancak üçte biri kadardır. Özelleştirme ile hazineye gelir aktarma amacı da gerçekleştirilememiştir. Özelleştirme ile KİT'lerin hazineye yük olmaktan çıkarılacağı söylenmiş, fakat uygulamada birinci özelleştirilecek KİT'ler arasına en kârlı olanları alınmıştır. Bu durum, hazineye yük olanların elden çıkarılarak hazinenin rahatlatılması değil, tersine hazineye gelir sağlayanların elden çıkarılması ile hazinenin zarara uğratılmasına neden olmuştur.

Özelleştirme sonuçları ile ilgili bir başka ilgi çekici nokta satışların büyük çoğunluğunun “blok satış” yöntemi ile yapılmış olmasıdır. Özelleştirme işlemleri dolar değerinden hesaplandığında, satışların %43.9'u blok satış yolu ile gerçekleştirilmiştir. Yine “halka arz+blok satış” yöntemi ile yapılan özelleştirmelerin de %82'si blok satıştır. Bu rakamlar özelleştirme ile kamu mülkiyetini halka yayma amacının gerçekleştirilemediğini göstermektedir.

Yapılan bu özelleştirmeler sonucu çekilen yabancı sermayenin tutarı ise yaklaşık 1 milyar dolar civarındadır. Oysa son beş yılda Orta ve Doğu Avrupa ülkelerince gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları sonucu yaklaşık 14 milyar dolar tutarındaki yabancı sermaye bu ülkelere akmıştır. Bu iki rakam karşılaştırıldığında ülkemizin özelleştirme ile yabancı sermaye çekme konusunda da başarısız olduğu görülmektedir. . Bu durumun mevzuattan kaynaklanan sınırlandırmalardan, siyasilerin özelleştirme konusundaki içtenlik düzeylerine, hatta Özelleştirme İdaresi'nin gelinen aşamadaki yapı ve işleyişine kadar bir dizi sebepten kaynaklandığı ileri sürülebilir (Asomedy, 1999: 39). Ülkemizde, 1984 yılından itibaren geçen 16 yıllık süre içinde yapılan özelleştirmelere bakıldığında ülkemiz başarılı bir görünüm ortaya koyamamıştır.

3.5.Dış Ticaret Gelişmeleri

1980’li yıllar, Türkiye ekonomisinin daha çok dışa açıldığı, dünya pazarlarına daha çok mal satıp bu pazarlardan daha fazla mal aldığı, dolayısıyla dış ticaretin daha hızlı arttığı bir dönemdi. Dünya ekonomisiyle bütünleşmenin artması anlamına gelen bu süreç, 1980’li yılları, önceki yıllardan farklılaştıran en önemli gelişmelerden biridir.

1980’de 2.910 milyar dolar olan Türkiye’nin ihracatı 2000 yılının sonunda 27.485 milyar dolara çıktı. 1980-1989 dönemi ihracatın hızla arttığı bir dönem olmuştur. Dönemin başında 2.9 milyar dolar civarında olan ihracat, 1989’da 11.6 milyar dolara erişmiştir. Bu, on yıl içinde %300 üstünde bir gelişme demektir. 1980-1989 döneminde ihracat yılda ortalama %38 oranında yükseldi.

Bu dönemde ihracatın artmasında en önemli etken uygulanan mali teşviklerdir. İhracatı arttırmak amacıyla ihracat fiyatları çok düşük tutulmaya çalışılmış ve bu amacı gerçekleştirmek için sürekli devalüasyonlar yapılmıştır. 1980-1989 yılları arasında TL’nin dolar karşısındaki değer kaybı 24 katı aşmıştır. Bu dönemde ihracattaki büyümeyi uyarayan etkenlerden birisi ulusal paranın değerindeki büyük boyutlu erozyon olmuştur. İhracatın arttırılmasında düşük değerlendirilmiş döviz kuru ile birlikte ihracatta vergi iadesi, kredi kolaylıkları, elverişli döviz tahsisi ve vergi bağışıklıkları gibi mali teşviklerden de yararlanılmıştır (Şahin, 1997:285).

**Tablo 6:Dış Ticaretin Gelişimi, İhracat Ve İthalatın GSMH İçindeki Payı
(1980-2000) (Milyon Dolar)**

Yıllar	Ihracat	İthalat	Hacim Denge	GSMH	İhr/GSMH	İth/GSMH	Hac/GSMH	
1980	2910	7909	10819	-4999	68391	0,04	0,12	0,16
1981	4702	8933	13635	-4231	71504	0,07	0,12	0,19
1982	5746	8843	14589	-3097	64209	0,09	0,14	0,23
1983	5728	9235	14963	-3507	60492	0,09	0,15	0,25
1984	7134	10757	17891	-3623	59098	0,12	0,18	0,30
1985	7958	11343	19301	-3385	66891	0,12	0,17	0,29
1986	7457	11105	18561	-3648	75173	0,10	0,15	0,25
1987	10190	14158	24348	-3968	85979	0,12	0,16	0,28
1988	11662	14335	25997	-2673	90460	0,13	0,16	0,29
1989	11625	15792	27417	-4167	107544	0,11	0,15	0,25
1990	12959	22302	35261	-9343	150758	0,09	0,15	0,23
1991	13593	21047	34640	-7454	150168	0,09	0,14	0,23
1992	14715	22871	37586	-8156	158122	0,09	0,14	0,24
1993	15345	29428	44773	-14083	178715	0,09	0,16	0,25
1994	18106	23270	41376	-5164	132302	0,14	0,18	0,31
1995	21637	35709	57346	-14072	170081	0,13	0,21	0,34
1996	23224	43627	66851	-20402	183601	0,13	0,24	0,36
1997	26261	48559	74820	-22298	192383	0,14	0,25	0,39

1998	26974	45921	72895	-18947	206559	0,13	0,22	0,35
1999	26587	40687	67274	-14100	185249	0,14	0,22	0,36
2000	27485	54150	81635	-26664	201188	0,14	0,27	0,41

Kaynak: <http://www.dtm.tr/gov.tr>

1980’li yılların başında ihracattaki gelişmede olumlu dış konjonktüründe etkisi olmuştur. Petrol fiyatlarındaki yükselişin Orta doğu ülkelerinin satın alma gücünü artırması ve İran Irak savaşı Türkiye’nin ihraç mallarına talebi artırmıştır.

Nihayet 1980’li yılların ilk yarısında ihracatın artışında iç talebin önemli ölçüde daraltılması da hiç kuşkusuz etkili olmuştur.

Türk ekonomisinin ihracatındaki bu değişiklik sanayi kesiminin eksik kapasitelerini de faaliyete geçirmesinin sonucudur. 1980 öncesi, yüksek koruma nedeniyle standart tutturamayan ve bu nedenle dünya pazarlarına açılmayan aşırı korunmuş sanayi sektörü, 24 Ocak istikrar tedbirleriyle rekabete açılmıştır ve sonuçta sanayi kesimi, ülkemiz koşullarında tam kapasite sınırı sayılabilecek olan %80’ler düzeyinde kapasite kullanımı gerçekleştirmiştir (Toprak, 1996:34).

1988 yılından sonra ihracat artışını durakladığı görülmektedir. 1988-1995 döneminde ihracattaki toplam artış %85.8 gerçekleşmiş ve yıllık ortalama artış %12.3’den ibaret kalmıştır. Bu durum daha önceki dönemde ihracatın artışı yönünde kullanılan değişkenlerin ortadan kalkması ile tersine dönmüştür (Sönmez, 1998:491).

-TL yapay olarak değerlendirilmiştir. Bir başka deyişle doların fiyatındaki artış enflasyondaki artışın altında kalmıştır. Kısaca düşük döviz kuru uygulamasına geçilmiştir.

-Sabit sermaye yatırımlarında önemli bir artış olmaması nedeniyle, varolan kapasitelerin kullanımında sınıra ulaşılmıştır. İhracatı sürekli olarak yüksek maliyetli mali özendirmelemlerle büyütme imkansız hale gelmişti. Yeni kapasitelerin yaratılmaması, verimliliği olumsuz etkilemiş, dünya piyasalarında da fiyat ve kalite yönünden rekabet edebilecek ürünler bu yüzden üretilememiştir.

-Özellikle 1989'dan itibaren başlayan demokratikleşmeye bağlı olarak, çalışan kesimin talepleri artmış ve sonuçta işçi ücretlerinde önemli artışlar olmuştur. Reel ücretlerdeki artışın yanısıra ticari ve tüketici kredi hacimlerinin genişlemesi iç talebin uyarılmasına yol açmıştır. Sonuçta ekonominin, özellikle de sanayi sektörünün dış piyasalardaki rekabet gücü azalmıştır.

Türkiye ekonomisinde, 1980 yılına gelinceye kadar gerek ihracat ve gerekse ithalatın yapısında önemli sayılabilecek bir gelişme olmamıştır. Planlı dönemin başlangıcı olan 1963 yılında ihracatın %77'si tarım ve %20'si ise sanayi ürünlerinden oluşmakta idi. 1980 yılında bu oranlar %57 ve %36 olarak gerçekleşmiştir. Tarımsal ürünlerin ihracat gelirlerindeki nispi payı, bu tarihten sonra izlenen teşvik politikalarına ve döviz kurlarındaki ayarlamalara paralel gerileyerek 2000 yılında %7.7'e düşmüştür. Buna karşılık sanayi ürünlerinin payı 1980'de %36'dan 2000'de %90'a çıkmıştır. Bunda, sanayi ürünleri ihracatını teşvike yönelik politikalar, döviz kurlarındaki ayarlamalar ve iç talebi kısırarak sanayi üretiminin dış piyasalara yönlendirmeye yönelik önlemler etkili olmuştur. Sanayi ürünleri ihracatındaki gelişme sevindirici olmakla beraber, bu ürünlerin büyük bir kısmı tarım kökenlidir ve basit işlemlerden geçirilerek elde edilmektedir (Karluk, 1999:508).

Tablo 7:İhracatın ve İthalatın Ürün Bileşimi

	İTHALAT-Yüzde			İHRACAT-Yüzde			
	Yatırım	Ara	Tüketim	Tarım	Sanayi	Maden	
1980	20,0	77,9	2,1	1980	57,4	36,0	6,6
1981	24,7	73,3	2,0	1981	47,2	48,7	4,1
1982	26,3	71,6	2,1	1982	37,3	59,7	3,0
1983	25,1	72,3	2,6	1983	32,8	63,9	3,3
1984	24,7	70,9	4,4	1984	24,5	72,1	3,4
1985	22,9	69,1	8,0	1985	21,6	75,3	3,1
1986	31,3	60,1	8,6	1986	25,3	71,4	3,3
1987	27,0	64,8	8,2	1987	18,2	79,1	2,7
1988	27,8	64,4	7,8	1988	20,1	76,7	3,2
1989	24,3	66,8	8,7	1989	18,2	78,2	3,6
1990	26,5	60,4	12,9	1990	18,4	79,0	2,5
1991	28,7	57,5	13,7	1991	20,0	77,8	2,1
1992	29,6	57,4	13,0	1992	15,4	82,8	1,8
1993	32,5	53,5	14,0	1993	15,5	82,9	1,6
1994	29,6	58,4	11,9	1994	13,6	84,9	1,5
1995	29,3	58,3	12,4	1995	10,7	87,4	1,9
1996	23,8	65,9	9,8	1996	10,6	87,2	1,6
1997	22,8	65,6	11	1997	10,2	88,1	1,5
1998	23,2	64,4	11,6	1998	10,0	88,5	1,4

1999	21,5	65,3	12,4	1999	9,0	89,4	1,4
2000	18,5	69,3	11,1	2000	7,7	90,8	1,2

Kaynak:Devlet İstatistik Enstitüsü

İhracat içinde sanayi mallarının oranının artması Türkiye’de sanayileşmenin hız kazanması olarak algılanmamalıdır. 1980’den beri uygulanan ihracat politikalarının imalat sanayini olumlu etkilediğini söylemek mümkün olmakla birlikte, bu politika uygulamalarını ihracata yönelik sanayileşme olarak adlandırmak zordur. İhracat artışları, ithal ikameci sanayileşme dönemlerinde yerli ve yabancı sermaye tarafından iç piyasa için kurulmuş mevcut kapasitelerin, dış piyasalara yönlendirilmesiyle sağlanmıştır (Doğan,1997; 188).

Dışa açılmacı yaklaşımın önemli bir ayağını da ithalatın liberalleştirilmesi, kotalarla gümrüklerle sınırlanan ithalatın önündeki engellerin kaldırılması oluşturdu. İthalattaki liberal rüzgarlar ithalatın son 20 yılda hızla artmasını beraberinde getirdi. 1980’de 7.9 milyar olan ithalat, 2000’de 54 milyar doları geçti.

1980 sonrası ithalatın artışıyla birlikte, bileşimi de değişti. Ara malları ithalatı, 1980 yılında köklü bir artış göstererek yüzde 80’lere yükselmiş yatırım malının ithalatı ise yüzde 20’lere kadar düşmüştür. 1980’lerden sonra önemli bir yerli yatırım malı sanayi kurulmadığı gözönüne alındığında, yatırım malı ithalat payının azalması ve ara malı ithalat payının artması, ithalat artışının yeni teknolojilere ve yeni ürünlere dayalı olmaktan uzak olduğunu göstermektedir. Ancak 1990 yılından itibaren yatırım malı ithalatının payında yeniden bir artış görülmeye başlamıştır. Bunun en temel nedeni kurulu kapasitelere dayalı bir ihracat artışının gerçekleşmemesidir. Çünkü, bir yandan imalat sanayinde büyük atıl kapasiteler kalmamış ve ihracat artışı için yeni kapasitelere gerek duyulmaktadır; diğer yandan da yeni ve kaliteli ürünün dış talebinin arttığı günümüzde, yeni yatırımların ve teknolojilerin ihracatı arttırmadaki önemi giderek anlaşılmaktadır (Kepenek ve Yentürk; 2000:293).

Türkiye’de ithalatın birleşimi uygulanan dışa açık büyüme modelini ve bu modelin ulaştığı aşamayı yansıtmaktadır. Ara malları ve yatırım malları ithalatının toplam ithalat değeri içinde çok büyük bir paya sahip olması ve tüketim malları ithalatının son

yıllardaki genişlemeye rağmen, sınırlı bir yer tutması anlamlıdır. Mevcut sanayi ara ve yatırım malları bakımından ileri derecede ithalata bağımlıdır. Buna karşılık, tüketim mallarının yerli üretiminde ülkemiz belirli bir yere gelmiştir.

Türkiye'nin dış ticaret dengesi incelendiğinde dış açığın 1980'de 5 milyar dolar olduğu ve bu açığın 1988 yılına kadar gerileyerek 2.6 milyar dolar seviyesine indiği görülmektedir. Fakat bu yıldan sonra ithalatta görülen patlama sonucunda dış açık hızla artarak 1993 yılında 14 milyar dolarlık rekor seviyesine ulaşmıştır. Bu gelişmenin nedenleri arasında, TL'nin aşırı değerlenmiş hale gelmesinin ve iç talepteki genişlemenin büyük payı bulunmaktadır (Şahin, 1997:284)

Dış ticaretteki rekor açık, uluslararası sermaye piyasalarında Türkiye'nin kredi notunun düşürülmesi ve iç piyasada dövize olan hücum, ekonomide mali krizin başlamasına neden olmuştur. 5 Nisan kararlarının açıklanması ile kriz tüm sektörleri etkisi altına almıştır. Doların serbest piyasada devalüasyonu, üretimde düşmeler ve fiyatlarda ortaya çıkan artışlar sonucu halkın satın alma gücünün ciddi biçimde daralması ithalat talebinin de daralmasına neden olmuştur. Dolayısı ile dış ticaret bilançosu açığı 1994'te 5.1 milyar dolara düşmüştür (a.g.e, 284-285)

Dış ödemeler dengesindeki iyileşme ancak bir yıl sürmüştür. 1995 yılında erken genel seçimlere gidilmesi, hükümet genişletici bir para ve maliye politikası yani seçim ekonomisi uygulamasına yol açmıştır (Şahinöz, 1998:324). Bunun sonucunda ithalatta yaşanan dış ticaret açığı 17 milyar dolar seviyesine çıkmıştır.

1996 yılı Türkiye ekonomisi için önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu tarihte Avrupa Birliği ile Türkiye arasında gümrük birliği kurulmuştur. Gümrük birliği çerçevesinde gümrük vergilerinde ve toplu konut fonunda yapılan indirimler sonucu koruma oranının düşmesi ile yurtiçi üretim ve talebin canlılığını sürdürmesi 1996 yılında ithalat artışında etkili olmuş ve dış ticaret açığı 20 milyar dolar seviyesini geçmiştir.

1997 yılında Asya krizi arkasından 1998 ortalarında Rusya'da çıkan ekonomik kriz ve dünya ticaretinde meydana gelen olumsuz gelişmeler ülkemizin dış ticaretini olumsuz

etkilemiştir. Bu dönemde dünya üretimi hızı azalırken, ticaret hacminde de daralma ortaya çıkmıştır. Dünyadaki bu gelişmelere paralel olarak dış talepte meydana gelen düşüşün etkisiyle Güneydoğu Asya ülkelerinin devalüasyon yaparak rekabet üstünlüğüne sahip olmaları ve beraberinde ortaya çıkan global kriz 1998 yılında ülkemiz ihracat artışının düşük kalmasına neden olduğu gibi, ithalatımızda da gerileme meydana gelmiştir. Dış ticaret açığı 22.948 milyar dolardan 1998 yılında yüzde 15 düşerek 18.947 milyon dolara gerilemiştir. 2000 yılına gelindiğinde ise cumhuriyet tarihinin en büyük dış açığı verilmiştir (DPT; 2000:12).

Türkiye ekonomisinin ve dış ticaretinin 1980 yılından bu yana, yapılan önemli hatalara ve izlenen yanlış politikalara rağmen, devamlı olarak geliştiği ve yapısal bir değişime uğradığı görülmektedir.

İhracatın GSMH içindeki payı %4 iken, 2000 yılında yüzde 14'e kadar yükselmiştir. İthalatın ise 1980 yılında yüzde 12 olan GSMH içindeki payı 2000 yılında yüzde 27 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye tekstil, giyim, elektrik-elektronik, taşıt ve diğer sanayi dallarında ihracatını hızla geliştirmiş ve bu yapısal değişim sonunda ihracatta tarım ürünlerine bağımlılığı azalmıştır. Bugün ekonomimiz 1980 yılından sonra izlenen liberal politikalarla, zaman zaman yapılan yanlışlara rağmen, dünya ekonomisi ile önemli ölçüde bütünleşebilmiştir.

3.6.Dış Borçlar

Dış finansman veya dış borçlanma 18.yüzyıldan itibaren giderek belirginleşen bir eğilim olmuştur. 19.yüzyılda birçok ülke dış borçlanmaya başvurmuştur. Örneğin Almanya İngiltere'ye borçlanmış, Latin Amerika ülkeleri kamu açıklarını kapatmak için dış finansmana yönelmiştir. Bu dönemde dış borçlanma ekonominin veya kamu açıklarının finansman aracı olarak değerlendirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kalkınma iktisadının gelişmesi ve GOÜ'lerin büyük bölümünün piyasa ekonomisi çerçevesinde "planlı ekonomi" anlayışına geçmeleriyle

birlikte dış borçlanmanın ele alınış biçimi de değişmiştir. Bu dönemde dış borçlanmaya kalkınmanın finansmanında kullanılmak üzere başvurulmuştur. Kalkınma iktisadının kurucularından Ragnar Nurse, GOÜ'lerin bir fakirlik kısır döngüsü içinde olduğunu belirtmiştir. Bu ülkelerde gelirlerin düşük olması sebebiyle tasarruflar düşük olmakta ve dolayısıyla yatırımlarda az olmaktadır. Bu ülke devleti yoksul vatandaşlardan yeteri kadar vergi toplayamadığından ekonomik gelişme için gerekli altyapı yatırımlarını gerçekleştiremez. Bu kısır döngüyü bir yerinden kırmak için bu ülkelerin başvurması gereken bir yolda dış borçlanmaya gitmektir (Başkaya,1997:56).

Seksenli yılların başlarından itibaren neo-liberal görüş doğrultusunda uygulanan iktisat politikalarının öncelikle İngiltere ve ABD'de uygulamaya konulması, diğer önde gelen sanayileşmiş ülkelerde de belirli ölçüde benimsenmesi, SSCB ve Avrupa'daki sosyalist bloğun çözülmesi ve küreselleşmenin güçlenmesi kalkınma ekonomisi anlayışının terk edilmesine yol açmıştır. Küreselleşme taraftarları, GOÜ'lerin küreselleşme sürecine katılmalarını ve bunun içinde gerekli yapısal düzenlemeleri yerine getirmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Böylece, dış borçlanma küreselleşme sürecinde "serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve ülke ekonomisini dışa açmak" için GOÜ'ler tarafından talep edilmeye başlanmıştır (Sönmez, 1998:529-531).

1980'li yıllar Cumhuriyet döneminde dış borçların en hızlı arttığı ve Türkiye'nin dünyanın en fazla borçlu ülkeleri arasına girdiği dönem olmuştur.

Dış borçlanma alanındaki gelişmeler, dışa açık ekonomi politikasının bir sonucudur. Uygulanan dışa açık ekonomi politikalarının bir sonucu olarak dış ödeme güçlükleri doğmuş ve dış borçlanmaya gidilmiştir. Örneğin, 1980 öncesinde girilen ekonomik ve siyasal bunalım önce kararlılık önlemlerinin uygulanmasını zorunlu kılmış, sonrada bunu dış borçlanma olanaklarının genişlemesi izlemiştir. Türkiye ancak dışa açık büyüme politikasını uygulamaya koyduğu ölçüde dış borç bulabilir konuma gelmiş; uluslararası çevrelerde güvenilirliği yükselmiştir.

Dış borç stoku 1980'de 15.7 milyar dolar iken, büyümenin yavaşlatıldığı, kemer sıkıcı programların uygulandığı 12 Eylül dönemi sonunda 16.7 milyar dolarda kalıyordu.

Ancak, ANAP iktidarıyla beraber başlayan 1984-1987 döneminin “genişlemeci” politikaları sırasında yol, baraj, haberleşme gibi kamu altyapı yatırımlarının hızlandırılmasıyla dış borçlanmalarda hızlandı. Ayrıca belediyelerin kentsel altyapı yatırımları içinde dış borçlanmaya gidilince, bu kesimde borçları yüzde 7.5’e varan düzeyde arttı. Borçlananlar arasında çeşitli fonlarda katıldı (Sönmez, 1992:80). Sonuçta 1984’te 20.8 milyar dolara çıkan dış borçlar, 1987’de 40.3 milyar doları buldu. Yüzde 9’luk bir büyüme yaşanan ve ithalatta patlama görülen 1990, dış borçlarında bir anda 49 milyar dolara sıçradığı bir yıl oldu.

Bir kriz yılı olan 1994 yılında 66 milyar doların altında bulunan dış borçlar 2000 yılı sonu itibarıyla 114 milyar doları geçti.

Dış borçların artışının temel nedenleri şöyle sıralanabilir:

-bu dönemde alınan kredilerin ana para taksitleri ve yıllık faiz ödemeleri yeni borçlarla ödenebilmiştir.

Tablo 8: Türkiye’nin Dış Borçları Ve Vade Yapıları

Yıllar	Toplam Dış Borç	Kısa Vadeli Borç	Orta-Uzun Vadeli Borç	Kısa	Orta-uzun
1980	15,734	2,505	13,229	0,16	0,84
1981	16,627	2,179	14,448	0,13	0,87
1982	17,858	1,764	16,094	0,10	0,90
1983	18,814	2,281	16,533	0,12	0,88
1984	20,823	3,18	17,643	0,15	0,85
1985	25,66	4,759	20,901	0,19	0,81
1986	32,206	6,349	25,857	0,20	0,80
1987	40,326	7,623	32,703	0,19	0,81
1988	40,722	6,417	34,305	0,16	0,84
1989	41,751	5,745	36,006	0,14	0,86
1990	49,035	9,5	39,535	0,19	0,81
1991	50,489	9,117	41,372	0,18	0,82
1992	55,592	12,66	42,932	0,23	0,77
1993	67,356	18,533	48,823	0,28	0,72
1994	65,601	11,31	54,291	0,17	0,83
1995	73,278	15,701	57,577	0,21	0,79
1996	79,637	17,345	62,292	0,22	0,78
1997	84,891	17,994	66,897	0,21	0,79
1998	96,906	21,217	75,689	0,22	0,78
1999	101,781	23,472	78,309	0,23	0,77
*2000	114,324	26,531	87,793	0,23	0,77

Kaynak:Hazine müsteşarlığı, 1980-1999 Hazine İstatistikleri, 2000 Yılı Rakamları İçin <http://www.hazine.gov.tr/stat/dısborc.htm>

-Dış borç stokundaki artışın bir başka nedeni kur farkları ve ayarlamalarıdır. Türkiye'nin dış borçları içinde, yıllara göre değişmekle birlikte, ABD dolarının payı yüzde 50'ler dolayındadır. Doları yaklaşık yüzde 30-35 gibi bir pay ile Alman Markı, yüzde 10 dolayında bir payla da Japon yeni izlemektedir. Bu tür döviz kuru bileşiminin en önemli yönü yada etkisi, bu paralar arasındaki "kur değişmelerinin" Türkiye'nin borcunun tutarını değiştirmesidir. Örneğin, doların Alman markı ve Japon yeni karşısında değer yitirmesi, Türkiye'nin dış borçlarını arttırmaktadır. 1980-1990 döneminde dış borç stokundaki artışın yaklaşık 1/3'ü kur farkından kaynaklanmıştır. Bunun anlamı, mark ve yen cinsinden alınan dış borçların durduğu yerde dolar cinsinden artmasıdır. Anlaşılacağı gibi, zayıf döviz cinsinden borçlanma ülkeyi, kendi dışındaki gelişmeler sonucu ek külfet altına sokmaktadır (Yentürk ve Kepenek, 2000: Şahin, 1997:312).

-Dış borçlarımızın artışında cari işlemler açığının da etkisi vardır. 1990-2000 döneminde 65.3 milyar dolar olan dış borç artışının 23.7 milyar doları cari işlemler açığından kaynaklanmaktadır (Tandırcıoğlu, 2000:267).

Nihayet, dış borçlanma yoluyla sağlanan kaynaklar döviz yaratma potansiyeli düşük alt yapı yatırımlarında öncelikle kullanılınca, borçların ana para taksitleri ve faizlerini ödemek için yeniden borçlanmak zorunlu olmuştur.

Dış borçlarımızı vadelerine göre incelediğimizde dış borçlar içinde kısa vadeli borçların payının attığını görürüz. 1980 yılında %16 olan kısa vadeli borçların toplam borçlara oranı, 2000 yılında %23'e yükselmiştir. Orta ve uzun vadeli borçlar 1980 yılında dış borç stokunun %84'üne eşit iken bu oran 2000'de 0.77'e düşmüştür.

1980'li yılların ortalarından başlayarak ve özellikle 1990'lı yıllarda görülen kısa süreli dış borç artışında özel kesimin rolü yüksektir. Özel kesim, işletme sermayesi ve spekülâtif amaçlarla dış borçlanmaya gitmektedir. Bu eğilimin ana nedeni, iç ve dış faiz oranları arasındaki olağanüstü farklılaşmadır. İşletme kredilerinde bir yıl olan süre sınırlamasının 1991 ortalarında kaldırılması ve iki yıldan uzun süreli kredilere uygulanan Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu'na yapılan yüzde 6 kesintinin

kaldırılması, işletme kredisi kullanımını artırmıştır (Kepenek, 2000:261). Özel sektörün üstlendiği dış borç stoku, 2000’de %41’e yükselmiştir.

Ek olarak iç ve dış faiz oranları arasındaki büyük fark buna koşt olarak TL’nin değışim fiyatının (döviz kurlarının) enflasyonun altında yada ona yakın bir eğilim göstermesi dış kredi kullanımını doğal olarak artırmaktadır. Özellikle 1990 sonrasında görülen kısa süreli dış borçların artışının ana nedeni budur.

Dış borçlar içinde kısa vadeli borçların artması, her an bir ödemeler dengesi krizi ile ülkeyi karşı karşıya getirmektedir. Kısa vadeli borçlarının toplamının 2000 yılında 27 milyar dolara yaklaşması ve toplam borçlar içinde yüzde 23’lük bir büyüklüğe ulaşması ülke ekonomisi açısından ciddi bir tehlikelidir. Kısa vadeli spekülative amaçlı yabancı sermayenin ülkeye girişı ve aniden çıkışı ekonomiyi krize sokabilir. Kısa vadeli sermaye giriş ve çıkışları mali piyasalarda dalgalanma ve istikrarsızlık meydana getirmektedir. Bu yüzden kısa vadeli borçların döviz stoku gerektirmesi nedeniyle oranlarının yüksek olması risklidir. Kısa vadeli borçların yüksek oluşu TCMB’nı ihtiyatlı davranmaya, döviz rezervlerini yüksek tutmaya sevk etmektedir. Merkez Bankası rezervleri 20.6 milyar dolar olan Türkiye’nin kısa vadeli borçlarının 27 milyar olması önemli bir risktir. Döviz rezervlerinin yüksek tutulması ülkemizin elindeki kaynakları yatırıma aktarılmasını engellemektedir.

Kısa vadeli borçların faiz oranlarının orta uzun vadeli borçlara oranla daha yüksek olması nedeniyle bütçeye ek yük getirmesi bir diğer sakıncalı taraftır. Türkiye’nin bütçe gelirlerinin %55’inin borç faizlerine ayırması, ülkemizin diğer alanlara yapacağı harcamaları kısıtlamasına neden olmaktadır. Devletin diğer fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için elinde kalan kaynak bütçe gelirlerinin %45’i olmaktadır. Buda bize borçların devletin işlevlerini yerine getirmesine olumsuz etki ettiğini göstermektedir. Toplam vergi gelirlerinin %88’inin borç faizlerine ayrılması Türkiye’nin borç çıkmazı içinde olduğunu göstermektedir (Demirel, 1999:119).

Tablo 9:Toplam Dış Borç/GSMH

Yıllar	Toplam Dış Borç (Milyon Dolar)	GSMH (Milyon Dolar)	Toplam Dış Borç/GSMH
1980	15.734	58.300	27

1981	16.627	59.449	27
1982	17.858	54.275	33
1983	18.814	51.564	36
1984	20.823	60.758	34
1985	25.660	68.199	38
1986	32.206	76.465	42
1987	40.326	87.671	46
1988	40.722	90.920	45
1989	41.751	108.625	38
1990	49.035	152.292	32
1991	50.489	151.133	33
1992	55.592	160.665	35
1993	67.356	181.806	37
1994	65.601	130.888	50
1995	73.278	171.861	43
1996	79.640	178.133	45
1997	84.806	192.226	44
1998	96.956	206.279	47
1999	102.891	185.136	56
2000	114.324	201.972	57

Kaynak:TCMB ve Hazine İstatistiklerinden Derlenmiştir

Dış borçların milli gelire oranı 1980’de %23 iken 1987’de %47’ye ve 2000 yılında %57 çıkmıştır. Bununla beraber dış borçların milli gelirin yarısından fazlasının geçmesi ciddi bir durumdur.

Toplam dış borç/GSMH oranı bir ülkenin kredibilitesinin ölçülmesinde kullanıldığı gibi, risk ve borç yükü analizlerinde de kullanılmaktadır. Dünya Bankası ve IMF, bir ülkenin toplam dış borç/GSMH oranı %30’un altında ise o ülke az borçlu, %30-50 arası ise orta derecede borçlu, %50’yi aşması halinde ise o ülkeyi çok borçlu ülke olarak kabul etmektedir (Evgin, 1996:77).

Dış borçların GSMH’den daha hızlı büyümesi bu oranın yükselmesine neden olur ve borç yükünün arttığını gösterir. Oran ne kadar yüksek ise ülkenin kredibilitesi o kadar azalır. Türkiye’nin toplam dış borç/GSMH oranı tablo 10’da gösterilmiştir. 1980’de %27 olan bu oran 1987 yılında %46’ya yükselmiştir. 1994’te krizin etkisiyle %50’ye çıkmıştır. 1998’de %47 olan bu oran 1999’da %56 ve 2000 yılında da %57 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranda göstermektedir ki Türkiye çok borçlu ülkeler arasına girmiştir.

Sonuç olarak Türkiye’nin dış borç sorunuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Dış borçların alınıp dış borç stokunun yeni büyümeye başladığı ve dış borç geri ödemelerinin küçük olduğu başlangıç döneminde Türkiye ekonomisinde, ekonominin içinde bulunduğu darboğazı aşmak ve ithalatı hızla artırıp üretimi çoğaltmak gibi bir etki yapmıştır. Dış

borçların 1980’li yılların başlarında arz-talep dengeleri ve enflasyon üzerinde olumlu etkileri olmuştur. Bunun da nedeni, alındığı dönemde ülkeye net sermaye girişi tasarruf açığının kapanmasına bağlı olarak enflasyon hızını düşürmüştür (Kılıçbay, 1991:167). Ancak son yıllarda Türkiye ekonomisi dış borçlardan olumsuz etkilenmektedir. Etkin borç yönetiminin olmaması ülkemizi krize ve borç çıkmazına sürüklemiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda 6 dolar olan kişi başına dış borç, 2000 yılı sonunda 1630 dolara yükselmiştir.

3.7.Yabancı Özel Sermaye Yatırımları

Küreselleşme ile birlikte, dünya genelinde ekonomilerin liberalleşmesinin hız kazanması sermayenin hareketliliğini arttırmıştır. Dünyada birçok ülkenin serbest piyasa ekonomisine geçmesi, küresel tasarrufların ve yeni teknolojilerin önemini arttırmış ve de tüm dünyada yabancı yatırımlara olan talep hızla artmıştır.

Küreselleşme ile birlikte gelişmekte olan ekonomiler kapsamlı bir yapısal uyum sürecinden geçmeye başladı. Yapısal uyum programları bu ülkeleri ekonomilerini dışa açmaya ve makro ekonomik dengelerini “açık ekonomi” koşullarına göre yeniden düzenlemeye zorladı. YUP programlarını hazırlayanlara göre, müdahaleci politikalar ekonomik krizlerin esas sebebidir. Finansal serbestleşme tasarrufları artıracak, kaynak tahsisini iyileştirecek ve etkin hale getirecek ve böylece uzun dönemli büyüme üzerinde olumlu sonuçlar doğuracaktır.

Gelişmekte olan ülkelerde fert başına düşen milli gelirin gelişmiş ülkelere oranla çok daha az olması iç tasarrufların yeterli bir iktisadi büyümeyi sağlama yönünde beklenen seviyede gerçekleşmesini imkansız kılmaktadır. Tasarrufların yetersiz olması, yatırımların az miktarda yapılmasını ve sonuç olarak ortaya çıkan verimsizlik, fert başına düşen milli gelirin düşük seviyede kalmasına neden olmaktadır. Sermayenin kıt olduğu, sermaye birikiminin kısa dönemde tüketimleri kısarak tasarrufların artırılması yoluyla sağlanamayacağı böyle bir kısır döngüyü kırmak ancak sanayileşme sürecini tamamlayan gelişmiş ülkelerin tasarruflarını “Yabancı Sermaye” adı altında bu ülkelere aktarmakla mümkün olabilecektir.

İhracata dayalı büyüme politikasının temel yaklaşımı yabancı sermayenin olabildiğince özendirilmesine dayanır. İhracata dönük büyüme modelinde, özel yabancı sermaye yatırımları önemli bir yer tutar. Dışa açılan ülke, dış pazarlarda rekabet gücü olacak kalite ve fiyatta mal üretimi için yabancı sermaye girişine ihtiyaç duyar. Gelecek yabancı sermayenin, ülkede kıtlığı yaşanan sermaye sorununun çözümüne de katkıda bulunacağı umulur. Kısaca, büyük ölçek, maliyet düşürücü öğelerle çalışma, pazarlama olanaklarını geliştirme, bu amaca ulaşmanın başlıca koşullarına arasında sayılır (Sönmez, 1992:68).

Türkiye, 1980'li yıllarda yabancı sermaye yatırımlarını teşvik için, mevzuat ve idari açıdan önemli düzenlemeler yapmıştır. Yabancı özel sermayeyi özendirme amacıyla şu tedbirler alınmıştır, (Oktay, 1997:54)

- 1954'den beri resmen yürürlükte olan ama bürokratik engeller nedeniyle çalıştırılmayan 6224 sayılı yabancı sermaye kanununa işlerlik kazandırılmış,
- Yabancı sermaye giriş çıkışları konusunda ve bilhassa kâr transferleri konusunda önemli engellerden biri sayılan 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanununda değişiklikler yapılmış,
- Yabancı sermaye izinleri ile ilgili karar verme süreci hızlandırılmış, yabancı sermaye yatırımı ve iştirakleri ile ilgili tüm işlemlerin tek elden yürütülmesi için DPT yabancı Sermaye Başkanlığı kurulmuş, Yabancı sermaye yatırımlarını kolaylaştıracak önlemler alınmış,
- Türk ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunması, Türk özel sektörüne açık alanlarda faaliyet göstermesi ve monopol durumu yaratmaması halinde yabancıların Türkiye'de yatırım yapmaları, ticari faaliyette bulunmaları, mevcut şirketlerin hisselerini almaları, yeni bir şirket kurmaları, şube açmaları, irtibat bürosu kurmaları serbestleştirilmiş,
- Kanunla yabancı sermaye ile yerli sermaye eşit tutulmuş, yerli sermayeye tanınan haklar muafiyetler ve teşviklerden yabancı sermayenin de aynı koşullarda yararlandırılması sağlanmış,
- Anonim şirket veya limited şeklinde kurulacak yabancı sermayeli ortaklıklarda yabancıların sermaye oranı ile ilgili kısıtlamalar kaldırılmış,
- Kâr transferleri konusuna kolaylık getirilmiştir.

Türkiye’de yabancı sermaye hareketlerinin geçmişini üç evreye ayırmak mümkündür. Bu evrelerden birincisi 1980 öncesi, ikincisi 1980-90, üçüncüsü 1990 sonrasıdır. 1980 öncesi, Türkiye’ye ciddi boyutlarda herhangi bir yatırım gelmediğini söyleyebiliriz. 1954’ten 1980’e kadar olan 26 yıllık dönemde 228 milyon dolarlık yabancı sermaye izni verilmiştir. 1980-1990 yıllarını kapsayan ikinci dönemde siyasal anlamda sermaye yanlısı bir tutum sergilenmiş, yabancı sermaye için güvenceli bir ortam oluşturulmuştur. Tablo 10’dan da, izlenebileceği gibi, ekonomide, yabancı sermaye girişleri ve bunların niteliği açısından önceki dönemle karşılaştırılmayacak kadar değişik bir dönem girilmiştir.

Öncelikle yabancı özel sermayenin gerek izin istemleri, gerekse bunların gerçekleşme miktarları, 1980 sonrasında Türkiye’nin önceki dönemlerde kıyaslanmayacak ölçüde bir yabancı sermaye patlaması yaşadığını göstermektedir. Bu dönemde izin verilen toplam yabancı sermaye miktarı 6.4 milyar ve fiili girişlerde 2.8 milyar doları bulmuştu. Yabancı sermayede bu dönemde görülen artışın ilk nedeni, mevzuatta yapılan değişikliklerdir. Bu dönemde yapılan düzenlemeler, daha liberal bir yabancı sermaye uygulamasına olanak vererek, tereddütlerin kaybolmasına, dolayısıyla başvuruların artmasına yol açtı denilebilir. Ama bundan da önemlisi, “1992 Tek Avrupa” hedefiyle beraber, Avrupa’nın tek pazar haline gelmesi hedeflenmesi, rekabetin artacağı koşullara hazırlık yapmak için daha çok güçlenmeyi; güçlenme isteği de şirketlerarası birleşmeleri ve satın almaları hızlandırdı. Bu süreç, 1980’lerin son yıllarında yabancı sermaye izinlerinin artmasında en önemli faktördü (Sönmez, 1992:71).

Yabancı sermaye yatırımları açısından 1990’lı yıllar 1980’lerdeki gelişme eğiliminin belli bir durgunluğa ulaştığı yıllar olarak nitelenebilir. Bu dönemde ekonomik istikrarsızlığın devam etmesi ve siyasi istikrarsızlığın had safhaya ulaşması yabancı sermaye üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Yabancı sermaye yatırımları girişi 1993’den sonra yeniden yavaşlama sürecine girdi. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ardından 1998 yılında yaşanan krizler (Asya) nedeniyle yabancı sermaye yatırımlarındaki azalış devam etmiştir. 2000 yılında yabancı sermayede rekor bir artış gerçekleşmiş ve 3.059 milyar dolarlık izin verilmiştir. 1990-2000 yıllarını kapsayan üçüncü dönemde siyasi ve

ekonomik istikrarsızlık, yüksek enflasyon ve faiz, mevzuatta sık değişiklik ve bunun yarattığı karmaşa ve belirsizlik, özelleştirmede yaşanan gecikmeler ve başarısız bazı uygulamalar, hukuki çerçevede ortaya çıkan aksaklıklar nedeniyle yeterli düzeyde yabancı sermaye ülkeye çekilememiştir (Onaer, 1999:48). Bununla birlikte sosyalist ekonomi anlayışının sona ermesi sonucu Doğu Avrupa’da ve Rusya’da serbest piyasa ekonomisine geçen birçok ülkede büyük miktarlarda özelleştirmeler yapılmıştır. Bu ülkeler bu yolla büyük miktarlarda yabancı sermaye çekmeyi başarmış ve Türkiye bundan dolayı yabancı sermayedarların ilgi alanı dışında kalmıştır (Serin, 1998:697) Ayrıca Türkiye bu dönemde gümrük birliğine girmiş fakat gümrük birliğine girmekle beklediği ölçüde yabancı sermaye çekememiştir. Bunun nedeni de ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın yanında, Avrupalı yatırımcıların gümrük birliğinden yararlanıp, yatırım yerine doğrudan Türkiye’ye ihracat yapmak istemeleri olmuştur.

Tablo 10: 1980-2000 Döneminde Yabancı Sermaye

YILLAR	İZİN VERİLEN YAB. SERMAYE (MİLYON \$)	YATIRIM BELGELERİNİN TOP.YAT.TUTARI (MİLYAR TL)	FAALİYETTE BULUNAN FİRMALAR (BİRİKİMLİ)		FİİLİ GİRİŞ (MİLYON \$)
			FİRMA SAYISI	FİRMALARIN TOP.SERMAYESİ (MİLYAR TL.)	
1980	97,00	76,87	78	28,39	35
1981	337,51	72,16	109	47,40	141
1982	167,00	218,14	147	100,20	103
1983	102,74	199,22	166	147,11	87
1984	271,36	312,28	235	254,78	162
1985	234,49	1.168,16	408	464,98	158
1986	364,00	3.099,74	619	707,16	170
1987	655,24	3.179,53	836	960,04	239
1988	820,52	5.468,27	1.172	1.597,10	488
1989	1.511,94	9.507,35	1.525	4.847,83	855
1990	1.861,16	18.249,28	1.856	7.943,78	1005
1991	1.967,26	15.893,98	2.123	13.101,04	1041
1992	1.819,96	17.976,36	2.330	23.441,21	1242
1993	2.036,39	70.136,27	2.554	36.737,05	1016
1994	1.477,61	37.202,36	2.830	62.449,96	830
1995	2.938,32	328.447,82	3.161	113.013,79	1127
1996	3.835,21	1.250.652,13	3.582	235.971,18	964

1997	1.678,21	624.461,10	4.068	458.968,46	1032
1998	1.645,44	1.016.653,54	4.533	823.560,55	976
1999	1.690,07	1.599.520,36	4.950	1.446.502,79	817
2000	3.059,95		5.334		1307
Toplam	28.600,27				13.795

(*) Ekim ayı itibariyle

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Raporu, 2000: s. 5

1980-2000 yılları arasında toplam olarak 28.6 milyar dolarlık yabancı sermaye giriş izni verilmiştir. Bu izinlerin ancak 13.795 milyar dolarlık kısmı realize edilerek fiili giriş sağlanmıştır. Bu miktar Türkiye gibi iç piyasası ve potansiyeli geniş, sanayileşen ve dünyanın stratejik bir bölgesinde bulunan bir ekonomi için yeterli sayılamaz.

Yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı incelendiğinde toplam içinde imalat sanayinin göreceli payının hızla azaldığı ve yüzde 91.5'ten 2000 yılında yüzde 36.4'e düşmüştür. Bu gelişme yabancı sermayenin üretim sektöründen çekildiğini göstermektedir. Yine tabloda görüldüğü gibi, 1980 sonrası dönemde yabancı sermayenin hızla hizmet sektörüne doğru ciddi bir kayma göstermiştir. 1980'de yüzde 8.24 olan bu sektörün payı 2000 yılında yüzde 61.4'e yükselmiştir. Buda enflasyonist

Tablo 11: İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (Milyon) ABD Doları.

Yıllar	İmalat	%	Tarım	%	Madencilik	%	Hizmetler	%	Toplam	Fiili Giriş
1980	88.76	91.51	0.00	0.00	0.00	0.00	8.24	8.49	97.00	35
1981	246.54	73.05	0.86	0.25	0.98	0.29	89.13	26.41	337.51	141
1982	98.54	59.01	1.06	0.63	1.97	1.18	65.43	39.18	167.00	103
1983	88.93	86.56	0.03	0.03	0.02	0.02	13.76	13.39	102.74	87
1984	185.92	68.51	5.93	2.19	0.25	0.09	79.26	29.21	271.36	162
1985	142.89	60.94	6.37	2.72	4.26	1.82	80.97	34.53	234.49	158
1986	193.47	53.15	16.86	4.63	0.86	0.24	152.81	41.98	364.00	170
1987	293.91	44.86	13.00	1.98	1.25	0.19	347.08	52.97	655.24	239
1988	490.68	59.80	27.35	3.33	5.62	0.68	296.87	36.18	820.52	488
1989	950.13	62.84	9.36	0.62	11.86	0.78	540.59	35.75	1,551.94	855
1990	1214.06	65.23	65.56	3.52	47.09	2.53	534.45	28.72	1,861.16	1,005
1991	1095.48	55.69	22.41	1.14	39.82	2.02	809.55	41.15	1,967.26	1,041
1992	1274.28	70.02	33.59	1.85	18.96	1.04	493.13	27.10	1,819.96	1,242
1993	1568.59	76.02	21.05	1.02	11.37	0.55	462.38	22.41	2,063.39	1,016
1994	1107.29	74.91	28.27	1.91	6.20	0.42	335.85	22.73	1,477.61	830
1995	1,996.48	67.95	31.74	1.08	60.62	2.06	849.48	28.91	2,938.32	1,127
1996	640.59	16.70	64.10	1.67	8.54	0.22	3,123.74	81.41	3,836.697	964

1997	871.81	51.95	12.22	0.73	20.70	1.59	767.48	45.73	1,678.21	1032
1998	1,018.29	61.81	5.75	0.35	13.73	0.83	609.67	73.01	1,647.44	976
1999	1,123.22	66.05	17.59	1.01	6.76	0.40	553.40	32.54	1,700.57	817
2000	1,115.20	36.45	59.74	1.95	6.32	0.21	1,878.64	61.40	3,059.90	1307
Toplam	15,805.06	55.24	442.44	1.55	273.18	0.95	12,091.91	42.26	28,612.59	13,795

* Ekim Ayı itibariyle

Kaynak: İSO, Ekonomik Rapor, 2001: s. 36

ortamda hizmet ve ticaret sektörlerinin üretken sektörlerden daha kârlı hale gelmesinin bir sonucudur. Madencilik ve tarım sektörlerinde ise çok küçük miktarlarda yabancı sermaye girişi olmuştur.

Yabancı sermayeyi üretken tarım ve sanayi yatırımlarından caydıran iç ekonomik ve siyasal gelişmelerdir. Hızlı enflasyon, sürekli değişen idari kararlar, şiddetlenen konjonktürel istikrarsızlık bunların başında gelir. Bunlara ithalat liberasyonunun etkileri eklenmelidir. İsteddiği malı iç pazara rahatça satabilen yabancı şirketlerin, reel faizlerin ve belirsizliklerin yüksekliği dolayısıyla, yatırım yapmak için hiçbir dürtüsü yoktur. Bu nedenle artan yabancı yatırımlar rekabet gücünü arttırabilecekleri imalat sanayine değil birtakım hizmetlere yığılmaktadır. Kambiyo kârlarını paylaşmak isteyen yabancı bankalar, vergi iadelerine göz diken yabancı ticaret şirketleri, turizmdeki rantı ele geçirmek isteyen tur-operatörleri yabancı sermaye yatırımlarında başı çeker hale gelmiştir (Kazgan, 1999: 461).

SONUÇ

II.Dünya Savaşı'nın ardından tüm dünyada ciddi ekonomik krizler yaşanmaya başlanmıştı. Piyasa ekonomisinin tam istihdamı sağlayamadığı ve dünya ölçeğinde işsizlik ile büyüyen ekonomik kriz savaş sonrası koşullarında devletin merkezi planlama ve kamu harcamaları ve başka yollarda ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmesini öngören tam istihdam teorisi tüm devletlerin ekonomik uygulamalarına hakim olmaya başladı. 1945-1970 yılları arası dünya ekonomisi açısından tam bir ekonomik refah dönemi idi.

Dünya ekonomisi 1970'li yılların başından itibaren “dengesizlik” belirtileri göstermeye başladı. Bu dengesizlikler, uygulanmakta olan Keynesyen politikaların ortaya koyduğu etkilerden kaynaklanıyordu. Çünkü bu politikalar siyasi otoriteye, müdahaleci bir yaklaşım içinde kamu harcamalarını genişleterek ekonomiyi sürekli “yüksek büyüme ve istihdam” düzleminde tutma görevi yüklemektedir. Böyle bir dönemde patlak veren petrol krizi (1974) dengesizliklerin hızla açığa çıkarak dünyanın bütün ülkelerine sıçramasına ve 1970'li yılların ikinci yarısının durgunluk ile enflasyonun bir arada yaşandığı (stagflasyon) yoğun bir krize sahne olmasını beraberinde getirdi. Keynesyen ekonomi politikalarının bu krizi aşmada çaresiz kalması, dünya ekonomisinin “liberal” ekonomi politikalarına doğru kaymasına sebebiyet verdi.

Neo-liberal iktisatçılar, “serbest piyasa” ekonomisi anlayışının yeni iktisat politikalarının genel çerçevesi olarak tüm dünyada geçerli kılınması için çaba sarf ettiler. Bu bağlamda korumacı politikalara ve devlet girişimciliğine ve müdahalesine sanayi, ticaret, bankacılık, mali sektörlerde son verilmesi ve mevcut kamu işletmelerinin hızla özelleştirilmesine, sosyal güvenlik harcamalarının azaltılmasına, mal-hizmet-sermaye hareketlerinin önündeki tüm engellerin kaldırılarak tam serbestliğin sağlanması gerektiğini söylemişlerdir.

Bütün bu gelişmeler, Keynesyen iktisat politikalarının iflasını teyit ederek “liberalleşme” eğilimlerinin güçlenmesine imkan vermiştir.

Bu gelişmelere paralel olarak 1980’li yıllarda bilim ve teknoloji alanında ortaya çıkan yenilikler, üretim sistemlerinde ve ticarete dönük örgütlenmelerde önemli değişikliklerin yaşanmasına yol açtı. Bilim ve teknoloji alanında yaşanan bu gelişmeler ile eş zamanlı olarak yükselmeye başlayan “demokratikleşme, insan hakları ve hukukun üstünlüğü” gibi bazı değerler de tüm insanlığı bir araya getirecek ortak bir zeminin temellerini atmaya ve ideolojik kökenli zıtlaşmaların doğurduğu siyasi blokları ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

İktisadi süreçlerin yanısıra siyaset anlayışı ile ahlaki ve kültürel değer yargılarını da değişime zorlayarak bütün toplum düzenini dönüştürmeye çalışan bu oluşum küreselleşme olarak adlandırılmıştır.

Küreselleşme olgusunun iktisadi boyutu, özellikle 80’li yıllarda önem kazanmış ve hızlanmıştır. Yine aynı dönemde neo-liberal iktisat politikaları da dünya ölçeğinde etkinlik sağlamıştı. Ekonomik açıdan küreselleşme ulusal ekonomilerin serbestleşerek bir küresel dünya ekonomisi oluşturulmasını öngörür. Neo-liberal politikalar da ulusal ekonomilerin dışa açılmasını ve böylece ekonomilerin uluslararasılaşmasını istemektedir.

ABD’de Reagan, İngiltere’de M.Thatcher’in uyguladıkları neo-liberal iktisat politikaları, Reaganomic ve Thatcherizm, bugün adına küreselleşme denen sürecin derinleşmesine önemli katkılarda bulunmuştu. Reaganomic ve Thatcherizm hemen hemen dünyanın her ülkesinde kapsamlı ve etkin bir uygulama olanağı bulmuş, bir çok ülke ve devlet adamı için takip edilecek bir model olarak önerilmiştir.

80 sonrası dönemde küreselleşme sürecini derinleştiren bir başka gelişme, uluslararası kredi kurumlarının neo-liberal görüş doğrultusunda oluşturduğu adına “yapısal uyum” adı verilen programların uygulamaya konmasıdır. Bu programlar piyasaların serbestleşmesini ve çokuluslu örgütlenmelerin yaygınlaşmasını mümkün kılarak küreselleşme sürecinin (dünya ekonomisinin tek bir bütün olmaya doğru yönelmesi) hızlanmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

Yapısal uyum, ve bunun yanında Reagan ve Thatcher tarafından uygulanan politikalar, on yıl gibi kısa bir sürede küreselleşme akımının tüm dünyada hızla yayılmasına ve neo-liberal ekonomi politikalarının küresel iktisat politikalarına dönüşümünü sağladı.

Dünyada bu gelişmeler yaşanırken, 1970’li yıllarda Türkiye ithal ikameci kalkınma modelinin ikinci aşaması olan ara ve yatırım mallarının üretimini gerçekleştirmeye çalışmaktaydı. İthal ikameci modelin bu ileri aşamasında küçük ölçek ve kolay teknoloji ile gerçekleştirilen yatırımlar yerine giderek daha çok sermaye ve daha ileri teknoloji gerektiren yatırımlar yapmak gerekiyordu. Bununla birlikte sanayide üretimin artmasına bağlı olarak ithal gereksinimi arttı, sanayinin bu döviz üretmediği durumlarda önemli ithal tıkanıklıkları ortaya çıktı, ülke döviz darboğazından kaynaklanan ciddi üretim darboğazları yaşamaya başladı. 1970’lerin sonuna gelindiğinde Türkiye ekonomik kriz içine girdi.

1980 yılı Türkiye’nin kalkınma sürecinde bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Hızlı fiyat artışları, üretim darboğazları ve dış ödeme güçlüğü biçiminde görülen ekonomik bunalım, zamanla siyasal ve toplumsal bir bunalıma dönüştü, mevcut kalkınma modelinde bir değişiklik gündeme geldi. 1980 askeri ihtilalinin ardından demokrasiye tekrar dönülürken o günün geçerli dünyasında egemen olan neo-liberal hareketler,

toplumun bir çok kesiminde özellikle 1983 yılında iktidara gelen Anavatan Partisinde kabul görmüş, toplumsal ve ekonomik sorunların üstesinden gelmek için geleneksel devlet-toplum ilişkisinin değişmesi gerektiği vurgulanarak neo-liberal arayışlar içerisine girilmişti.

Bu tarihte, Türkiye uzun dönemli büyüme sürecinde etkili olacak bir strateji değişikliğine giderek 80 öncesinde krize giren ithal ikameci büyüme stratejisi modelini terk etti ve ihracata dayalı büyüme modeli benimsendi. Bu yılın başında uygulamaya konulan ve “24 Ocak Kararları” olarak adlandırılan kararlar çerçevesinde kamu sektörünün daraltılması, piyasa mekanizmasının serbestçe işlemesi öngörüldü. Bu ilke çerçevesinde mevcut kamu işletmelerinin zaman içinde özel sektöre devredilmesi amaç olarak benimsenmiş, geçmişte kurumsal düzeyde kalkınma sürecinde etkin rol oynayan planlama fikrinden vazgeçilmiştir. İkinci olarak, bu önlemler ekonominin dışa açılmasını ve uzun dönemde dünya ekonomisiyle bütünleşmeyi (küreselleşmeyi) öngörmektedir.

Uygulanan program kısa dönemli istikrar önlemlerinin çok ötesinde, ekonomiyi serbest piyasa koşullarında ve uygun işbölümü çerçevesinde dışa açmayı hedef almıştı. Bunun için ekonominin dışa açılması yönünde yeniden yapılanması, özellikle uluslararası ticaret ve ihracat aleyhine sapsmış olan göreceli fiyatlarda gerekli rekabetçi düzenlemeleri yaparak ihracata dayalı bir yapısal değişiklik gerekiyordu. Dünya pazarlarıyla bütünleşerek, ödemeler dengesinin düzenlenmesi amacıyla uluslararası finans kuruluşlarının mali desteği de sağlanmıştı. Bu yönde önce fiyat istikrarını sağlama adına IMF’in ödemeler dengesi ve dış borç krizine girmiş benzer konumdaki ülkelere empoze ettiği standart “istikrar önlemleri” uygulamaya kondu. Bunu Dünya Bankası’nın geliştirdiği, birçok gelişmekte olan ülkeye dış açıkların finansmanı ve dışa açılma sürecinde yeni finansman olanaklarının sağlanması amacıyla yönelik “yapısal uyum programları” izlenildi.

Türkiye’nin 1980 serbestleşme ve yapısal uyum programının temel amaçlarından birisi dışa açık bir ekonomiye geçişi sağlamaktır. Bu da ihracatın özendirilmesini gerektiriyordu. Bu amaçla önce göreceli fiyatlardaki bozuklukların giderilmesi yoluna

gidildi, katlı-kur uygulaması kaldırıldı, yüksek oranlı bir devalüasyon yapıldı. Zaman içinde ihracatın özendirilmesi için vergi iadesi, destekleme ve fiyat istikrar fonundan nakit ödemeler ve TL'nin reel olarak değer kaybetmesine yönelik döviz kuru politikası gibi araçlar kullanıldı. Öte yandan 1983 yılında ithalat üzerindeki miktar kısıtlamaları kaldırılmıştır.

Bu gelişmeler sonucunda incelenen dönemde ihracatı hızla artmıştır. İhracattaki artışa paralel olarak, ihracatın ürün bileşiminde de değişme ortaya çıkmıştır. Sanayi ürünlerinin payı tarım ürünlerinin payının önüne geçmiştir. Bu dönemde ithalatın artış hızı, ihracatın artış hızından daha fazla olmuştur. Ara ve yatırım malları ithalatı, toplam ithalatın büyük bir kısmını oluşturmaktadır.

Dış ticaretin serbestleştirilmesi ve ihracatın özendirilmesi politikası, bu dönemde en kararlı uygulanan politika olmuştur. Bu politikada zaman içinde kullanılan politika araçları değişmiş, uygulamada aksaklıklar olmasına ve hatta kamuoyunu son derece rahatsız eden sonuçlar (hayali ihracat) çıkmasına rağmen, Türkiye'nin bu dönem içinde dış ticaretinde yapısal değişimi ve serbestleşmeyi gerçekleştirdiği söylenebilir.

Serbestleşme programının ikinci ayağını kamu kesiminin iktisadi faaliyet alanını daraltmak oluşturmuştur. Bu amaçla kamu yatırımlarının azaltılması ve kamu iktisadi kuruluşlarının özelleştirilmesi hedeflenmişti. Bu amaçları gerçekleştirmek için konsolide bütçe içindeki kamu harcamaları ve gelirlerinin GSMH içindeki payları düşürülmeye çalışılmıştır.

Konsolide bütçenin GSMH içindeki oranı dönem boyunca büyümüştür. Bütçe içindeki faiz ödemelerinin büyümesi bu gelişmenin temel nedenidir. Faiz ödemelerindeki artış, konsolide bütçeyi bir hizmet bütçesi olmaktan çıkarmış, ana işlevi iç ve dış borç faizi ödemek olan bir bütçe haline dönüştürmüştür.

Konsolide bütçe harcamalarının ekonomik kriterlere göre dağılımı incelendiğinde cari harcamalarda ve yatırım harcamalarında azalış, transfer harcamalarında ise sürekli bir artış gözlenmektedir.

Yatırım harcamalarındaki azalışın en önemli nedeni devleti ekonomik olarak küçültmek doğrultusunda uygulanan politikalaradır.

Transfer harcamalarının toplam kamu harcamaları içerisindeki payının giderek yükselmesinde artan iç ve dış borçlar, dolayısıyla yapılan faiz ödemeleri önemli etken olmuştur.

Konsolide bütçe harcamalarının, incelenen dönemde, cari ve transfer harcama ağırlıklı bir konuma geldiği, buna karşılık yatırım harcamalarının görece öneminin azaldığı görülmektedir. Denilebilir ki salt bütçe kaynaklı yatırımları yönüyle devletin küçültülmesi doğrultusunda bir değişim gerçekleşmiştir.

Kamu gelir-gider dengesine bakıldığında, konsolide bütçe açıklarının giderek ağırlığını arttıran bir sorun haline geldiği görülür. Hükümetler daha fazla harcama yaparken, kamu gelirleri aynı ölçüde arttırılamamış ve konsolide bütçe açıkları hızla büyümüştür.

Devlet bu açıkları kapatabilmek için iç borçlanmaya yönelmiş, buda iç borç stokunu arttırmıştır.

Konsolide bütçede yaşanan bu gelişmeler sonucunda ekonomide şu olumsuzluklar ortaya çıktı:

-Kamu açıkları faiz hadlerinin yükselmesine, yüksek faizde yatırımların üretim alanından, spekülasyon alanlarına yönelmesine neden oldu.

-Bütçe açıkları yeni borçlarla kapatılmaya çalışıldı. Böylece borç stoku yükselirken, buna bağlı olarak bütçedeki faiz yükü de arttı.

-İç borç faiz hadlerinin çok yüksek olması dolayısıyla finansal kurumlar dışarıdan borç alıp bunu devlete vermeye başladı. Buda bankacılık sektörünü zamanla asli fonksiyonlarından uzaklaştırdı.

Kamu sektörünün küçültülmesinin ikinci ayağı olarak KİT'lerin özelleştirilmesine ülkemizde 1985 yılında başlanılmıştır. Bu tarihten itibaren günümüze kadar geçen sürede özelleştirme uygulamalarında istenen amaçlara ulaşılamamıştır. Sık sık yaşanan hukukî sorunlar sonucunda beklenen özelleştirmeler yapılamamıştır. Ülkeye yabancı

sermaye çekilmesi, mülkiyetinin tabana yayılması ve kurumsal serbestleşmenin sağlanması (deregülasyon) hedefleri kısmen gerçekleştirilmiştir.

1980’li yıllar Cumhuriyet döneminde dış borçların en hızlı arttığı ve Türkiye’nin dünyanın en fazla borçlu ülkeleri arasına girdiği dönem olmuştur. Türkiye, serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve ülke ekonomisini dışa açmak için dış borçlanmaya başvurmuştur.

1980’li yılların ortalarından başlayarak dış borçlar içinde kısa vadeli borçlar artmıştır. Kısa vadeli borçların faiz oranlarının orta-uzun vadeli borçlara oranla daha yüksek olması nedeniyle bütçeye ek yük getirmiştir. Türkiye bütçe gelirlerinin %55’ini ve toplam vergi gelirlerinin %88’ini borç faizlerine ayırmak zorunda kalmaktadır. Ayrıca dış borçlar içinde kısa vadeli borçların artması, her an bir ödemeler dengesi krizi ile ülkeyi karşı karşıya getirmektedir. Türkiye’nin toplam dış borç/GSMH oranı 2000 yılında %57’ye yükselmiş ve ülkemiz dünyanın en borçlu ülkeleri arasına girmiştir.

1980 yılında yürürlüğe konan “dışa açılma ve liberalleşme” programı çerçevesinde yabancı sermaye mevzuatı da liberalleştirilmiş, prodesürler hızlandırılmış ve basitleştirilmiştir. Yabancı yatırımlar, bu önlemlerin de etkisiyle özellikle 1980’lerin ikinci yarısında hızla artmış, ancak bu eğilim 1990’larda yerini duraklamaya bırakmıştır. Bunun ana nedeni, ekonomik belirsizliklerin artması, ekonomik ve politik istikrarsızlıkların büyümesidir. Özelleştirmeye ilişkin hukuki sorunların çözümlenememesi de söz konusu duraklamada etkili olmuştur.

Türkiye’ye 1980-2000 döneminde toplam olarak 28.6 milyar dolarlık yabancı sermaye giriş izni verilmiştir. Bu izinlerin ancak 13.8 milyar dolarlık kısmı realize edilerek fiili giriş sağlanmıştır. Diğer bir deyişle toplam verilen izinlerin 1980-2000 döneminde verilen izinlerin yaklaşık %50’si fiilen Türkiye’de yatırıma dönüşmüştür. Bu, oldukça düşük bir orandır. İzin verilen yabancı sermaye, daha çok imalat sanayini tercih etmiştir. 20 yıllık bu sürede bu sektördeki izin miktarları toplam olarak 15.8 milyar dolara ulaşmıştır. İmalat sanayini 12 milyar dolarla hizmetler, 442 milyon dolarla tarım ve 260 milyon dolarla madencilik sektörleri izlemiştir. Tüm bu gelişmelere rağmen, Türkiye’de

yabancı sermaye yatırımlarının benzer diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında oldukça düşük bir seviyede olduğu görülür.

Türkiye ekonomisini 1980 yılında dış dünyaya yönelterek gelişmekte olan ülkeler arasında ilk küreselleşen ülkelerden biri olmuştur. Bu süreçte, içe dönük ekonomiden dışa dönük ekonomiye geçişi yani dış ticaret rejiminde dünya ekonomisine entegrasyonu nispeten başarmıştır. Fakat devletin ekonomik alandan çekilmesini ve kamu maliyesi alanındaki popülist politikalardan kaçmayı başaramamıştır. Ayrıca ekonomi dışa açılırken makro ekonomik dengeler dikkate alınmamış ve dışa açılma düzenli bir şekilde gerçekleştirilememiştir. 1990'lı yıllarda ortaya çıkan kamu açıkları ve cari açık, borçlanma ihtiyacı doğurmuş, hükümetler bu açıkları kapatabilmek için sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmayı tercih etmiştir. Bu tercih sonucunda kısa vadeli spekülasyon sermaye hareketleri hızlanmış, devlet ulusal ekonominin yönlendirilmesi işlevini yitirmiş ve tamamen konjoktürel ve dışsal etkilere bağımlı hale gelmiştir. Bu süreçte kamu kesimi iç ve dış borç yükü artmış, yatırım yapamaz hale gelmiş, devlet bütçesinin büyük bir bölümü iç ve dış borç faiz ödemelerine ayrılır hale gelmiştir. Böylece Türkiye kendini sürekli krizler (5 Nisan 1994,1998 ve Kasım 2000 krizleri) içinde bulmuştur. Küresel ekonomiye entegrasyon çabalarının maliyeti getirilerini aşmaya başlamıştır. Bunun temel nedeni Türkiye'nin küreselleşme sürecinden kazançlı çıkabilmek için geleceğe yönelik bir stratejiye sahip olmamasıdır. Bu yüzden ekonomik liberalleşme sürecinde kimi alanlarda aşırı bir serbestleşme söz konusu iken, kamu ekonomisi ve devletin yeniden yapılandırılması alanlarında yeterli bir çaba gösterilmemiştir.

Değişen ve gelişen dünya şartları içerisinde Türkiye şimdiye kadar uyguladığı serbestleşme politikalarını gözden geçirmelidir. Dünya ekonomisine entegrasyonu, makro ekonomik dengesini sağlamış bir ekonomi ile gerçekleştirmelidir. Dünya pazarları olanaklar ve fırsatlar sağladığı kadar aynı zamanda tehditler de sunmaktadır. Küresel ekonomiye entegrasyon için bir strateji belirlenmediği ve bir vizyona sahip olunmadığı takdirde derin ekonomik krizler kaçınılmaz olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AKTAN, Coşkun.C;** Gerçek Liberalizm Nedir?, T Yayınları, İzmir-1994.
- BARRY, Norman ;** Yeni Sağ, Çev: Cevdet Aykan, TİMASAT, Ankara-1989.
- BAŞKAYA, Fikret;** Kalkınma İktisadının Yükselişi Ve Düşüşü, İmge Kitabevi, Ankara-1997(b).
- BAŞOĞLU Vediğerleri;** Dünya Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa-1999.
- BORATAV, Korkut;** Türkiye İktisat Tarihi, 3.Baskı. Gerçek Yayınevi, İstanbul-1990
- DOĞAN, Seyhun;** IMF İstikrar Programları Ve Türkiye, Işıkli Yayın-Tanıtım, İstanbul-1997.
- EKİN, Nusret;** Küreselleşme Ve Gümrük Birliği, 2.Baskı. İTO Yayın No:1999-47, İstanbul-1999.
- ERKAN, Hüsnü;** Bilgi Toplumu Ve Ekonomik Gelişme, 3.Baskı. Türkiye İş Bankası Yayınları, Genel Yayın No:326, İstanbul-1997.
- ESER, Uğur;** Türkiye’de Sanayileşme, 1.Baskı. İmge Kitabevi, Ankara-1993.
- EŞKİNAT, Rona;** Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi, Hayat Yayınları, İstanbul-2000.
- FRİEDMAN; Milton;**Kapitalizm ve Özgürlük, (çev:D.Erberk ve N.Himmetoğlu), Altın Kitapları, Ankara-1988
- FUKUYAMA, Francis;** Tarihin Sonu Ve Son İnsan, Simavi/İnceleme, İstanbul-1992

- GÜRAN, Tevfik;** İktisat Tarihi, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Yayınları, İstanbul-1988.
- GÜVENÇ, Nazım;** Küreselleşme ve Türkiye, BDS Yayınları, İstanbul-1998.
- HİÇ,Süreyya;** Türkiye Ekonomisi, 2.Baskı. Filiz Kitabevi, İstanbul-1994.
- HIRST VE Thomson;** Küreselleşme Sorgulanıyor, Çev: Çağla Erdem Ve Elif Yücel, Dost Kitabevi, Ankara-1998.
- HUNTINGTON, Samuel.P;** Medeniyetler Çatışması, Vadi Yayınları, İstanbul-1995
- KARLUK, Rıdvan;** Türkiye Ekonomisi, 6.Baskı.Beta Yayınevi, İstanbul-1999
- KAZGAN, Gülten;** Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri, 2.Baskı: Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul-1997(a)
- KAZGAN, Gülten;** Ekonomide Dışa açık Büyüme, 2.Baskı: Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul-1998
- KAZGAN, Gülten;** Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul-1999
- KEPENEK, Yakup Ve Nurhan Yentürk;** Türkiye Ekonomisi, 10.Baskı: Beta Basın Yayın, İstanbul-1996
- KURTULMUŞ, Numan;** Sanayi Ötesi Dönüşüm, İz yayıncılık, İstanbul-1996
- OYAN, Oğuz;** Türkiye Ekonomisi: Nereden Nereye?, İmaj Yayıncılık, Ankara-1998
- ÖLMEZOĞULLARI, Nalan;** Değişim, Dönüşüm Ve Sorunlarıyla İktisadi Sistemler, Ezgi Kitabevi, Bursa-1998.
- ÖLMEZOĞULLARI, Nalan;** İktisadi Sistemler, Ezgi Kitabevi, Bursa-1996
- PRENDERGAST, Renee Ve Frances Stewart;** Piyasa Güçleri Ve Küresel Kalkınma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-1995.
- SAVAŞ, Vural Fuat;** İktisadın Tarihi, 2.Baskı: Avcıol Basın Yayın, İstanbul-1998
- SAYBAŞILI, Kemal;** İktisat, Siyaset, Devlet Ve Türkiye, Bağlam Yayınları, İstanbul-1992
- SERİN, Vildan;** İktisat Politikası, Alfa Yayınları, İstanbul-1998
- SÖNMEZ, Mustafa;** 100 Soruda 1980'lerden 1990'lara Dışa Açılan Türkiye Kapitalizmi, 1.Baskı: Gerçek Yayınevi, İstanbul-1992
- SÖNMEZ, Sinan;** Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, 1.Baskı: İmge Kitabevi, Ankara-1998

- ŞAHİNÖZ, Ahmet;** Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, Turhan Kitabevi, İstanbul-1998
- TİMUR, Taner;** Küreselleşme Ve Demokrasi Krizi, .Baskı: İmge Kitabevi, Ankara-1996
- TUTAR, Hasan;** Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi, Hayat Yayınları, İstanbul-2000.
- ŞAHİN, Hüseyin;** Türkiye Ekonomisi, 4. Baskı: Ezgi Kitabevi, Bursa-1997.
- ŞAYLAN, Gençay;** Değişim, Küreselleşme Ve Devletin Yeni İşleyişi, 1.Baskı: İmge Kitabevi, Ankara-1994.
- THUROW, Lester;** Kıran Kırana, Çev: Ayşe Karasu, Afa Yayınları, İstanbul-1994
- THUROW, Lester;** Kapitalizmin Geleceği, Çev: Serpil Demirtaş-Nebil İlseven, Sabah Kitapları, İstanbul-1997
- TOPRAK, Metin;** Türk Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler 1980-1995, Turhan Kitabevi, Ankara-1996
- ULUDAĞ, İlhan;** Türkiye Ekonomisi, Marmara Üniversitesi Bankacılık Ve Sigortacılık Enstitüsü Yayını, İstanbul-1990
- URAS, T.Güngör;** Ekonomide Özal'lı Yıllar 1980-1990, Afa Yayıncılık, İstanbul-1993
- YELDAN, Erinç;** Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, 1.Baskı: İletişim Yayınları, İstanbul-2001.
- YILDIZOĞLU, Ergin;** Globalleşme Ve Kriz, 1.Baskı: Alan Yayıncılık, İstanbul-1996

Makaleler

- AKALIN, Güneri;** “Liberalizm Açısından Devletin Ekonomideki Rolü”,Yeni Türkiye, Yıl:5, Sayı:25. Ocak-Şubat 1999, s.342-353
- AKPINAR, Mehmet,Ekin Keskin,** “Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Sermaye Yatırımlarının Trend Analizi Ve AB Üyeliğinin Sermaye Hareketlerine Etkileri”, Dünya Ekonomisi Dergisi, Aralık 2000, s.55-60
- AKTAN, Coşkun. C;** “Globalleşme Ve Türkiye”, Mercek Dergisi, Yıl:6, Sayı:21. Ocak 2001, ss.104-112
- AKTAN, Coşkun.C;** “Virginia Politik İktisat Okulunun Öğretisi: Kamu Tercihi Ve Anayasal İktisat”, Banka Ve Ekonomik Yorumlar, sayı:28, Sayı:11. Kasım 1991, s.5-26

- ARIMAN, Abdurrahman;** “2000’lere Doğru Türkiye’de Yabancı Yatırımlar”, Yeni Türkiye, Türk Ekonomisi Özel Sayısı, Cilt II, Kasım 1999, s.586-588
- ASOMEDYA;** “Yabancı Doğrudan Yatırımlar Ve Çokuluslu Şirketler”, Temmuz-1999, ss.26-40
- AYDIN, M.Kemal;** “Ulusal Kalkınmacılıktan Küreselleşmeye”, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:1.s.1-23
- BAHÇEKAPILI, Cengiz;** “Küreselleşme Bölgeselleşmeyi Geride Bıraktı”, İktisat Dergisi, Yıl:30, Sayı:350. Temmuz 1994, s.66-71
- BAŞKAYA, Fikret;** “Kapitalist Gelişmenin Bir Alt Evresi Olarak Küreselleşme”, Öteki Yayınevi,2.Baskı, Ankara-1997, s.39-53.
- BAYDUR, Mithat;** “Liberalizmin Serancamı Ve Liberal Öğretinin Temel Unsurları”, Yeni Türkiye, Yıl:5, sayı:25. Ocak, Şubat 1999.
- BOZKURT, Nilüfer;** “Globalleşme Ve Devlet”, İktisat Dergisi, Yıl:35, Sayı:382. Eylül 1998, s.47-57
- DAVIDSON, Alastair;** “Yeni Küresel Üretim Tarzı :Başarılar Ve Çelişkiler”, Küreselleşme Mi? Emperyalizm Mi?, Derleyen: Fikret Başkaya, Ütopya Yayınevi, Ankara-1999, s.83-104
- DUMAN, Mehmet Ve Engin Yıldırım;** “Modern Kapitalist Çağda Devletin Ekonomide Değişen Rolü Ve Önemi”, Yeni Forum, cilt 17, Sayı:327. Ağustos 1996.
- ERCAN, Fuat;** “Kalkınmadan Yapısal Uyuma, Küreselleşmeden Marjinalleşmeye Afrika”, Özgür Üniversite Forumu, Sayı 1. Ekim, Kasım, Aralık 1997, ss.90-117
- ERTUNA; Özer;** “Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ekonomisi Ve Ekonomik Krizler”, Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı, Aralık 1998,s. 23-24
- ESER, Uğur;** “Küreselleşme:Tehdit Mi Yoksa Fırsat Mı?”, Ekonomik Yaklaşım, Cilt 6, Sayı:17. Yaz-1995, s.5-20
- GHAİ, Drahm;** “Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme Ve Sosyal Demokrasi”,R.Prendergast Ve F.Stewart (ed), Piyasa Güçleri Ve Kalkınma, (çev, İ.Eser), Yapı Ve Kredi Yayınları, İstanbul-1995,s. 51-56
- GÖZEN, Ramazan;** “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası İlişkiler: Küreselleşme Perspektifi”, Liberal Düşünce. Cilt 2, Sayı 7. Yaz 1997.s.74-91

- GÜÇLÜ, Sami ve A.Kadir Işık;** “1960-1992 Döneminde Türkiye’nin Dış Borçları Üzerine Bir Değerlendirme”, İ:Ü İktisat Fakültesi Mecmuası, Sabahattin Zaim’e Armağan, 1996-İstanbul
- İRBEÇ, Yusuf Ziya;** “Türkiye’de Yabancı Sermaye Politikaları Ve Yatırımlarda Görülen Gelişme Eğilimleri”, Yeni Türkiye Dergisi, Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı, Cilt II, Kasım 1999, s.577-581
- KAZGAN, Gülten;** “Türkiye’de Ulus-Devlet Ve Küreselleşme”, Bilanço 1923-1998, Cilt 2, Tarih Vakfı Yayınları Yayınları, İstanbul-1999, ss.105-116
- KURUBAŞ, Erol;** “Küreselleşme Sürecinde Yeni Toplumsal Örgütlenme Ve Kimlik Modelleri”, İktisat Dergisi, Sayı 381. Ağustos 1998, s.13-27.
- ONGUN, M.Tuba;** “İstikrar ve Yapısal Uyum: Temel Kavramlar Ve Metodoloji”, Türk-İş Yıllığı, Cilt 2, Ankara-1997, s.285-311
- ÖNDER, İzzettin;** “Konsolide Bütçe Gelişimi”, 97-99 Petrol-İş Yıllığı, s.227-240
- SANİN, Levent;** “Küreselleşme Tartışmaları Üzerine Bazı Notlar”, ekonomik Yaklaşım, Cilt 5, Sayı 14. 1994.
- ŞAYLAN, Gençay;** “Küreselleşme Ve Siyasal İslam”, Türk-iş Sendikası Yıllığı, 2.Cilt. Ankara-1997, s.397-412.
- ŞENER, Selçuk;**”İktisadi Gelişmenin Ön Koşulu: İktisadi Özgürlük”, Yeni Türkiye, Yıl:5, Sayı:25. Ocak-Şubat 1999, s.400-411
- TANDIRCIOĞLU, Haluk;** “Türkiye’de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği Ve Dış Borçların Sınırlandırılması, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 2000
- TANYOL, Tuğrul;** “Küreselleşme, Kültür Ve Dillerin Geleceği”, Türk Henkel Dergisi, Sayı:178. Kasım 1999, s.14-20
- TOSUN, M.Umur;** “Mali Sorunlara Yeni Bir Yaklaşım: Anayasal İktisat Teorisi”, Yeni Türkiye, Yıl:5, sayı:25. Ocak-Şubat 1999, s.418-422
- TUNA, Yusuf;** “Türkiye’de Kamu Kesimi Açıkları”, Yeni Türkiye, Yıl:5, Sayı:27, Mayıs-Haziran 1999, s.315-322
- VİLAS, M.Carlos;** “Küreselleşmeye Dair altı Yanlış Görüş”, Özgür Üniversite Formu, Sayı 1. Ekim, Kasım, Aralık 1997. s.39-53.

YILDIRIM, Engin; “Küreselleşme, Refah Toplumu Ve Risk Toplumu”,
Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Derleyen: Veysel Bozkurt, Alfa Yayınları,
Bursa-2000, ss.73-92.

Raporlar

DPT, Bölgesel Entegrasyonlar Ve Türkiye, Ankara-1995

İSO, “Türkiye Ekonomisi (2000)”, İstanbul-2001

MÜSİAD, “Türkiye Ekonomisi (1994)”, İstanbul-1995

TOBB, “İktisadi Rapor (1998)”, Ankara-1999

ÖZGEÇMİŞ

1974 yılında Adapazarı’nda doğan Mehmet Zeki AK, ilk ve orta öğrenimini yine aynı şehirde tamamlamıştır. 1994 yılında Sakarya Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümü’ne girmiş ve bu bölümden 1998 yılında mezun olmuştur. 1999 yılında Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümünde başladığı araştırma görevliliğini halen sürdürmektedir.